

25

M. TULLI CICERONIS

DE OFFICIIS AD MARCUM FILIUM

LIBER SECUNDUS

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Δ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ, ΕΚΤΗ ΕΠΕΞΕΙΡΓΑΣΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΥ

... ιδόντα δὲ Καίσαρα (Αὔγουστον) λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου· πάλιν δ' ἀποδιδόντα ἐφ' μισθοῦ φάσαι :

«λόγιος ἀνήρ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρις».

(Πλούταρχος ἐν β. Κικέρωνος, § 49).

Τιμᾶται μετὰ τοῦ βιβλίου, καὶ φέρον δρ. 33.15

Βιβλιοσημειον καὶ Φόρος Ἄν. Δαν. 15.40

Ἀριθμὸς ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 21009

Ἀριθμὸς ἀδείας κυκλοφορίας 172, 3 Ἀύγ. 1927

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

44—Ὁδὸς Σταδίου—44

1927

27

M. TULLI CICERONIS

DE OFFICIIS AD MARCUM FILIUM

LIBER SECUNDUS

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Δ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ ΕΠΕΞΕΙΡΓΑΣΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΥ

... . Ιδόντα δὲ Καίσαρα (Αὔγουστον)
λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ
τοῦ βιβλίου· πάλιν δ' ἀποδιδόντα τῷ
μειρακίῳ φάναί :

«λόγιος ἀνὴρ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλό-
πατρις».

(Πλούταρχος ἐν β. Κικέρωνος § 49).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

44 Ὁδὸς Σταδίου 44

1927

17188

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ
βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

Τύποις ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ — Περικλέους 16

M. TULLI CICERONIS

DE OFFICIIS AD MARCUM FILIUM

LIBER SECUNDUS

† Quem ad modum officia ducerentur ab *honestate*, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitrator libro superiore. Sequitur, ut haec officiorum genera persequar, *quae pertinent ad vitae cultum et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias* [; in quo tum quaeri dixi quid utile, quid inutile, tum ex utilibus quid utilius aut quid maxime utile.] De quibus dicere adgrediar, si pauca prius *de instituto* ac de *iudicio meo* dixerō. †

Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt, tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit invisum mirenturque in ea tantum me operae et temporis ponere. Ego autem, quam diu res publica per eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, omnis meas curas cogitationesque in eam conferebam;

cum autem dominatu unius omnia tenerentur neque esset usquam consilio aut auctoritati locus, socios denique tuendae rei publicae, summos viros, amissem, nec *me angoribus dedidi*, quibus essem confectus, nisi iis restitsem, nec rursum indignis homine docto *voluptatibus*.

- 3 Atque utinam res publica stetisset, quo coeperat, statu nec in homines non tam commutandarum, quam everteendarum rerum cupidos incidisset! Primum enim, ut stante re publica facere solebamus, in agendo plus quam in scribendo operae poneremus, deinde ipsis scriptis non ea, quae nunc, sed actiones nostras mandarem, ut saepe fecimus. Cum autem res publica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illae scilicet litterae conticuerunt forenses et senatoriae.
- 4 Nihil agere autem cum animus non posset, in his studiis ab initio versatus aetatis existimavi honestissime molestias posse deponi, *si me ad philosophiam rettulissem*. Cui cum multum adulescens discendi causa temporis tribuissem, posteaquam honoribus inservire coepi meque totum rei publicae tradidi, tantum erat philosophiae loci, quantum superfuerat amicorum et rei publicae temporibus; id autem omne consumebatur in legendo, scribendi otium non erat.
- 5 Maxime igitur in malis hoc tamen boni assecuti videmur, ut ea litteris mandarem, quae nec erat satis nota nostris et erant cognitione dignissima. Quid enim est, per deos, optabilius sapientia, quid praestantius, quid homini melius, quid homine dignius? Hanc igitur qui expetunt, philosophi nominantur, nec quicquam aliud est *philosophia*, si interpretari velis, praeter *studium sapientiae*. *Sapientia* autem est, ut a veteribus philosophis definitum est, *rerum divinarum et humanarum causarumque quibus eae res continentur, scientia*; cuius studium qui vituperat, haud sane intellego quidnam sit, quod laudandum putet.
- 6 Nam sive oblectatio quaeritur animi requiesque cu-

rarum, quae conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid anquirunt, quod spectet et valeat ad bene beateque vivendum? sive ratio constantiae virtutisque ducitur, aut *haec ars est* aut nulla omnino, per quam eas assequamur. Nullam dicere maxumarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium atque in maxumis rebus errantium. Si autem est aliqui disciplina virtutis, ubi ea quaeretur, cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed haec, cum ad philosophiam cohortamur, accuratius disputari solent, quod alio quodam libro fecimus; hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur orbi rei publicae muneribus ad hoc nos studium potissimum contulissemus.

Occurritur autem nobis, et quidem a doctis et eruditis⁷ quaerentibus, *satisne constanter facere videamur, qui, cum percipi nihil posse dicamus, tamen et aliis de rebus disserere soleamus et hoc ipso tempore praecepta officii persequamur.* Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus ii, quorum vagetur animus errore nec habeat umquam, quid sequatur. Quae enim esset ista mens vel quae vita potius, non modo disputandi, sed etiam vivendi ratione sublata? Nos autem, ut ceteri alia certa, alia incerta esse dicunt, sic ab his dissentientes alia probabilia, contra alia dicimus. Quid est igitur, quod me⁸ impediatur ea, quae probabilia mihi videantur, sequi, quae contra, improbare atque affirmandi arrogantiam vitantem fugere temeritatem, quae a sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur a nostris, quod hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte causarum esset facta contentio. Sed haec explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima nobilissimaque philosophia Cratippo auctore versaris iis simillimo, qui ista preaeclara pepererunt, ta-

men haec nostra finituma vestris ignota esse nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

3
9 Quinque igitur rationibus propositis officii persequendi, quarum duae ad decus honestatemque pertinerent, duae ad comoda vitae, copias, opes, facultates, quinta ad eligendi iudicium, si quando ea, quae dixi, pugnare inter se viderentur, honestatis pars confecta est, quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est, quod *utile* appellatur.

In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via sensimque eo deducta est, ut honestatem ab utilitate secerrens constitueret esse honestum aliquid, quod utile non esset, et utile, quod non honestum, qua nulla perniciēs
10 maior hominum vitae potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi severe sane atque honeste haec [tria] genere confusa cogitatione distinguunt. [Quicquid enim iustum sit, id etiam utile esse censent, itemque quod honestum, idem iustum; ex quo efficitur, ut, quicquid honestum sit, idem sit utile]. Quod qui parum perspiciunt, ii saepe versutos homines et callidos admirantes malitiam sapientiam iudicant. Quorum error eripiendus est opinione omnis ad eam spem traducenda, ut honestis consiliis iustisque factis, non fraude et malitia se intellegant ea, quae velint, consequi posse.

11 Quae ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea, quae gignuntur e terra, ut alia generis eiusdem, partim animalia, quae habent suos impetus, et rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia; expertes rationis equi, boves, reliquae pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad usum hominum atque vitam; ratione autem utentium duo genera ponunt, deorum unum, alterum hominum. Deos placatos pietas efficiet et sanctitas, proxime autem et secundum deos *homines hominibus maxime utiles esse*
12 *possunt*. Earumque item rerum, quae noceant et obsint,

eadem divisio est. Sed quia deos nocere non putant, iis exceptis *homines hominibus obesse plurimum arbitrantur.*

Ea enim ipsa, quae inanima diximus, pleraque sunt hominum operis effecta ; quae nec haberemus, nisi manus et ars accessisset, nec iis sine hominum administratione uteremur. Neque enim valetudinis curatio neque navigatio neque agri cultura neque frugum fructuumque reliquorum perceptio et conservatio sine hominum opera ulla esse potuisset. Iam vero et earum rerum, quibus abundaremus, 13 exportatio et earum, quibus egeremus, invectio certe nulla esset, nisi his muneribus homines fungerentur. Eademque ratione nec lapides ex terra exciderentur ad usum nostrum necessarii, nec 'ferrum, aes, aurum, argentum' effoderetur 'penitus abditum' sine hominum labore et manu.

Tecta vero, quibus et frigorum vis pelleretur et calor 4
 eorum molestiae sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent aut postea subveniri, si aut vi tempestatis aut terrae motu aut vetustate cecidissent, nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? Adde ductus aquarum, derivationes 14
 fluminum, agrorum inrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos. quae unde sine hominum opere habere possemus? Ex quibus multisque aliis perspicuum est, qui fructus quaeque utilitates ex rebus iis, quae sint inanimae, percipiuntur, eas nos nullo modo sine hominum manu atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestiis fructus aut quae commoditas, nisi homines adjuvarent, percipi posset? Nam et qui principes inveniendi fuerunt, quem ex quaque belua usum habere possemus, homines certe fuerunt, nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas aut domare aut tueri aut tempestivos fructus ex iis capere possemus; ab eisdemque et, quae nocent, interficiuntur et, quae usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, sine 5
 quibus vita omnino nulla esse potuisset? Qui enim

gris subveniretur, quae esset oblectatio valentium, qui victus aut cultus, nisi tam multae nobis artes ministrarent? quibus rebus exulta hominum vita tantum distat a victu et cultu bestiarum. Urbes vero sine hominum coetu non potuissent nec aedificari nec frequentari; ex quo leges moresque constituti, tum iuris aequa discriptio certaue vivendi disciplina; quas res et mansuetudo animorum consecuta et verecundia est effectumque, ut esset vita munitior atque ut dando et accipiendo mutuandisque
 § facultatibus et commodandis nulla re egeremus. Longiores
 16 hoc loco sumus, quam necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur, neminem neque ducem belli nec principem domi magnas res et salutare sine hominum studiis gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse. Utitur in re non dubia testibus non necessariis.

Atque ut magnas *utilitates* adipiscimur conspiratione hominum atque consensu, sic nulla tam detestabilis *pestis* est, quae non homini ab homine nascatur. Est Dicaearchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni et copiosi, qui collectis ceteris causis eluvionis, pestilentiae, vastitatis, beluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam genera esse consumpta, deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, id est bellis aut seditiōibus, quam omni reliqua calamitate.

17 Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus et prosint et obsint, *proprium hoc statuo esse virtutis, conciliare animos hominum et ad usus suos adiungere*. Itaque, quae in rebus inanimis quaeque in usu et tractatione beluarum fiunt utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operosis, hominum autem studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta ac parata virorum praestantium sapientia et virtute

excitantur. Etenim virtus omnis tribus in rebus fere ver- 18
 titur, quarum *una* est in perspicendo, quid in quaque
 re verum sincerumque sit, quid consentaneum cuique,
 quid consequens, ex quo quaeque gignantur, quae cuiusque
 rei causa sit, *alterum* cohibere motus animi turbatos, quos
 Graeci πάθη nominant, appetitionesque, quas illi ὀρμάς,
 obaedientes efficere rationi, *tertium* iis, quibuscum con-
 gregemur, uti moderate et scienter, quorum studiis ea,
 quae natura desiderat, expleta cumulataque habeamus,
 per eosdemque, si quid importetur nobis incommodi, pro-
 pulsemus ulciscamurque eos, qui nocere nobis conati sint,
 tantaque poena afficiamus, quantam aequitas humanitasque
 patiatur.

Quibus autem rationibus hanc facultatem assequi pos- 6
 simus, ut hominum studia complectamur eaque teneamus, 19
 dicemus, neque ita multo post, sed pauca ante dicenda
 sunt. Magnam vim esse *in fortuna* in utramque partem,
 vel secundas ad res vel adversas, quis ignorat? Nam et,
 cum prospero flatu eius utimur, ad exitus pervehimur
 optatos et, cum reflavit, affligimur. Haec igitur ipsa for-
 tuna ceteros casus rariores habet, primum ab inanimis
 procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia, deinde
 a bestiis ictus, morsus, impetus; haec ergo, ut dixi, ra-
 tiora. At vero interitus exercituum, ut proxime trium, 20
 saepe multorum, clades imperatorum, ut nuper summi
 et singularis viri, invidiae praeterea multitudinis atque
 ob eas bene meritorum saepe civium expulsiones, cala-
 mitates, fugae, rursusque secundae res, honores, im-
 peria, victoriae, quamquam fortuita sunt, tamen sine
 hominum opibus et studiis neutram in partem effici
 possunt.

Hoc igitur cognito dicendum est, *quonam modo homi-
 num studia ad utilitates nostras allicere atque excitare pos-
 simus*. Quae si longior fuerit oratio, cum magnitudine
 utilitatis comparetur; ita fortasse etiam brevior vide-
 bitur.

- 21 Quaecumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum atque honestandum, aut *benivolentiae* gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam diligunt, aut *honoris*, si cuius virtutem suspiciunt quemque dignum fortuna quam amplissima putant, aut cui *fidem* habent et bene rebus suis consulere arbitrantur, aut cuius opes *metuunt*, aut contra, a quibus *aliquid exspectant*, ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt, aut postremo *precio ac mercede* ducuntur, quae sordidissima est illa quidem ratio et inquinatissima et iis qui ea tenentur, et illis, qui ad eam confugere conantur; male enim se res habet, cum, quod virtute effici debet, id temptatur pecunia. Sed quoniam nonnumquam hoc subsidium necessarium est, quem ad modum sit utendum eo, dicemus, si prius iis de rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus.
- »Atque etiam subiciunt se homines imperio alterius et potestati de causis pluribus. Ducuntur enim aut benivolentia aut beneficiorum magnitudine aut dignitatis praestantia aut spe sibi id utile futurum aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissisque capti aut postremo, ut saepe in nostra re publica videmus mercede conducti».
- 7 Omnium autem rerum nec aptius est quicquam ad opes
23 tuendas ac tenendas quam *diligi* nec alienius quam *timeri*. Praeclare enim Ennius :

Quem metuunt, odérunt; quem quisque
odit, perísse expetii.

Multorum autem odiis nullas opes posse obsistere si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec vero huius tyranni solum, quem armis oppressa pertulit civitas ac paret cum maxime mortuo, interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem, sed reliquorum similes exitus tyrannorum, quorum haud fere quisquam talem interitum effugit; malus enim est custos diuturnitatis metus.

contraque benivolentia fidelis vel ad perpetuitatem. Sed 24
 iis, qui vi oppressos imperio coërcent, sit sane adhibenda
 saevitia, ut eris in famulos, si aliter teneri non possunt ;
 qui vero in libera civitate ita se instruunt, ut metuantur,
 iis nihil potest esse dementius. Quamvis enim sint demer-
 sae leges alicuius opibus, quamvis timefacta libertas,
 emergunt tamen haec aliquando aut iudiciis tacitis aut
 occultis de honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt
 intermissae libertatis quam retentae. Quod igitur latis-
 sume patet neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad
 opes et potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut
 metus absit, caritas retineatur. Ita facillime, quae vole-
 mus, et privatis in rebus et in re publica consequemur.
 Etenim *qui se metui volent, a quibus metuentur, eosdem
 metuant ipsi necesse est.*

Quid enim censemus superiorem illum Dionysium quo 25
 criciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonso-
 rios candente carbone sibi adurebat capillum? quid Ale-
 xandrum Pheraeum quo animo vixisse arbitramur? qui,
 ut scriptum legimus, cum uxorem Theben admodum dili-
 geret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens
 barbarum, et eum quidem, ut scriptum est, compunctum
 notis Thraeciis, destricto gladio iubebat anteire praemit-
 tebatque de stipatoribus suis, qui scrutarentur arculas
 muliebres et, ne quod in vestimentis telum occultaretur,
 exquirent. O miserum, qui fidelio rem et barbarum et
 stigmatiam putaret quam coniugem! Nec eum fefellit:
 ab ea est enim ipsa propter pelicatus suspicionem inter-
 fectus.

*Nec vero ulla vis imperi tanta est, quae premente metu 26
 possit esse diuturna.* Testis est Phalaris, cuius est praeter
 ceteros nobilitata crudelitas, qui non ex insidiis interiit,
 ut is, quem modo dixi, Alexander, non a paucis, ut hic
 noster, sed in quem universa Agrigentinarum multitudo
 impetum fecit. Quid? Macedones nonne Demetrium reli-
 querunt universique se ad Pyrrhum contulerunt? Quid?

Lacedaemonios iniuste imperantes nonne repente omnes fere socii deseruerunt spectatoresque se otiosos praebuerunt Leuctricae calamitatis ?

- 8 *Externa* libentius in tali re quam *domestica* recordor. Verum tamen, quam diu imperium populi Romani beneficiis tenebatur, non iniuriis, bella aut pro sociis aut de imperio gerebantur, exitus erant bellorum aut mites aut necessarii, regum, populorum, nationum portus erat et refugium senatus, nostri autem magistratus imperatoresque ex hac una re maxumam laudem capere studebant,
- 27 si provincias, si socios aequitate et fide defendissent ; itaque illud patrocinium orbis terrae verius quam imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem et disciplinam iam antea minuebamur, post vero Sullae victoriam penitus amisimus ; desitum est enim videri quicquam in socios iniquum, cum exstitisset in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria ; est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro venderet et bonorum virorum et locupletium et certe civium, 'praedam se suam vendere'. Secutus est, qui in causa impia, victoria etiam foedior non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias regionesque uno calamitatis iure comprehenderet. Itaque vexatis ac perditis exteris nationibus ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus et ex ea urbe triumphari, sine qua numquam nostri imperatores ex Transalpinis bellis triumpharunt. Multa praeterea commemorarem nefaria in socios, si hoc uno quicquam sol vidisset indignius.

- Iure igitur plectimur. Nisi enim multorum impunita scelera tulissemus, numquam ad unum tanta pervenisset licentia ; a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit hereditas. Nec vero unquam bellorum civilium semen et causa derit, dum homines perditam hastam illam cruentam et meminerint et sperabunt ; quam P. Sulla cum vibrasset dictatore pro-

pinquo suo, idem sexto tricensimo anno post a sceleratiore hasta non recessit; alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quaestor urbanus. Ex quo debet intellegi talibus praemiis propositis numquam defutura bella civilia. Itaque parietes modo urbis stant et manent, iique ipsi iam extrema scelera metuentes, rem vero publicam penitus amisimus.

Atque in has clades incidimus (redeundum est enim ad propositum.), dum metui quam cari esse et diligere malimus, Quae si populo Romano iniuste imperanti accidere poterunt, quid debent putare singuli!

Quod cum perspicuum sit, benivolentiae vim esse magnam, metus imbecillam, sequitur, ut disseramus, quibus rebus facillime possimus eam, quam volumus, adipisci cum honore et fide *caritatem*. Sed ea non pariter omnes ³⁰ egemus; nam ad cuiusque vitam institutam accommodandum est, a multisne opus sit, an satis sit a paucis diligere. Certum igitur hoc sit idque et primum et maxime necessarium, familiaritates habere fides amantium nos amicorum et nostra mirantium; haec enim una res prorsus, ut non multum differat inter summos et mediocres viros, eaque aequae utrisque est propemodum comparanda. Honore et gloria et benivolentia civium fortasse non aequae omnes egent, sed tamen, si cui haec suppetunt, adiuvant aliquantum cum ad cetera, tum ad amicitias comparandas.

~~A~~ Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Laelius; nunc dicamus de gloria, quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri, sed atingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuvat plurimum. • *Summa igitur et perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dignos putat.* Haec autem, si est simpliciter breviterque dicendum, quibus rebus pariuntur a singulis, eisdem fere a multitudine. Sed est alius

quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tamquam influere possimus.

32 Ac primum de illis tribus, quae ante dixi, *benivolentiae* praecepta videamus; quae quidem capitur beneficiis maxime, secundo autem loco voluntate benefica benivolentia movetur, etiamsi res forte non suppetit; vehementer autem amor multitudinis commovetur ipsa fama et opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fidei omniumque earum virtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum ac facilitatem. Etenim illud ipsum, quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet animosque omnium natura et specie sua commovet maximeque quasi perlucet ex iis, quas commemoravi, virtutibus, idcirco illos, in quibus eas virtutes esse remur, a natura ipsa diligere cogimur. Atque hae quidem causae diligendi gravissimae; possunt enim praeterea nonnullae esse leviores.

33 *Fides* autem ut habeatur, duabus rebus effici potest, si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. Nam et iis fidem habemus, quos plus intellegere quam nos arbitramur quosque et futura prospicere credimus et, cum res agatur in discrimenque ventum sit, expedire rem et consilium ex tempore capere posse; hanc enim utilem homines existimant veramque prudentiam. Iustis autem et fidis hominibus, id est bonis viris, ita fides habetur, ut nulla sit in iis fraudis iniuriaque suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissime committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet, quippe cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil valet ad faciendam fidem. Quo enim quis versutior et callidior, hoc invisior et suspectior est detracta opinione probitatis. Quam ob rem intellegentiae iustitia coniuncta quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium; iustitia sine prudentia multum poterit, sine iustitia nihil valebit prudentia.

Sed ne qui sit admiratus, cur, cum inter omnes philoso-
 phos constet a meque ipso saepe disputatum sit, qui unam
 haberet, omnes habere virtutes, nunc ita seiungam, quasi
 possit quisquam, qui non idem prudens sit, iustus esse,
 alia est illa, cum veritas ipsa limatur in disputatione,
 subtilitas, alia, cum ad opinionem communem omnis ac-
 commodatur oratio. Quam ob rem, ut volgus, ita nos hoc
 loco loquimur, ut alios fortes, alios viros bonos, alios
 prudentes esse dicamus; popularibus enim verbis est
 agendum et usitatis, cum loquimur de opinione populari,
 idque eodem modo fecit Panaetius. Sed ad propositum re-
 vertamur.

Erat igitur ex iis tribus, quae ad gloriam pertinerent
 hoc tertium, ut cum *admiratione* hominum honore ab iis
 digni indicaremur. Admirantur igitur communiter illi qui-
 dem omnia, quae magna et praeter opinionem suam ani-
 madverterunt, separatim autem, in singulis si perspiciunt
 necopinata quaedam bona. Itaque eos viros suspiciunt
 maxumisque eferunt laudibus, in quibus existumant se
 excellentes quasdam et singulares perspicere virtutes, des-
 piciunt autem eos et contemnunt, in quibus nihil virtutis,
 nihil animi, nihil nervorum putant. Non enim omnes eos
 contemnunt, de quibus male existumant. Nam quos impro-
 bos, maledicos, fraudulentos putant et ad faciendam iniu-
 riam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de iis
 male existumant.

Quam ob rem, ut ante dixi, contemnuntur ii qui
 "nec sibi nec alteri", ut dicitur, in quibus
 nullus labor, nulla industria nulla cura est. Admira-
 tione autem afficiuntur ii, qui anteire ceteris virtute
 putantur et cum omni carere dedecore, tum vero iis vi-
 tiis, quibus alii non facile possunt obsistere. Nam et
 voluptates, blandissimae dominae, maioris partis animos
 a virtute detorquent et, dolorum cum admoventur faces,
 praeter modum plerique exterrentur; vita mors, divitiae
 paupertas omnes homines vehementissime permovent.

Quae qui in utramque partem excelso animo magnoque despiciunt, cumqua aliqua iis ampla et honesta res obiecta est, totos ad se convertit et rapit, tum quis non admiretur splendorem pulchritudinemque virtutis?

- 38 Ergo et haec animi despicientia admirabilitatem magnam facit et maxime iustitia, ex qua virtute viri boni appellantur, mirifica quaedam multitudini videtur, nec iniuria; nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea, quae sunt his contraria, aequitati anteponit. Maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur; quod in quo viro perspectum sit, hunc igni spectatum arbitrantur.

Itaque illa tria, quae proposita sunt ad gloriam, omnia iustitia conficit, et benivolentiam, quod prodesse vult plurimis, et ob eandem causam fidem et admirationem, quod eas res spernit et negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur. Ac mea quidem sententia omnis ratio atque institutio vitae adiumenta hominum desiderat, in primisque ut habeat, quibuscum possit familiares conferre sermones; quod est difficile, nisi speciem prae te boni viri feras. Ergo etiam solitario homini atque in agro vitam agenti opinio iustitiae necessaria est, eoque etiam magis, quod, [eam si non habebunt, [iniusti habebuntur,] nullis praesidiis saepti multis afficientur iniuriis.

- 40 Atque iis etiam, qui vendunt emunt, conducunt locant contrahendisque negotiis implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria est, cuius tanta vis est, ut ne illi quidem, qui maleficio et scelere pascuntur, possint sine ulla particula iustitiae vivere. Nam qui eorum cupiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum, ille autem, qui archipirata dicitur, nisi aequabiliter praedam dispertiat, aut interficiatur a socciis aut relinquatur; quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque propter aequabilem prae-

dae partitionem et Bardulis Illyrius latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit et multo maiores Viriathus Lusitanus; cui quidem etiam exercitus nostri imperatoresque cesserunt; quem C. Laelius, is qui Sapiens usurpatur, praetor fregit et comminuit ferocitatemque eius ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis iustitiae sit, ut ea etiam latronum opes firmet atque augeat, quantum eius vim inter leges et iudicia et in constituta re publica fore putamus?

Mihi quidem non apud Medos solum, ut ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros iustitiae fruendae causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute praestantem; qui cum prohiberet iniuria tenuiores, aequitate constituenda summos cum infimis pari iure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit causa, quae regum. Ius enim semper est quaesitum aequabile; neque enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto et bono viro consequerentur, erant eo contenti; cum id minus contingeret, leges sunt inventae, quae cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligis solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. Adiuncto vero, ut idem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines iis auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. *Omni igitur ratione colenda et retinenda iustitia est cum ipsa per sese (nam aliter iustitia non esset), tum propter amplificationem honoris et gloriae.*

Sed ut pecuniae non quaerendae solum ratio est, verum etiam collocanda, quae perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales, sic gloria et quaerenda et collocanda ratione est. Quamquam praeclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam et quasi compendiarium dicebat esse, si quis id ageret, ut,

Γρασιάτου, Κικέρωνος de officiis. "Εκδ. ἐκτη.

2

qualis haberi vellet, talis esset. Quodsi qui simulatione et inani ostentatione et ficto non modo sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit atque etiam propagatur, ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem, sed brevitatis causa familia contenti erimus una. Ti. enim Gracchus, P. f., tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit; at eius filii nec vivi probabantur bonis et mortui numerum obtinent iure caesorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis. Ea quae essent, dictum est in libro superiore.

13 Sed ut facillime, quales simus, tales esse videamur,
44 etsi in eo ipso vis maxuma est, ut simus ii, qui haberi
velimus, tamen quaedam praecepta danda sunt. Nam si
quis ab ineunte aetate habet causam celebritatis et nominis aut a patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitrator contigisse, aut aliquo casu atque fortuna, in hunc oculi omnium coniciuntur atque in eum, quid agat, quem ad modum vivat, inquiritur et tamquam in claris-
45 sima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse nec factum. Quorum autem prima aetas propter humilitatem et obscuritatem in hominum ignoratione versatur, ii, simul ac iuvenes esse coeperunt, magna spectare et ad ea rectis studiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur illi aetati, verum etiam favetur. *Prima igitur est adulescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest, in qua multi apud maiores nostros extiterunt; semper enim fere bella gerebantur. Tua autem aetas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. Quo tamen in bello cum te Pompeius alae [alteri] praefecisset, magnam laudem et a summo viro et ab exercitu consequeraris equitando, iaculando, omni militari*

labore tolerando. Atque ea quidem tua laus pariter cum re publica cecidit. Mihi autem haec oratio suscepta non de te est, sed de genere toto; quam ob rem pergamus ad ea, quae restant.

Ut igitur in reliquis rebus multo maiora opera sunt ⁴⁶ animi quam corporis, sic *cae res, quas ingenio ac ratione persequimur, gratiores sunt quam illae, quas viribus*. Prima igitur commendatio proficiscitur a modestia cum pietate in parentes, in suos benivolentia. Facillime autem et in optimam partem cognoscuntur adulescentes, qui se ad claros et sapientes viros bene consulentes rei publicae contulerunt; quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum. P. Rutili adulescentiam ⁴⁷ ad opinionem et innocentiae et iuris scientiae P. Muci commendavit domus. Nam L. quidem Crassus, cum esset admodum adulescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili et gloriosa, et, qua aetate qui exercentur, laude affici solent, ut de Demosthene accepimus, ea aetate L. Crassus ostendit id se in foro optime iam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari.

Sed cum duplex ratio sit *orationis*, quarum in altera ⁴⁴ sermo sit, in altera contentio, non est id quidem du- ⁴⁸ bium, quin contentio orationis maiorem vim habeat ad gloriam (ea est enim, quam eloquentiam dicimus); sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos comitas adfabilitasque sermonis. Extant epistulae et Philippi ad Alexandrum et Antipatri ad Cassandrum et Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum (sic enim accepimus); quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benivolentiam alliciant militerque blande appellando [sermone] deleniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe universam excitat [gloriam]; magna est enim admiratio copiose sapienterque dicentis; quem qui au-

diunt, intellegere etiam et sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si vero inest in oratione mixta modestia gravitas, nihil admirabilius fieri potest, eoque magis, si ea sunt in adolescente.

49. Sed cum sint plura causarum genera, quae eloquentiam desiderent, multique in nostra re publica adolescentes et apud iudices et apud populum et apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxuma est admiratio in *iudiciis* : quorum ratio duplex est. Nam ex *accusatione* et ex *defensione* constat; quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persaepe est. Dixi paulo ante de Crasso : idem fecit adolescens M. Antonius. Etiam P. Sulpici eloquentiam accusatio illustravit, cum seditiosum et inutilem civem, C. Norbanum, in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est saepe faciendum nec umquam nisi aut rei publicae causa, ut ii, quos ante dixi, aut ulciscendi, ut duo Luculli, aut patrocinii, ut nos pro Siculis, pro Sardis in Albucio Iulius. In accusando etiam M. Aquilio L. Fufi cognita industria est. Semel igitur aut non saepe certe. Sin erit, cui faciendum sit saepius, rei publicae tribuat hoc munus, cuius inimicos ulcisci saepius non est reprehendendum; modus tamen adsit. Duri enim hominis vel potius vix hominis videtur periculum capitis inferre multis. Id eum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nominere; quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris civilis in primis peritus fuit.

51. Atque etiam hoc praeceptum officii diligenter teneendum est, ne quem umquam innocentem iudicio capitis arcessas: id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum quam eloquentiam a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam ad bonorum pestem perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugendum est, item est habendum religioni innocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, de-

fendere; vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est semper in causis verum sequi, patroni nonnumquam veri simile, etiamsi minus sit verum, defendere; quod scribere, praesertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum, Panaetio. Maxume autem et gloria paritur et gratia defensionibus, eoque maior, si quando accidit, ut ei subveniatur, qui potentis alicuius opibus circumveniri urguerique videatur, ut nos et saepe alias et adulescentes contra L. Sullae dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus, quae, ut scis, extat oratio.

Sed expositis adulescentium officiis, quae valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de *beneficentia* ac de *liberalitate* dicendum est; cuius est ratio duplex; nam *aut opera* benigne fit indigentibus *aut pecunia*. Facilior est haec posterior, locupleti praesertim, sed illa lautior ac splendidior et viro forti claroque dignior. Quamquam enim in utroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex aera, altera ex virtute depromitur, largitioque, quae fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit. Ita benignitate benignitas tollitur; qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. At qui opera, id est virtute et industria, benefici et liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt, dem consuetudine beneficentiae paratiores erunt et tamquam exercitatiorum ad bene de multis promerendum. Praeclare in epistula quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quod largitione benivolentiam Macedonum consecetur: «Quaete, malum!» inquit, «ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum et praebitorem sperent fore?» Bene «ministrum et praebi-

tores», quia sordidum regi, melius etiam, quod largitionem «corruptelam» dixit esse; fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratur.

- 54 Hoc ille filio, sed praeceptum putemus omnibus. Quam ob rem id quidem non dubium est, quin illa benignitas, quae constet ex opera et industria, et honestior sit et latius pateat et possit prodesse pluribus; nonnumquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter atque moderate; multi enim patrimonia effuderunt inconsulte largiendo. Quid autem est stultius quam quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinae; cum enim dando egere coeperunt, alienis bonis manus affere coguntur. Ita, cum benivolentiae comparandae causa benefici esse velint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt.
- 55 Quam ob rem nec ita claudenda res est familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita reseranda, ut pateat omnibus modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus, id quod a nostris hominibus saepissime usurpatum iam in proverbii consuetudinem venit, «largitionem fundum non habere»; etenim quis potest modus esse cum et idem, qui consuerunt, et idem illud alii desiderent?
- 16 Omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales, prodigi qui epulis et viscerationibus et gladiatorum muneribus, ludorum venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem aut nullam omnino sint relicturi, liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt aut aes alienum suscipiunt amicorum

aut in filiarum collocatione adiuvant aut opitulantur vel in re quaerenda vel augenda.

Itaque miror, quid in mentem venerit Theophrasto⁵⁶ in eo libro, quem de divitiis scripsit; in quo multa praeclare, illud absurde: est enim multus in laudanda *magnificentia et apparatione popularium munerum* taliumque sumptuum facultatem fructum divitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius pauca exempla posui, multo et maior videtur et certior. Quanto Aristoteles gravius et verius nos reprehendit! qui has pecuniarum effusiones non admiremur, quae fiunt ad multitudinem deleniendam. Ait enim, «qui ab hoste obsidentur, si emere aquæ sextarium cogentur mina, hoc primo incredibile nobis videri omnesque mirari, sed cum attenderint, veniam necessitati dare, in his immanibus iacturis infinitisque sumptibus nihil nos magnopere mirari, cum praesertim neque necessitati subveniatur nec dignitas augeatur ipsaque illa delectatio multitudinis ad breve exiguumque tempus, eaque a levissimo quoque *capiatur*, in quo tamen ipso una cum satietate memoria quoque moriatur voluptatis». Bene etiam col-⁵⁷ligit haec «pueris et mulierculis et servis et servorum simillimis liberis esse grata, gravi vero homini et ea, quæ fiunt, iudicio certo ponderanti probari posse nullo modo». Quamquam intellego in nostra civitate inverterasse iam bonis temporibus, ut *splendor aedilitatum* ab optimis viris postuletur. Itaque et P. Crassus cum cognomine dives, tum copiis iunctus est aedilicio maximo munere, et paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima aedilitate functus est, deinde C. Claudius Appi f., multi post, Lu-

culli, Hortensius, Silanus ; omnes autem P. Lentulus me consule vicit superiores ; hunc est Scaurus ininitatus ; magnificentissima vero nostri Pompei munera secundo consulatu ; in quibus omnibus quid mihi placeat, vides.

17 *Vitanda tamen suspicio est avaritiae.* Mamerco, homini
58 divitissimo. praetermissio aedilitatis consulatus repulsam attulit. Quare et, si postulatur a populo, bonis viris si non desiderantibus et tamen adprobantibus faciendum est, modo pro facultatibus, nos ipsi ut facimus, et, si quando aliqua res maior atque utilior populari largitione acquiritur, ut Oresti nuper prandia in semitis decumae nomine magno honori fuerunt. Ne M. quidem Seio vitio datum est, quod in caritate asse modium populo dedit ; magna enim se et inveterata invidia nec turpi iactura quando erat aedilis, nec maxuma liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, qui gladiatoribus emptis rei publicae causa, quae salute nostra continebatur, omnes P. Clodi conatus furoresque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est aut utile.

59 In his autem ipsis *mediocritatis regula optima* est. L. quidem Philippus Q. f., magno vir ingenio in primisque clarus, gloriari solebat se sine ullo munero adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominavi, sane exiguus sumptus aedilitatis fuit. Atque etiam illae impensae meliores, muri,
60 navalia, portus, aquarum ductus omniaque, quae ad usum rei publicae pertinent. Quamquam, quod praesens tamquam in manum datur, iucundius est ; tamen haec in posterum gratiora. Theatra, porticus, nova templa verecundius reprehendo propter Pompeium, sed doctissimi non probant, ut et hic ipse Panaetius, quem multum in his libris secutus sum, [non interpretatus], et Phalereus

Demetrius, qui Periclem, principem Graeciae, vituperat, quod tantam pecuniam in praeclara illa propylaea coniecerit. Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de re publica scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria, et tum ipsum et ad facultates accommodanda et mediocritate moderanda est.

In illo autem altero genere largiendi, quod a *liberalitate* proficiscitur, non uno modo in disparibus causis adfecti esse debemus. Alia causa est eius, qui calamitate premitur, et eius, qui res meliores quaerit nullis suis rebus adversis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. In iis tamen, qui se adiuvari volent, non ne adfligantur, sed ut altiorum gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo dememus, sed in deligendis idoneis iudicium et diligentiam adhibere. Nam praeclare Ennius :

Bene facta male locata male facta arbitror.

63

Quod autem tributum est bono viro et grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris. Temeritate enim remota gratissima est liberalitas, eoque eam studiosius plerique laudant, quod summi cuiusque bonitas commune perfrugium est omnium. Danda igitur opera est, ut iis beneficiis quam plurimos afficiamus, quorum memoria liberis posterisque prodatur, ut iis ingratum esse non liceat. Omnes enim inmemorem beneficii oderunt eamque iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri eumque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque haec benignitas etiam rei publicae est utilis, redimi e servitute captos, locupletari tenuiores; quod quidem volgo solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scriptum copiose videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum longe antepono; haec est gravium hominum atque magnorum, illa quasi adsentatorum populi multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium.

64 Conveniet autem cum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum in omnique re contrahenda, vendendo emendo, conducendo locando, vicinitatibus et confinis, aequum, facilem, multa multis de suo iurcedentem, a litibus vero, quantum liceat et nescio an paulo plus etiam, quam liceat, adhorrentem. Est enim non modo liberale paulum connumquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem ratio est rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est, sed ita, ut illiberalitatis avaritiaeque absit suspicio; posse enim liberalitate uti non spoliante se patrimonio nimirum est pecuniae fructus maximus. Recte etiam a Theophrasto est laudata *hospitalitas*; est enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum patere domus heminum illustrium hospitibus illustribus, idque etiam rei publicae est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. Est autem etiam vehementer utile iis, qui honeste posse multum valunt, per hospites apud externos populos valere opibus et gratia. Theophrastus quidem scribit Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitem fuisse; ita enim instituisse et vilicis imperavisse, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in villam suam devertisset.

19 *Quae autem opera, non largitione beneficia dantur.*
 65 haec tum in universam rem publicam, tum in singulos cives conferuntur. Nam in iure cavere, consilio iuvare atque hoc scientiae genere prodesse quam plurimis vehementer et ad opes augendas pertinet et ad gratiam. Itaque cum multa praeclara maiorum, tum quod optime constituti iuris civilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio; quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt, nunc, ut honores, ut omnes dignitatis gradus, sic huius scientiae splendor deletus est; idque eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes

superiores, quibus honore par esset, scientia facile vicisset. Haec igitur opera grata multis et ad beneficiis obstringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi [gravior] facultas et gratior et ornatior. Quid enim eloquentia praestabilius vel admiratione audientium vel spe indigentium vel eorum, qui defensi sunt, gratia? Huic [quoque] ergo a maioribus nostris est in toga dignitatis principatus datus. Diserti igitur hominis et facile laborantis, quodque in patriis est moribus, multorum causas et non gravate et gratuito defendentis beneficia et patrocinia late patent.

Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem, nivererem, ne de me ipso aliquid viderer queri. Sed tamen videmus, quibus extinctis oratoribus quam in paucis spes, quanto in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia. Cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut iuris asse periti aut disertis, licet tamen opera prodesse multis beneficia patentem, commendantem iudicibus, magistratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consuluntur aut defendunt, rogantem; quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur, latissimeque eorum manat industria. Iam illud non sunt admonendi (est enim in promptu), ut animadvertant, cum iuvare alios velint, ne quos offendant. Saepe enim, aut eos laedunt, quos non debent, aut eos, quos non expedit; si imprudentes, negligentiae est, si scientes, temeritatis. Utendum etiam est excusatione adversus eos, quos invitus offendas, quacumque possis, quare id, quod feceris, necesse fuerit nec aliter facere potueris, ceterisque operis et officiis erit id, quod violatum videbitur, compensandum.

Sed cum in hominibus iuvandis aut *mores* spectari aut *fortuna* soleat, dictu quidem est proclive, itaque volgo loquuntur, se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honesta oratio est; sed

- quis est tandem, qui inopis et optini viri causae non anteponat in opera danda gratiam fortunati et potentis? a quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est diligentius, quae natura rerum sit. Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiamsi referre gratiam non potest, habere certe potest. Commodum autem, quicumque dixit, «pecuniam qui habeat, non reddidisse, qui reddiderit, non habere, gratiam autem et, qui rettulerit, habere et, qui habeat, rettulisse». At qui se locupletes, honoratos, beatos putant, in ne obligari quidem beneficio volunt; quin etiam beneficium se dedisse arbitrantur, cum ipsi quamvis magnum aliquod acceperint, atque etiam a se aut postulari aut expectari aliquid suspicantur, patrocinio vero se usos aut clientes
- 70 appellari mortis instar putant. At vero ille tenuis, cum, quicquid factum sit, se spectatum, non fortunam putet, non modo illi, qui est meritis, sed etiam illis, a quibus expectat (eget enim multis), gratum se videri studet neque vero verbis auget suum manus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndumque illud est, quod, si opulentum fortunatumque defenderis, in uno illo aut, si forte in liberis eius manet gratia; sin autem inopem, probum tamen et modestum, omnes non improbi humiles, quae magna in populo multitudo est, praesidium sibi paratum vident.
- 71 Quam ob rem melius apud bonos, quam apud fortunatos beneficium collocari puto. Danda omnino opera est, ut omni generi satis facere possimus; sed si res in contentionem veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus; qui cum consuleretur, utrum bono viro pauperi an minus probato diviti filiam collocaret: «Ego vero», inquit, «malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro». Sed corrupti mores depravatique sunt admiratione divitiarum; qua-

rum magnitudo quid ad unum quemque nostrum pertinet? Illum fortasse adiuvet, qui habet. Ne id quidem semper; sed fac iuvare; utentior sane sit, honestior vero quo modo? Quodsi etiam bonus erit vir, ne impediunt divitiae, quo minus iuветur, modo ne adiuvent, sitque omne iudicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit! Extremum autem praeceptum in beneficiis operaque danda, ne quid contra aequitatem contendas, ne quid pro iniuria; fundamentum enim est perpetuae commendationis et famae iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

Sed, quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, 21
quae ad singulos spectant, deinceps de iis, quae, ad uni- 72
versos quaeque ad rem publicam pertinent, disputandum
 est. Eorum autem ipsorum partim eius modi sunt, ut ad universos cives pertineant, partim, singulos ut attingant; quae sunt etiam gratiora. Danda opera est omnino, si possit, utrisque, nec minus, ut etiam singulis consulatur, sed ita, ut ea res aut prosit aut certe ne obsit rei publicae. C. Gracchi frumentaria magna largitio; exhaustabat igitur aerarium; modica M. Octavi et rei publicae tolerabilis et plebi necessaria; ergo et civibus et rei publicae salutaris. In primis autem videndum erit, ei, 73
 qui rem publicam administrabit, *ut suum quisque teneat neque de bonis privatorum publice deminutio fiat.* Perniciose enim Philippus, in tribunatu cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquari facile passus est et in eo vehementer se moderatum praebuit,—sed cum in agendo multa populariter, tum illud male, «non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent». Capitalis oratio est, ad aequationem bonorum pertinens; qua peste quae postet esse maior? Hanc enim ob causam maxime, ut sua tenerentur, res publicae civitatesque constitutae sunt. Nam, etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiae rerum suarum urbium praesidia quaerebant.

- 74 Danda etiam opera est, *ne*, quod apud maiores nostros saepe fiebāt propter aerarii tenuitatem assiduitatemque bellorum, *tributum sit conferendum*, idque ne eveniat, multo ante erit providendum. Sin quae necessitas huius muneris alicui rei publicae obvenierit (malo enim quam nostrae ominari; neque tamen de nostra, sed de omni re publica disputo), danda erit opera, et omnes intellegant, si salvi esse velint, necessitati esse parendum. Atque etiam omnes, qui rem publicam gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit, quae sunt necessariae. Quarum qualis comparatio fieri soleat et debeat, non est necesse disputare; est enim in promptu; tantum locus attingendus fuit.
- 75 Caput autem est in omni procuratione negoti et muneris publici, ut *avaritiae pellatur etiam minima suspicio*. «Utinam», inquit C. Pontius Sannis, «ad illa tempora me fortuna reservavisset et tum essem natus, quando Romani accipere dona coepissent! non essem passus diutius eos imperare». Ne illi multa saecula expectanda fuerunt; modo enim hoc malum in hanc rem publicam invasit. Itaque facile patior tum potius Pontium fuisse, si quidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum et decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis a L. Pisone lata lex est, nulla antea cum fuisset. At vero postea tot leges et proxumae quaeque duriores, tot rei, tot damnati, tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum, tanta sublatis legibus et iudiciis expilatio direptioque sociorum, ut imbecillitate aliorum, non nostra virtute valeamus.
- 76 Laudat Africanum Panaetius, quod fuerit abstinens. Quidni laudet? Sed in illo alia maiora; laus abstinentia non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macadonum gaza, quae fuit maxima, potitus [est] Paulis tantum in aerarium pecuniae invexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tributorum. At hic ni-

hil domum suam intulit praeter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus nihilo locupletior Carthagine eversa. Quid? qui eius collega fuit in censura, L. Mummius, numquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare quam domum suam maluit; quamquam Italia ornata domus ipsa mihi videtur ornatior. Nullum igitur vitium tetricius est, ut eo, unde egressa est, referat se oratio, quam avaritia, praesertim in principibus et rem publicam gubernantibus. Habere enim questui re publicam non modo turpe est, sed sceleratum etiam et nefarium. Itaque, quod Apollo Pythius oraculum dedit, Spartam nulla re alia nisi avaritia esse perituram, id videtur non solum Lacedaemoniis, sed etiam omnibus opulentis populis praedixisse. Nulla autem re conciliare facilius benivolentiam multitudinis possunt ii, qui rei publicae praesunt, quam abstinentis et continentia.

Qui vero se populares volunt ob eamque causam aut agrariam, rem temptant, ut possessores pellantur suis sedibus, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, labefactant fundamenta rei publicae, concordiam primum, quae esse non potest, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniae, deinde aequitatem, quae tollitur omnibus, si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium, ut supra dixi, divitatis atque urbis, ut sit libera et non sollicita suae rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie rei publicae ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam; nam cui res erepta est, est inimicus, cui data est, etiam dissimulat se accipere voluisse et maxime in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo; at vero ille, qui accipit iniuriam, et meminit et prae se fert dolorem suum, nec, si plures sunt ii, quibus improbe datum est, quam illi, quibus iniuste ademptum est, idcirco plus etiam valent; non enim numero haec indicantur, sed pondere. Quam autem habet aequitatem, ut argum multis annis aut

etiam saeculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat
quit autem habuit, amittat?

23 Ac propter hoc iniuriae genus Lacedaemonii Lysan-
80 drum ephorum expulerunt. Agim regem, quod numquam
antea apud eos acciderat, necaverunt, exque eo tempore
tantae discordiae secutae sunt, ut et tyranni existerent
et optumates exterminarentur et praeclarissime consti-
tuta res publica dilaberetur: nec vero solum ipsa ceci-
dit, sed etiam reliquam Graeciam everit contagionibus
malorum, quae a Lacedaemoniis profectae manarunt la-
tius. Quid? nostros Gracchos, Ti. Gracchi summi viri
filios, Africani nepotes, nonne agrariae contentiones per-
diderunt?

81 At vero Aratus Sicyonius iure laudatur, qui cum
eius civitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, pro-
fectus Argis Sicyonem clandestino introitu urbe est po-
titus, cumque tyrannum Nicoclem improvise oppressis-
set, sescentos exules, qui locupletissimi fuerunt eius
civitatis, restituit remque publicam adventu suo libera-
vit. Sed cum magnam animadverteret in bonis et posses-
sionibus difficultatem, quod et eos, quos ipse restitue-
rat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum
esse arbitrabatur et quinquaginta annorum possessiones
moveri non nimis aequum putabat, propterea quod tum
longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus,
multa dotibus tenebantur sine iniuria, iudicavit neque
illis adimi nec iis non satis fieri, quorum illa fuerant,
82 oportere. Cum igitur statuisset opus esse ad eam rem
constituendam pecunia, Alexandream se proficisci velle
dixit remque inegram ad reditum suum iussit esse, isque
celeriter ad Ptolonaeum, suum hospitem, venit, qui tum
regnabat alter post Alexandream conditam. Cui cum
exposuisset patriam se liberare velle causamque docuis-
set, a rege opulento vir summus facile impetravit, ut
grandi pecunia adiuveretur. Quam cum Sicyonem attu-
lisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes,

cum quibus causas cognovit et eorum, qui aliena tenebant, et eorum, qui sua amiserant perfectisque aestu-
mandis possessionibus, ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent, aliis, ut commodius putarent numerari sibi, quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes concordia constituta sine querella discederent. O virum magnum ⁸³ dignumque, qui in re publica nostra natus esset! Sic par est agere cum civibus, non, ut bis iam vidimus, hastam in foro ponere et bona civium voci subicere praeconis. At ille Graecus, id quod fuit sapientis et praestantis viri, omnibus consulendum putavit, eaque est summa ratio et sapientia boni civis, commoda civium non divellere atque omnes aequitate eadem continere. Habitent gratis in alieno. Quid ita? ut, cum ego emerium aedificarem, tuear impendam, tu me invito fruarer meo? Quid est aliud aliis sua eripere, aliis dare aliena? ⁸⁴ *Tabulae vero novae* quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, eum tu habeas, ego non habeam pecuniam?

Quam ob rem ne sit aes alienum, quod rei publicae ²⁴ noceat, providendum est, quod multis rationibus caveri potest, non, si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum; nec enim ulla res vehementius rem publicam continet quam fides, quae esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Numquam vehementius actum est quam ne consule, ne solveretur; armis et castris templata res est ab omni genere hominum et ordine; quibus ita restiti ut hoc totum malum de re publica tolletetur. Numquam nec maius aes alienum fuit nec melius nec facilius dissolutum est: fraudandi enim spe sublata solvendi necessitas consecuta est. At vero hic nunc victor, tum quidem victus quae cogitarar, ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiamsi causa non esset.

Γρατσιάτου, Κικέρωνος de officiis "Εκδ. ἔκτη.

3

- 85 Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui rem publicam tuebuntur, in primisque operam dabunt, ut iuris et iudiciorum aequitate suum quisque teneat et neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur neque locupletibus ad sua vel tenenda vel recuperanda obsit invidia, praeterea, quibuscumque rebus vel belli vel domi poterunt, rem publicam augeant imperio, agris, vectigalibus. Haec magnorum hominum sunt, haec apud maiores nostros factitata, *haec genera officiorum qui persequuntur cum summa utilitate rei publicae magnam ipsi adipiscuntur et gratiam et gloriam.*
- 86 In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praeterita censet esse a Panaetio, *valetudinis curationem et pecuniae*; quas res a summo philosopho praeteritas arbitror, quod essent faciles; sunt certe utiles. Sed valetudo sustentatur notitia sui corporis et observatione. quae res aut prodesse soleant aut obesse, et continentia in victu omni atque cultu corporis tuendi causa [praetermittendis voluptatibus], postremo arte eorum, quorum ad scientiam
- 87 haec pertinent. Res autem familiaris quaeri debet iis rebus, a quibus abest turpitudine, conservari autem diligentia et parsimonia, eisdem etiam rebus augeri. Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur, quem nos, ista fere aetate cum essemus, qua es tu nunc, e Graeco in Latinum convertimus.
- 25 Sed *utilitatum comparatio*, quoniam hic locus erat
- 88 quartus, a Panaetio praetermissus, saepe est necessaria. Nam et corporis commoda cum externis et externa cum corporis et ipsa inter se corporis et externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis hoc modo comparantur, valere ut malis quam dives esse, cum corporis externa hoc modo, dives esse potius quam maximis corporis viribus, ipsa inter se corporis sic, ut bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati, externorum

autem, ut gloria divitiis, vectigalia urbana rusticis. Ex 89
 quo genere comparationis illud est Catonis senis : a quo
 cum quaereretur, quid maxime in re familiari expediret,
 respondit : « Bene pascere » ; quid secundum : « Satis
 bene pascere » ; quid tertium : « Male pascere » ;
 quid quartum : « Arare » ; et cum ille, qui quaesierat, di-
 xisset : « Quid fœnerari ? », tum Cato : « Quid ho-
 minem », inquit, « occidere ? » Ex quo et multis aliis
 intellegi debet utilitatum comparationes fieri solere, re-
 cteque hoc adiunctum esse quartum exquirendorum officio-
 rum genus.

« Sed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda
 » pecunia, (vellem etiam de utenda) commodius a quibus-
 » dam optumis viris ad Ianum medium sedentibus quam
 ab ullis philosophis ulla in schola disputatur. Sunt tamen
 » ea cognoscenda ; pertinent enim ad utilitatem, de qua
 » hoc libro disputatum est ».

Reliqua deinceps persequemur.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Κικέρων οὐ μόνον ὁ κράτιστος τῶν Ρωμαίων ρήτωρ ὄπῃρξεν, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἐπιστῆμην ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας μυηθεὶς παρὰ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπιφανεστάτων Ἑλλήνων φιλοσόφων⁽¹⁾, καὶ περὶ αὐτὴν καὶ ὕστερον, ὅσον εἶχε σχολῆς, μετὰ ζήλου διατρίβων, ἀπέβη ὁ κατ' ἐξοχὴν **Ρωμαῖος φιλόσοφος** ⁽²⁾, αὐτὸς πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ πραγματευθῆ ἐν διαλογικῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μορφῇ περὶ παντοίων φιλοσοφικῶν ζητημάτων. Φιλοσοφικὴν διάνοιαν οὕτω βαθεῖαν, ὥστε καινὴν τινα νὰ διατυπώσῃ θεωρίαν, βεβαίως δὲν εἶχεν, ἀλλ' οὐδ' ἐπῆλθε τοιοῦτό τι εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ οὐδ' ἄλλου τινὸς κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον οὔτε Ρωμαίου οὔτε Ἕλληνος. Ἦτο ἐποχὴ οὐχὶ πρωτοτύπου διανοήσεως, ἀλλὰ διασαφήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν ἤδη ἀναφανέντων φιλοσοφημάτων. Χωρὶς δ' ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ Καρνεάδου (214—119 π. Χ.), μᾶλλον δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου (314—241 π. Χ.) οὐδεμίαν ἀληθῶς νέα φιλοσοφικὴ θεωρία προηγήθη. Σιωπηρῶς λοιπὸν ἦτο παρὰ πάντων ὡμολογημένον, ὅτι ὁ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐπιδιδόμενος ὄφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ πρεσβεύῃ τὰ δόγματα μιᾶς τῶν τότε ἀκμαζουσῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν. Ὁ δὲ Κικέρων, οὐ κύριον μέλημα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπὸ τῶν πολι-

(1) Οἷον Φαίδρου τοῦ Ἐπικουρείου, Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου, ἀρχηγέτου τῆς ἐν Ρώμῃ Ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς, Διοδότου τοῦ Στωϊκοῦ, ὅστις ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐφιλοξενήθη ἐν τῇ τοῦ Κικέρωνος οἰκίᾳ, Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου, Κρατίππου τοῦ Μυτιληναίου, προστάτου τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν Περιπατητικῶν κ. ἄ.

(2) Πρὸς. Σ. Κ. Σακελλαρόπουλον ἐν «Συνοπτικῇ ἱστορίᾳ τῶν λατινικῶν γραμμάτων». Τεῦχος Α' (1915) σελ. 168.

τικῶν πραγμάτων ἀκουσίας σχολῆς ὑπῆρξεν ἢ δι' ἐλευθέρων κατὰ τὸ πλεῖστον μεταφράσεων (1) ἑλληνικῶν προτόπων φιλοσοφικῆς μὀρφωσις τῶν Ρωμαίων, ἠκολούθει τὰς ἀρχὰς τῶν Περιπατητικῶν, Στωικῶν καὶ Ἀκαδημεικῶν, ἐκλεγόμενος πᾶν ὅ,τι ἐν ἐκάστη τῶν σχολῶν τούτων ὑπελάμβανεν ἀποδοχῆς ἄξιον. Ἄλλως δὲ καὶ περὶ τῶν τριῶν τούτων αἱρέσεων ἠρέσκετο πολλάκις νὰ ἐξαγγέλλῃ τὴν γνώμην τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου Ἀντιόχου, ὅτι αὐταὶ κατὰ τὰ οὐσιώδη καὶ κύρια συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας (2). Ἀλλὰ μάλιστα τὸν νοῦν ἐπέστησεν εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, ἥτοι εἰς τὴν ἠθικὴν, ὡς γνήσιος Ρωμαῖος νομίζων ὅτι τοῦ πολιτοῦ κύριος προσρισμὸς εἶναι τὸ πράττειν τὰ τῆς πόλεως καὶ περὶ τοῦ ταύτῃ συμφέροντος φροντίζειν, ἐν παρέργῳ δὲ εἰς τὴν θεωρητικὴν, ἥτοι εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἢ λογικὴν, φυσικὴν καὶ θεολογίαν, εἰς ἃ μαθήματα προσένεμέ τινα ἀξίαν ὡς παρασκευαστικὰ πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐνέργειαν. Καθ' ὅλου δ' εἶπεῖν τὴν περὶ τὴν φιλοσοφίαν μελέτην ὑπελάμβανεν ἀναγκαίαν παντὸς πολιτευομένου, μάλιστα δὲ τοῦ τελείου ρήτορος προπαιδείαν.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ, ἥτοι ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως, ἠσπάζετο τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἴδρυτοῦ τῆς *τρίτης* λεγομένης Ἀκαδημείας Καρνεάδου τοῦ Κυρηναίου, καθ' ἣν οὐδὲν δυνάμεθα βεβαίως καὶ ἀπολύτως νὰ γινώσκωμεν οὐδ' ὀφείλομεν δογματικῶς νὰποφαινόμεθα περὶ οὐδενὸς πράγματος ὀρισμένην γνώμην, ἀλλ' ἐξετάζοντες τὰς παντοίας τοῦ πράγματος τούτου ἀπόψεις νὰρκώμεθα εἰς τὴν εὔρεσιν τοῦ *πιθανοῦ*, ἔτοιμοι ὄντες καὶ τοῦτο νὰπορρίπτομεν, ἐὰν μετὰ νέαν κριτικὴν βάσανον εὑρεθῇ ἕτερον τι πιθανώτερον καὶ *ἀπερίσπαστον* ἥτοι ἀπηλλαγμένον ἀντιφάσεων. Οὐδεμίᾳ δ' ἀμφιβολία, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη προσῆδε κάλλιστα πρὸς τὸν ὑγρὸν πῶς καὶ ἀστάθμητον χαρακτῆρα τοῦ

(1) Αὐτὸς ὁ Κικέρων διδάσκει ἡμᾶς, κατὰ τίνα τρόπον συνέγραψε τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ βιβλία, ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀττικόν (XII 52,3) : *de lingua latina securi est animi* Dices : «*qui talia conscribis*» ? *ἀπόγραφα* sunt ; *minore labore fiunt, verba tandem affero, quibus abundo.*

(2) Πρὸς Max Wundt, *Geschichte d. Griech. Ethik*, τόμ. 2. σελ. 428 (1911).

Κικέρωνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ρητορικῆς τέχνης πορισθεῖσα ἐμπειρία καθίστα αὐτὸν μᾶλλον εὐπρόσιτον πρὸς τὴν γνωσιολογικὴν ταύτην ἀρχὴν τῆς Νέας Ἀκαδημείας· ἐπὶ πολὺν δῆλον ὅτι χρόνον ἀσκῶν τὸ ρητορικὸν ἔργον, ἦτο εἰθισμένος καὶ αὐτὸς νὰ λέγῃ καὶ παρ' ἄλλων νάκούῃ περὶ πάντος ζητήματος λόγους ἰσοσθενῶς ἐπ' ἀμφοτέρα προβαλλομένους, ἦτοι κατὰ τινὰ καὶ κατὰ τὴν ἐναντίαν ἄποψιν (in utramque partem disserere). Δὲν ἀνῆκε λοιπὸν ὁ Κικέρων, ὅπως οὐδ' οἱ ἄλλοι οἱ ἀπὸ τῆς Νέας Ἀκαδημείας, οὔτε εἰς τοὺς ἀθαιρέτους δογματικούς, οὔτε εἰς τοὺς κυρίως σκεπτικοὺς τοὺς ἀντικρυς ἀρνούμενους τὸ δυνατόν πάσης γνώσεως. Ἐὰν δ' ἐν τοῖς καθαρῶς θεωρητικοῖς ζητήμασιν ἐφρόνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς κριτήριον τῆς ἀληθείας διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλας διαμαχομένας τῶν φιλοσοφούντων δόξας, ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτικοῖς, ἅπερ κατ' αὐτὸν εἶναι καὶ τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας ὑποκείμενον, ὠμολόγει ὅτι δυνάμεθα ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐμφύτου συναίσθηματος τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ζητήμασι ἐνυπαρχούσης ἐνάργειας νὰ εὕρωμεν τὸ ἀληθές καὶ νὰ διαστείλωμεν σαφῶς ἀπὸ τοῦ ψεύδους (1). Διὸ ἀκολουθῶν εἰς τοὺς Ἀκαδημεικούς, νομίζει ὅτι δικαιούται πάντως καὶ ἐν ἄλλοις ζητήμασι τῆς ἠθικῆς καὶ ἐν τῇ περὶ τῶν καθηκόντων ἐρεθῆν νὰ διατυπώσῃ θετικὴν τινὰ περὶ τούτων διδασκαλίαν (de off. II,7 κέ.).

Δύο ἠθικαὶ θεωρίαι ἤκμαζον μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἡ πᾶν Ἐπικουρείων καὶ ἡ τῶν Στωικῶν. Τὴν φυσικὴν τοῦ Ἐπικούρου θεωρίαν, ἦτοι τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν τῆς φύσεως, ἐπειράθη, ὡς γνωστὸν νὰ καταστήσῃ εὐπρόσδεκτον καὶ ἀσπαστὴν παρὰ Ρωμαίους ὁ δαιμόνιος φιλόσοφος ποιητῆς Λουκρήτιος (2), σκοπὸν προτιθέμενος νὰπαλλάξῃ τούτους ἀπὸ τῶν δεινῶν, ἅτινα καθιστῶσι δυστυχῆ τὴν ἀνθρωπότητα, ἦτοι ἀπὸ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν ἐπέμβασιν τῶν θεῶν εἰς τὰς τύχας τοῦ κό-

(1) Πρβλ. de natura deorum I,12: non sumus ii, quibus nihil verum est videatur, de officiis II,7: non sumus ii, quorum animus vagetur errore.

(2) Καθ' ὃν χρόνον ἐπεχειρεῖ ὁ Κικέρων νὰ συγγράφῃ φιλοσοφικὰς πραγματείας, ἦσαν ἐκδεδομένα ἔργα τινὰ λατινικά, με-

σμου καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου· ἀλλ' ἡ μεγάλη τοῦ διδασκαλικῶς αὐτοῦ ποιήματος ἐπίδρασις ἔμελλε πολλῶ ὕστερον καὶ ἔξω τῆς Ρώμης, ἦτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, νὰ ἐπέλθῃ, ὅτε οἱ ἐρευνηταὶ διὰ τοῦ Λουκρητίου ἐπειρῶντο νὰ κατανοῶσι τὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν τοῦ Ἐπικούρου. Ἡ δὲ ἠθικὴ θεωρία τοῦ Ἑλλήνος φιλοσόφου, προσελκύσασα μόνον ὀλίγους τινὰς ἐν Ρώμῃ ἄνδρας ποιητικὴν ἔχοντας τὴν φύσιν, οἵτινες ἀντὶ τῆς στουγνῆς τῶν Στωικῶν ἀπαθείας προετίμων τὴν ἑλαρὰν τῶν Ἐπικουρείων ψυχικὴν διάθεσιν καὶ συμμετρίαν, ἦτο φυτὸν μὴ δυνάμενον νὰ ριζοβολήσῃ ἐν τῇ ρωμαϊκῇ γῇ. Τὸ ἐπικουρείον δόγμα, καθ' ὃ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ἀταραξία εἶναι ἀρχὴ καὶ τέλος τοῦ μακαρίως ζῆν, μάλιστα δὲ τὸ παράγγελμα «λάθε βιώσας», καθ' ὃ ὁ σοφὸς ὀφείλει νὰπέχηται ὡς μάλιστα τοῦ πολυπράγμονος πολιτικοῦ βίου, ἀπῆδεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ καὶ πρακτικοῦ χαρακτῆρος τῶν Ρωμαίων· ὁ δὲ Κικέρων κατεπολέμει τοῦτο, ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ παλαιστρᾷ τὸν Κλώδιον καὶ τὸν Ἀντωνίων, τοὺς πονηροὺς δῆλον ὅτι πολίτας τοὺς βουλευομέ-

ταφράσματα τὰ πλεῖστα, ἀναφερόμενα κυρίως εἰς τὴν φυσικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐπικούρου, περὶ ὧν ὁ Κικέρων μετὰ τινος καταφρονήσεως ἀποφαίνεται, φέγων ἰδίᾳ τὸ ἄχαρι καὶ ἀκομφοῦ τῆς λέξεως αὐτῶν (*malī verborum interpretes, ad famil. XV. 19.*). Θαυμαστὸν δ' εἶναι ὅτι, ὅσάκις ὁ Κικέρων ποιεῖται λόγον περὶ λατινικῶν ἔργων ἀναφερομένων εἰς τὸ Ἐπικουρείον δόγμα, οὐδὲως μνημονεύει τοῦ ποιήματος τοῦ Λουκρητίου, οὐ ὑπῆρξεν, ὡς γνωστὸν, καὶ ὁ ἐκδότης. Πιθανώτατον λοιπὸν φαίνεται, ὅτι τὸ μὲν ἔργον τοῦ Λουκρητίου δὲν εἶχεν εἰσέτι λάθει εὐρείαν διάδοσιν, ὁ δὲ Κικέρων μὴ θέλων νὰ περιλάβῃ ἐν τῇ καταδικαστικῇ ἐκείνῃ γνώμῃ καὶ τὸν μέγαν ποιητὴν μηδὲ νὰ ὑποδηλώσῃ, ὅτι ἡδύνατο νὰ προσέλθῃ καλὸν τι καὶ γενναῖον ἐκ τῆς Ἐπικουρείου σχολῆς, προετίμα νὰ σιωπᾷ, ἄλλως τε καὶ προκειμένου περὶ συγγραφῆς ὀλίγον εἰσέτι γνωστοῦ. Τίνα δὲ ἀληθῶς γνώμην εἶχε περὶ Λουκρητίου, εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ πολυθρυλήτου ἐκείνου χωρίου τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν Κόϊντον ἐπιστολῆς (2,9,3) *Lucretii poemata, ut scribis, ita sunt, multis luminibus ingenii, multae tamen artis.*

νους νά καταλύσωσι τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν. Ἀλλὰ μάλιστα συναδουσα πρὸς τὴν τοῦ Ῥωμαίου φύσιν ἦτο ἡ ἠθικὴ θεωρία τῆς Στοᾶς, καὶ δὴ τῆς μέσης καλουμένης Στοᾶς, ἧς τὰ θεμελιώδη δόγματα ἐνεστερνίζετο καὶ ὁ Κικέρων.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παλαιᾶς Στοᾶς **τέλος τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν**. Τὸ ἐξαιρετικὸν μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι **ὁ λόγος**, ἀπόρροια ὦν τοῦ θείου λόγου. Ὡστε ὁμολόγως τῇ φύσει ζῆν σημαίνει οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ ζῆν κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ θείου λόγου. Ζῶν ὁ ἄνθρωπος κατὰ λόγον, ἤγουν πράττων συνακολούθως πρὸς τὸν ἐν ἑαυτῷ ἐνοικοῦντα (**ἐνδιάθετον**) λόγον, ζῆν ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτόν. Ἐν δὲ τῷ ἀρμονικῷ τούτῳ βίῳ, ὃν ὁ περιφανὴς τῆς Στοᾶς κτίστης Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἐκάλει «εὐροίαν βίου», ἐγκρατεία ἢ ἄκρα εὐδαιμονία. Ἡ κατάστασις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς παρασκευάζομεν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν βίον τοῦτον εἶναι **ἡ ἀρετή**. Ἡ ἀρετὴ, οὕσα κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς τὸ ἄκρον ἀγαθόν, εἶναι αὐτάρκης πρὸς εὐδαιμονίαν, τὰ λοιπὰ δὲ πάντα, πλοῦτος, υγεία, δόξα, δύναμις, κάλλος, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, καὶ καθ' ὅλου πάντα τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντα, ἅπερ οὔτε βλάπτουσι οὔτε ὠφελοῦσι, εἶναι **ἀδιάφορα**, ὡς μήτε πρὸς εὐδαιμονίαν μήτε πρὸς κακοδαιμονίαν συντελοῦντα. Τῆς ὑπολήψεως δὲ ταύτης ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα ἦτο ἡ περιθρόλητος στωϊκὴ **ἀπάθεια**, ἧτις ὅμως δὲν σημαίνει τὴν ἀπουσίαν παντὸς πάθους καὶ πάσης ἐπιθυμίας, πρᾶγμα ψυχολογικῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ τὴν κατάπνιξιν τῶν ὁρμῶν καὶ ὁρέξεων, αἵτινες γεννῶνται διὰ πλημμελοῦς ἐκτιμήσεως τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, καὶ τὴν εἰς ἐν συγκέντρωσιν τῆς ὅλης συναισθηματικῆς ἡμῶν ἐντάσεως, ἧτοι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως· διότι οὐχὶ τὰ ἐξῶθεν πράγματα εἶναι εἰς ἡμᾶς ἐπικίνδυνα, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα περὶ αὐτῶν πλημμελεῖς δόξα.

Ἡ ἀρετὴ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς δὲν εἶναι **ἕξις** τῆς ψυχῆς ἐπιδεχομένη ἐπίτασιν ἢ μείωσιν, ἀλλὰ **διάθεσις** αὐτῆς ἀναλλοίωτος, ἐναντία πρὸς τὴν κακίαν, ὅπως τὸ ἀληθὲς πρὸς τὸ ψεῦδος, τὸ εὐθὺ πρὸς τὸ στρεβλόν. Οἱ σοφοὶ πάντες εἶναι ἐξ Ἰσοῦ ἀγαθοὶ καὶ εὐδαιμόνες, τοῦναντίον δὲ οἱ ἀπαιδεῖτοι ἐξ Ἰσοῦ φαῖλοι καὶ δυστυχεῖς. Μέσον τι μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δὲν χωρεῖ, ὅπως

οὐδὲ μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους. Περαιτέρω δὲ προχωροῦντες οἱ Στωικοὶ ἀπεφαίνοντο ὅτι ὁ σοφὸς μόνος εἶναι πλούσιος, βασιλεύς, ποιητής, μῆτωρ κτλ., ὁ σοφὸς μόνος εἶναι μέγας, ἀδρός, ὑψηλός, ἰσχυρός· ὁ σοφὸς μόνος εὐτεκνεῖ, εὐγηρεῖ, εὐθανатеῖ, γηράσκων καὶ ἀποθνήσκων κατ' ἀρετὴν. Ἄλλ' ὅμως τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τοῦ σοφοῦ ἐν θεωρίᾳ ὑπετύπων οἱ Στωικοὶ, ἔργῳ δὲ οὐδένα ὑπεδείκνυον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοιοῦτον σοφόν, περὶ οὗ καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦν, ὅτι εἶναι ὄν δυσεύρετον, μᾶλλον δὲ ἀνεύρετον.

Κατὰ τοὺς Στωικοὺς, φύσει ὑπάρχει εἰς πάντα ἄνθρωπον ἡ ἔλλογος ὁρμὴ πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐξ οὗ πηγάζει ἡ ἐπιτέλεισις τοῦ *καθήκοντος*. *Καθήκον* σημαίνει τὸ ἀρμόζον. Ἦδη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὕστερον ὑπὸ τῶν Στωικῶν ἡ ἀρετὴ ὠρίζετο «*τελειότης ἢ τελειώσις τῆς ἐκάστου φύσεως*». Ἐκαστον ὄν ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀρετὴν, ἐὰν τελειοῦται ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει καὶ ποιεῖ τὸ εἰς ταύτην *καθήκον* ἢτοι ἀρμόζον κατὰ ταῦτα ἡ ἔννοια τοῦ *καθήκοντος* ἐπεκτείνεται ἐπὶ τε τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, ἀλλὰ μάλιστα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀναφέρεται. Καθῆκει λοιπόν, ἡγοῦν ἀρμόζει εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἣτις εἶναι ὁ λόγος, ὅπως ἔχῃ τὴν ἀρετὴν. Πᾶσα δὲ πράξις, ἡ πηγάζει ἐκ τῆς γνώσεως *τοῦ λόγου* καὶ ἐξ ἠθικῆς πεποιθήσεως ἢ τελεῖται μὲν ὁμολογουμένως τῷ λόγῳ, οὐχὶ δ' ὅμως ἀπὸ γνώμης *ὀρθῆς* καὶ ἠθικῆς φρονήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφορμῶν ἐξωτερικῶν. Ἐκείνας μὲν τὰς πράξεις ἐκάλουν οἱ Στωικοὶ *κατορθώματα* (recte facta) ἢ *τέλεια καθήκοντα* (perfecta officia, omnibus numeris absoluta), οἷα εἶναι αἱ πράξεις τοῦ σοφοῦ, ταύτας δὲ *μέσα καθήκοντα* ἢ ἀπλῶς *καθήκοντα* ⁽¹⁾, οἷα εἶναι αἱ πράξεις τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Ἐκείναι μὲν εἶναι ἀείποτε *καθήκοντα*, αὗται δέ, ἅτε ὑπ' ἐξωτερικῶν ἐλατηρίων κινούμεναι, οἷον ὑπὸ τοῦ ὀφελίμου, ἐνίοτε παύουσιν οὔσαι τοιαῦται (*κατὰ περίστασιν καθήκοντα*). Οὕτω λ.χ. οὐχὶ ἀείποτε εἶναι *καθήκον* τὸ ἀποδιδόναι τὰ διαπεπιστευμένα ἢ τὸ τηρεῖν τὰ ὑποσχημένα

(1) *Μέσον* καθήκον εἶναι «ὁ πραχθὲν εὐλογον τιν' ἔσχει ἀπολογισμὸν». (Διογ. Λαέρτ. VII 107). Πρβλ. Κικ. de off. 1 8 : medium officium id esse dicunt, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

Τὴν δὲ καθ' ἡμᾶς διαίρεσιν τῶν καθηκόντων εἰς καθήκοντα πρὸς τὸν θεόν, πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀγνοοῦσιν οἱ Στωικοί, διότι καθ' αὐτοὺς πᾶν καθήκον εἶναι καθήκον πρὸς τὸ θεῖον, πᾶσα δὲ τοῦ καθήκοντος παράβασις εἶναι ἀσέβεια εἰς ἐκεῖνο⁽²⁾. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῆς περὶ τῶν **κατὰ περίστασιν** καθηκόντων θεωρίας ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν περίο-

(2) Ἐν τῇ στωικῇ καθηκοντολογίᾳ καὶ καθ' ὅλου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἠθικῇ φιλοσοφίᾳ ἐλλεῖπει καὶ ἡ ἔννοια τῆς λεγομένης **ἠθικῆς ὑποχρεώσεως**, ἣτις εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὴ τῆς νεωτέρας ἠθικῆς τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Παρ' ἡμῖν σήμερον **καθήκον** (γαλλ. *devoir*, γερμ. *Pflicht*) καὶ ἠθικὴ ὑποχρέωσις εἶναι σχεδὸν ἰσοδύναμοι ἔννοιαι. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε παρέστησαν ἑαυτοῖς τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες ὑπὸ τύπον νόμου ἢ ἐπιταγῆς. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἠθικῇ ἡ «κατηγορικὴ προστακτικὴ» (Κάντιος) ἢ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων δὲν εἶναι προστακτικὴ, ἀλλὰ **παραινετικὴ ἢ προτιρεπτικὴ**. Ὁ δὲ λόγος τῆς διαφορᾶς ταύτης εὐμάθητος. Ὁ σκοπός, οὗ στοχάζονται αἱ ἀρχαῖαι ἠθικαὶ θεωρίαι, εἶναι εἰς καὶ μόνος, ἢ τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία, ἀλλ' οὐχὶ ἀλλαγῆς που πραγματοποιουμένη, ἀλλ' ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς παρούσης ζωῆς. Περὶ ὃ μὲν μάλιστα διαφέρονται πρὸς ἀλλήλα τὰ ἀρχαῖα συστήματα, εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' εἰς οὐδενὸς ἀρχαίου τὸν νοῦν ἐπῆλθε νὰ χωρίσῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τῆς εὐδαιμονίας. Διότι τί ἄρᾳ γε ἀγαθὸν θὰ ἦτο τοῦτο, ἐὰν μῆτε εὐφροσύνης μῆτε ὠφελείας μηδεμιᾶς παρεκτικῶν εἰς τὸν ποιῶντα αὐτὸ ἦτο; Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως οὐδένα λόγον εἶχεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἠθικοῖς συστήμασι. Θὰ ἦτο ἄστοπον, μᾶλλον δὲ γελοῖον, λέγει ὁ B. Brochard (*La morale ancienne et la morale moderne*, σελ. 392 κέ. τῆς Συλλογῆς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ μελετῶν), ἐὰν ἐλέγομεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ποιῇ τῷ ἑαυτῷ συμφέρον, ἢ ἐὰν ἀπειλητικοὶ ἐπειάττομεν αὐτῷ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν. Αἱ δύο λοιπὸν ἔννοιαι τῆς ὑποχρεώσεως καὶ τῆς ἐπιταγῆς ἔχουσι λόγον μόνον ἐν ἠθικῇ, ἐν ἣ διαστελλεται τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τῆς εὐδαιμονίας. Καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἠθικὴ τῶν νεωτέρων λαῶν. Ὁ μὲν ἀρχαῖος αἰσιοδοξῶν παρήγει: ποίει

δον ἐκείνην τῆς στωικῆς ἠθικῆς, καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ Στωικοὶ ἐπιγιγνώσκοντες τὴν ἐν τῷ δόγματι αὐτῶν ἐπιπολάζουσαν τραχύτητα καὶ ὑπεράγαν ἀσθηρότητα, ἐπεχειροῦν νὰ κολάζωσι καὶ ὀμαλίζουσιν αὐτό. Οὕτω λ. χ. τὴν ἀρχὴν, ὅτι πάντες οἱ ἀπαίδευτοι εἶναι ἐξ ἴσου κακοὶ, μετερρῦθμιζον παραδεχόμενοι τὴν **προκοπήν**, δι' ἧς μᾶλλον προσπελάζει τις πρὸς τὴν ἀρετὴν. Συνομολογοῦντες τῷ Σωκράτει, ἀπεφαίνοντο ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι διδασκτὴ καὶ ἐπομένως δύνανται τις νὰ προσκτάται αὐτὴν κατὰ μικρὸν προκόπτων. Αἱ πρῶται καὶ κύριαι ἀρεταὶ εἶναι καὶ κατὰ τοὺς Στωικοὺς τέσσαρες, ἧγουν **ἡ φρόνησις**, ἧτοι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων, **ἡ σωφροσύνη**, ἡ ἐπιστήμη τῶν αἰρετῶν καὶ φευκτέων, **ἡ ἀνδρεία**, ἡ ἐπιστήμη τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν, καὶ **ἡ δικαιοσύνη**, ἡ ἐπιστήμη ἢ τῆς ἀξίας ἐκάστῃ ἀπονεμητικῇ. Εἰς τὰς πρῶτας ταύτας ἀρετὰς ὑπάγονται ὡς εἶδη ἕτεραι πάλιν ἀρεταί, ἐπιστήμαι καὶ αὐταὶ οὖσαι, οἷον εἰς τὴν φρόνησιν **εὐβουλία**, **ἀγγίνοια**, **βουλήθεια**, **εὐμηχανία**, εἰς τὴν σωφροσύνην **εὐταξία**, **κοσμιότης**, **ἐγκράτεια**, εἰς τὴν ἀνδρείαν **καρτερία**, **μεγαλοψυχία**, **φιλοπονία**, εἰς τὴν δικαιοσύνην **εὐσέβεια**, **χρησιότης**, **εὐκοινωνησία**, **εὐσυναλλαξία**.

Ἄλλ' ὁ κυρίως μεταρρυθμίσας καὶ μετριάσας τὰς ὑπερβολὰς τοῦ στωικοῦ δόγματος εἶναι Παναίτιος ὁ Ρόδιος, ὁ τῆς μέσης Στοᾶς ἀρχηγέτης, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς 2ας π. χ. ἑκατονταετηρίδος. Πλείστον οὗτος χρόνον ἐν Ρώμῃ διατρίψας καὶ φίλος γενόμενος Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ Λαιλίου, συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ μαθητοῦ Ποσειδωνίου εἰς τὴν παρὰ Ῥωμαίοις εὐρείαν διάδοσιν τοῦ στωικοῦ φιλοσοφήματος. Αἰτία δὲ τοῦτου ἦτο πρῶτον μὲν ὁ τρόπος, δι' οὗ ἐπέδωκε νὰ καταστήσῃ τὴν αἴρεσιν ταύτην λαϊκωτέραν. Λέξιν μὲν μετεχειρίζετο οὐχὶ τὴν στρυφνὴν καὶ πυκνὴν τῶν παλαιωτέρων Στωικῶν, ἀλλὰ γλαφυρὰν καὶ ρητορικὴν, οὐχὶ δ' ἄλοσιτελὲς ἐνόμιζε πολλὰς νὰ

τὸ ἀγαθὸν καὶ θὰ εὐδαιμονῆς, ὁ δὲ νεώτερος ἀπαισιοδοξότερος ὢν ἐπιτάττει: ποίει τὸ ἀγαθόν, εἴτε νὰ εὐδαιμονήσῃς μέλλεις εἴτε μὴ. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ **καθήκοντος** παραβλητέος καὶ ὁ Max Wundt ἐνθ' ἄν. σελ. 248, ὑποσημ. 4 καὶ σ. 249, ὑποσημ. 2.

περιλαμβάνη δόξας και ἐξ ἄλλων συστημάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος και Ἀριστοτέλους, παρ' ὧν και πλεῖστα χωρία παρειτίθετο πρὸς ἐπιστήριξιν τῶν οἰκείων θεωριῶν. Ἐπειτα δὲ και αὐτὴ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ἄτε μετριάζουσα, ὡς προερρήθη, τὰ αὐστηρὰ τῆς παλαιᾶς Στοᾶς δόγματα, ἐγένετο ἀσπαστοτάτη παρὰ Ρωμαίοις. Δὲν ἀπηξίου μάλιστα ὁ Παναίτιος ἐν τισι και νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὰς τῶν Ρωμαίων δοξασίας. Οὐδὲ ὅλως ἐνέκρινε τὴν ἀρχὴν, ὅτι μόνον κακὸν εἶναι τὸ ἀμάρτημα, ἀλλὰ διστείνεται ὅτι και ἄλλα εἶναι τοιαῦτα, οἷον ἡ λύπη. Οὐδ' ἀπέστεργε και τὰ περιπόθητα ἐξωτερικὰ πράγματα (*προηγημένα*, οἷον ὑγείαν, κάλλος, ρώμην, πλοῦτον κ.τ.λ.; οἷς ἐνάντια εἶναι τὰ *ἀποπροηγημένα*, ἤτοι τὰ βλαβερὰ και ἀπαξίαν ἔχοντα, οἷον νόσος, αἰσχος, πενία κτλ.) νὰ προσαγορεύη *ἀγαθὰ*: πρὸς δὲ τὴν εὐδαιμονίαν δὲν ἐνόμιζεν αὐτάρκη τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἀπεφαίνετο ὅτι εἶναι χρεια και *ὑγείας και ἰσχύος και χορηγίας*. Ἡρμήνευσε δὲ προσηκόντως και τὴν *ἀπάθειαν* τῶν παλαιότερων Στωϊκῶν, ἣτις κακεντρεχῶς παρανοηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων ἐξεληφθη ὡς ἀπόλυτος ἀναληγία: ὁ σοφός, ἔλεγε, δέον νὰ εἶναι μὲν ἀπαθής, ἀλλ' οὐχὶ ἀφιλόανθρωπος, οὐχὶ σκληρὸς οὐδ' ἄτεγκος.

Τῆς μέσης Στοᾶς τὴν ἠθικὴν θεωρίαν ἀπεδέχετο, ὡς προείρηται, και ὁ Κικέρων, ἐν δὲ τῇ περὶ καθηκόντων συγγραφῇ αὐτοῦ πρότυπον παρεστήσατο αὐτὸ τὸ *περὶ καθήκοντος* ἔργον τοῦ Παναϊτίου. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν σφίζεται, ἀδυνατοῦμεν νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Κικέρωνος τί μὲν τὸ οἰκεῖον αὐτῷ, τί δὲ τὸ ἀλλότριον. Αὐτὸς ὁ Κικέρων λέγει ἐν ἀρχῇ τοῦ I βιβλίου (§ 6) ὅτι δὲν θάκολουθήσῃ ταῦς Στωϊκοῦς ὡς ἐρμηνευτῆς, ἀλλὰ θάντησῃ, ὡς ἔθος αὐτῷ, ἐλευθέρως και αὐτοτελῶς ἀπὸ τῶν πηγῶν αὐτῶν. Ἐν τῇ § 7 θαυμάζει τοῦ Παναϊτίου, ὅτι τῆς περὶ καθήκοντος ζητήσεως αὐτοῦ οὐδένα προέταξεν ὄρισμὸν τοῦ καθήκοντος, ἐν δὲ τῇ § 10 ἐπικρίνει αὐτοῦ τὴν ἀτελεῖ διαίρεσιν, ἣς ἔνεκα παρέλιπεν οὗτος νὰ πραγματευθῇ περὶ τε τῆς προσαλλήλου συγκρούσεως τῶν ἠθικῶν πράξεων και περὶ τῆς προσαλλήλου συγκρούσεως τῶν ὠφελίμων (*duobus propositis honestis, utrum honestius, itemque duobus propositis utilibus, utrum utilius*). Ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν

ἐπὶ μέρους παρενείρει πάμπολλα παραδείγματα οὐ μόνον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, καὶ ἀναρρίπτει παντοίους ὑπαινιγμούς εἰς τὴν τότε πολιτικὴν κατάστασιν. Τὰ δὲ καθ' ἕκαστα καθήκοντα διερευνᾷ καὶ διεξέρχεται ὡς Ρωμαῖος· ἐν γὰρ ἔχων τὴν πρὸ τῆς μοναρχίας τοῦ Καίσαρος καθεστῶσαν πολιτείαν καὶ τὰς παρὰ τοῖς ἀριστοκρατικοῖς, εἰς οὓς καὶ αὐτὸς ἀνήκε κρατούσας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς δοξασίας, ἄπτεται διαφόρων κοινωνικῶν ζητημάτων, ἅτινα κατὰ τὰς κρίσιμους ἱστορικὰς περιόδους προέκυψαν καὶ προσβλήθησαν ἐπιτακτικῶς πρὸς λύσιν παρὰ τοῖς Ρωμαῖοις, οἷον περὶ διανομῆς τῆς δημοσίας χώρας, περὶ δικαιώματος τῆς πόλεως τοῦ νὰ φορολογῆ ἐν κρίσιμοις καιροῖς τοὺς πολίτας κατὰ τὴν οὐσίαν ἐκάστου, περὶ τῆς προσαλλήλου σχέσεως τῶν δύο μεγάλων κοινωνικῶν τάξεων, ἦτοι τῶν ἀπόρων καὶ πλουσίων κτλ.

Ἐκ τούτων λοιπὸν δῆλον γίνεται, ὅτι ὁ Κικέρων ἐν τῇ ἑαυτοῦ συγγραφῇ δεικνύει βεβαίως τινὰ ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν πηγῶν (1). Καθ' ὅλου δ' ὅμως ρητέον, ὅτι ἐν τοῖς δυοῖν πρώτοις βιβλίοις κατὰ τε τὴν μέθοδον καὶ τὰ θεμελιώδη νοήματα ἠκολούθησε πιστῶς εἰς τὸν Παναίτιον (II, 60 Panætius, quem multum in his libris secutus sum. III, 70 quem (δηλ. τὸν Παναίτιον) correctione quadam adhibita potissimum secuti sumus). Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς πρὸς τὸ ὠφέλιμον συγκρούσεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὅστις τόπος κατελείφθη ἀνεξέταστος ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου, δηλοῖ ρητῶς ὁ Κικέρων, ὅτι θὰ πραγματευθῆ περὶ τούτου χωρὶς ἐπικουριῶν καὶ παντάπασιν αὐτοτελῶς (III, 33 hanc partem relictam explebimus nullis adminiculis, sed, ut dicitur, marte nostro). Ἀλλὰ παρὰ τὴν ρητὴν ταύτην δῆλωσιν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ παράγραφοι ὅλαι (§ 18.34) ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ **κατὰ περίστασιν** καθήκοντος, περὶ οὗ ἀκριβῶς διέλαθεν ὁ Ποσειδώνιος ἐν τοῖς ἑαυτοῦ **ὑπομνήμασιν** ὥστε, ὡς φαίνεται, ὁ Κικέρων καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ παρὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεδηλωμένα φωρᾶται δανειζόμενος. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν διατάζομεν νά-

(1) Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη καταφανῆς οὖσα ἐν τῷ I βιβλίῳ, εἶναι ἀναμφισβητήτως πολὺ μείζων ἐν τῷ II.

ποδεχθῶμεν τοῦ Ἰταλοῦ φιλολόγου R. Sabbadini τὴν γνώμην (1) καθ' ἣν ὁ Κικέρων εἶχε περάνει ὅλως αὐτοτελῶς τὸ III βιβλίον, ὅτε λαβὼν τὸ ἔργον τοῦ Ποσειδωνίου (2) παρὰ τινος Ἀθηνοδώρου, μαθητοῦ τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου, καὶ διεξελθὼν αὐτό, παρενέβαλεν ἐκ τῶν ὑστέρων τὰς προειρημένας παραγράφους· οὕτω δὲ νοεῖται κάλλιστα ἢ τοῦ Κικέρωνος ἀντίφασιν πρὸς τὴν δῆλωσιν ἐκείνην. Τοιαῦτα γνήσια τῆς Κικερωνείου χειρὸς ἐκ τῶν ὑστέρων παρεμβλήματα, καταφανῆ ὄντα ἐκ τῆς πρὸς τε τὰ ἠγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα χαλαρᾶς αὐτῶν σχέσεως, ἀπαντῶσι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις βιβλίοις, δύο δὲ τοιαῦτα θὰ ἴδωμεν καὶ ἐν τῷ II, § 22 καὶ 89. Περὶ ἄλλων δὲ τινων ἐπὶ μέρους ζητημάτων ἐν παρόδῳ διαλαμβάνων (ἐν τῷ III βιβλίῳ), ἀντλεῖ ἐκ τοῦ Ἐκάτωνος τοῦ Ροδίου, Ἀντιπάτρου τοῦ Ταρσεῶς καὶ Διογένους τοῦ Βαβυλωνίου, ὧν καὶ ρητῶς μνημονεύει.

Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων τῶν πηγαζόντων ἐκ τοῦ ἡθικῶς καλοῦ (honestum) καὶ ἐκ τῶν ἀρετῶν ἐκάστων, σοφίας, δικαιοσύνης, ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περὶ τῶν καθηκόντων τῶν πηγαζόντων ἐκ τοῦ ὠφελίμου.

Τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ βιβλία συνέγραψεν ὁ Κικέρων ἀπὸ τοῦ 46 π. X. καὶ ἐξῆς, ὅτε «εἰς μοναρχίαν τῆς πολιτείας μεθεστῶσης ἀφήμενος τοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἐσχόλαζε τοῖς βουλομένοις φιλο-

(1) La critica del testo del de officiis di Cicerone (1887) σελ. 44 κέ., πρβλ. καὶ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ σελ. XII κέ. Ἄλλως περὶ τοῦ πράγματος ὁ Schanz, Geschichte d. röm. Literatur, erster Teil, 2 te, Hälfte, σελ. 373.

(2) Τῇ 5ῃ Νοεμβρ. τοῦ 44 π. X. γράφει πρὸς τὸν Ἀττικόν: Eum locum (δηλ. περὶ τῆς συγκρούσεως τοῦ καλοῦ πρὸς τὸ ὠφέλιμον) Posidonius persecutus est; ego autem et eius librum arcessivi et ad Athenodorum Calvum scripsi, ut ad me τὰ κεφάλαια mitteret; quem expecto; quem velim cohortere et roges ut quam primum; in eo est περὶ τοῦ κατὰ περίστασιν καθήκοντος (ad Att. XVI, 11,4). Ὀλίγον δ' ὕστερον γράφει πρὸς αὐτὸν (XVI, 14,4); Athenodorum nihil est quod hortere; misit enim satis bellum ὀπόμνημα.

σοφείν τῶν νέων». (Πλούταρχ. ἐν β. Κικ. κεφ. 40). Ἡ δὲ περὶ τῶν καθηκόντων συγγραφή ἀνάγεται εἰς τὸν μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος χρόνον, ὅτε φεύγων τὴν βίαν τοῦ Ἀντωνίου κατέλιπε τὴν Ρώμην καὶ βαρυσυμῶν ἀπεχώρησεν εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἐπαύλεις. Ὅτι ἠσχολεῖτο περὶ τὴν συγγραφήν ταύτην, πληροφορεῖ αὐτὸς ὁ Κικέρων τὸν φίλον αὐτοῦ Ἀτικὸν ἐν ἐπιστολῇ γεγραμμένῃ τῇ 4 Ὀκτωβρίου τοῦ 44 π. Χ. (XV, 13,6): «Nos hic [δηλ. in Puteolano] φιλοσοφοῦμεν (quid enim aliud) et τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος magnifice explicamus προσφωνοῦμεν que Ciceroni: qua de re enim potius pater filio?» Τῇ δὲ 5 Νοεμβρίου γράφει πρὸς τὸν αὐτὸν ἐν τῇ ἀνωτέρω προμνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ (XVI, 11,4), ὅτι ἔχει ἤδη περάνει τὰ δύο πρῶτα βιβλία καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὸ τρίτον. Πάντως δὲ τὴν ὅλην συγγραφήν ἐπέρανε πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 44 π. Χ. Ἐκ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς νοεῖται καὶ ἡ τὸν Κικέρωνα κατέχουσα πικρία, ἣν ἐκάστοτε καιροῦ τυχῶν προχέει ἀκατάσχετον, ὅπως ἅμα μὲν ἐπικουφίξῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀχθομένην διὰ τε τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τὴν ἀκουσίαν σχολήν, ἅμα δὲ κορέσῃ τὸ πρὸς τοὺς τυράννους Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον μίσος, ὧν εὐλαβεῖται μᾶλλον δ' ἀπαξιοῖ πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα νὰ προφέρῃ, ἀρκούμενος εἰς τὸν διὰ τῶν συμφραζομένων ὑπαινιγμὸν ἢ εἰς τὴν διὰ τῆς ἀντωνομίας hic ἢ διὰ τοῦ hic tyrannus ἢ hic noster παραδήλωσιν αὐτοῦ.

Τὴν συγγραφήν προσφωνεῖ ὁ Κικέρων κατὰ παλαιὸν Ῥωμαϊκὸν ἔθος πρὸς τὸν υἱὸν Μάρκον, ὃν σφόδρα ἐπιθυμῶν νὰ ἴδῃ προκόπτοντα ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ ρητορικῇ εἶχε πέμψει πρὸ ἐνὸς ἔτους εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀκροασθῇ ἄλλων τε φιλοσόφων καὶ τοῦ περιπατητικοῦ Κρατίππου. Ἄλλ' ὁ πατὴρ ἐφεύσθη τῶν ἐλπίδων. Ὁ Μάρκος, ὅστις πρὸς τὰ στρατιωτικὰ μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἐπιστήμας συνηθάνετο ἀκάθεκτον ὀρμὴν, ταχέως ἔγινεν ἐκδοτος εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ τοὺς πότους, ἐφ' οὓς ἔτι μᾶλλον προήχθη ὑπὸ τινος τῶν διδασκάλων αὐτοῦ, Γοργίου τοῦ ρητορικοῦ. Περίλυπος ὁ Κικέρων ἐμάνθανε τοῦ υἱοῦ τὰς παρεκτροπὰς καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἠναγκάσθη νὰποτρέψῃ αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Γοργίαν συναναστροφῆς (πρβλ. Πλούτ. ἐν β. Κικ. κεφ. 24). Καὶ ὁ μὲν Μάρκος ἐφαίνετό πως μετανοῶν καὶ

πειθόμενος τῷ πατρί, ὡς γίνεται δῆλον, ἐκ τῆς πρὸς τὸν Τί-
 ρωνα (1) χαριστάτης αὐτοῦ ἐπιστολῆς γραφείσης ἐν Ἀθήναις
 κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 44 π. Χ., ἐν ἣ πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει
 ταῦτα : «Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε. De Gorgia autem quod
 mihi scribis, erat quidem ille in cotidiana declamatione
 utilis, sed omnia postposui, dummodo praeceptis patris
 parerem : διαρρήδην enim scripserat, ut eum dimitterem
 statim ; tergiversari nolui, ne mea nimia σπουδὴ suspi-
 cionem ei aliquam importaret, deinde illud etiam mihi
 succurrebat, grave esse de iudicio patris iudicare» (ad fa-
 mil. XVI 21,6). Ἄλλ' ὁ Κικέρων οὐδόλως ἐπαύετο ὑποπτέυων
 καὶ περιφρονῶν ὡς περὶ τοῦ Μάρκου, εἰς ὃν ἔγνω νάφιερῶση
 τὴν περὶ καθηκόντων συγγραφὴν δι' ἐλπίδος ἔχων, ὅτι ἡ μετὰ
 προσοχῆς ἀνάγνωσις καὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ βιβλίων,
 ἐν οἷς θεωρήματα φιλοσοφικά ἐν λατινικῷ λόγῳ διατυποῦν-
 ται, πλείστον θὰ ὠφελήσῃ τὸν υἱόν, ἐπὶ ἐν ἤδη ἔτος ἀκροώ-
 μενον τοῦ κρατίστου πάντων τῶν συγχρόνων Περιπατητικοῦ
 φιλοσόφου καὶ πάντως εὐποροῦντα μαθήσεως φιλοσοφικῆς, καὶ
 ταῦτα ἐν Ἀθήναις, τῇ περιφανεστάτῃ τῶν ἐπιστημῶν ἐστὶ (de
 off. I 1, 1 κέ.).

(1) Εἶναι ὁ γνωστός ἀπελευθερὸς τοῦ Κικέρωνος, οὗ ἐν τῇ
 οἰκίᾳ ὡς οἰκείος διατρίβων διατέλῃσε γραμματεὺς καὶ αὐτόχρημα
 συνεργάτης. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κικέρωνος συνέλεξε καὶ
 ἐδημοσίευσε τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ. Εἶνε ἰδίᾳ γνω-
 στός, διότι ἐτελειοποίησε σύστημα στενογραφίας ὀνομαζόμενον
 notae Tigonianaes, πρβλ. καὶ Σ. Κ. Σικελλαρόπουλον ἐνθ' ἂν.
 σελ. 159. Περὶ τῆς μεγάλης τοῦ Κικέρωνος πρὸς τὸν Τί-
 ρωνα οἰκειότητος ἀναγνωστῆα τὰ μετὰ πολλῆς χάριτος ἐκτιθέμεγα
 παρὰ τοῦ G. Boissier, Cicéron et ses amis, ἔκδ. 10ῃ σελ. 114
 κέ. (1895).

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Προοίμιον (κεφ. 1-2).

§ 1. Διαλαβὼν ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ I βιβλίῳ περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ καλοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν ἐκάστων πηγαζόντων καθηκόντων, δηλοῖ ὅτι ἐν τῷ II βιβλίῳ θὰ ἐρευνήσῃ τὰ καθήκοντα ἐκεῖνα, ὅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν βιοτικὴν εὐμάρειαν, τὴν κτήσιν δυνάμεως καὶ πλοῦτου, ἐνὶ λόγῳ εἰς πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον ὠφέλιμον.

Quem ad modum... ducerentur] «κατὰ τινὰ τρόπον... παράγονται» ἤτοι πηγάζουσι· πλαγία ἔρωτ. ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ explicatum (δηλ. esse), ἐκφέρεται κατὰ παρατακτικὸν ὑποτακτικῆς διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν χρόνων, εἰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀληθεύει ἐν παντὶ χρόνῳ. Ἀλλαχοῦ παλιν δὲν τηρεῖται ἡ ἀκολουθία αὐτῆ, πρὸς βιβλ. I, 60 quem ad modum ducatur honestum, satis fere diximus.—ab honestate] ἐρμηνεύει ὁ Κικ. τὸ ἑλλην. ὄνομα καλὸν ἢ ἀγαθόν, ἔχων ὡς Ῥωμαῖος ἐν νῷ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ εἰς τοὺς ἄλλους ἢ ἠθικὴ πράξις, καὶ τὰξιώματα καὶ τὰς τιμὰς (honores), ὧν ἄξιος καθίσταται ὁ ταύτην πράττων. Ἡ honestas διασαφεῖται ἀκριβέστερον διὰ τοῦ ἐπιφερομένου atque ab omni genere virtutis. Εἶδη αὐτῆς εἶναι αἱ τέσσαρες ἀρεταί: sapientia, fortitudo, iustitia, temperantia.—se quitur ut... persequar] κατὰ λέξιν: «ἀκολουθεῖ τὸ νὰ ἐρευνήσω». τ. ἔ. δευτέρα κατὰ σειράν νῶν ἔρχεται ἡ ἐρευνα. Διὰ τοῦ sequitur ut. (οὗ συνώνυμος ἐκφορὰ εἶναι τὸ proximum est ut...) μεταβαίνει συνήθως ὁ Κικ. εἰς νέον κύριον μέρος τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας.—quae pertinent] «ἅπερ συντελοῦσιν», ἅπερ εἶναι ἀναγκαῖος ὄρος.—ad vitae cultum... ad copias] περίφρασις διεξοδικῆ τῆς ἐννοίας τοῦ ὠφελίμου.—Cultus vitae] = ἡ τοῦ βίου θεραπεία, ἡ εὐμάρεια.—ad earum rerum... facultatem] «εἰς τὴν δύναμιν, ἤτοι εἰς τὰ μέσα πρὸς

πορισμὸν τῶν τοῖς ἀνθρώποις. χρησίμων».—ad opes, ad copias] «εἰς τὴν κτήσιν δυνάμεως καὶ πλοῦτος». — de quibus] δηλ. officiorum generibus.—si... dixero] ὁ si οὐδόλως διαφέρει ἐν ταῦθα τοῦ χρον. cum, πρβλ. κατωτέρω § 22 si prius... dixerimus.—de instituto] «περὶ τῆς ἐμῆς ἐπιβολῆς», περὶ τοῦ ἐμοῦ σχεδίου, ὅπως δῆλον ὅτι πραγματευθῶ περὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων ἀντὶ τοῦ νᾶσχαλῶμαι εἰς τὰ πολιτικά.—de iudicio meo] «περὶ τοῦ ἐμοῦ κριτηρίου», ὅπερ δηλ. προετίμησα ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἐρευνῇ, ἥτοι περὶ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἣν ἠκολούθησα.

§ 2—6. Λόγοι δι' οὓς ἠναγκάσθη, ἀπεχόμενος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν συγγραφήν φιλοσοφικῶν ἔργων.

Ἀντιπεξερχόμενος πρῶτος κατὰ τινων ἀπαιδευτῶν Ρωμαίων θαναμαζόντων, ὅτι ὁ Κικ. κατηγάωσε τόσον χρόνον καὶ πόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν, λέγει ὅτι, ἐξ οὗ χρόνου καταλυθεῖσα ἡ ἐλευθέρα πολιτεία μετέστη εἰς μοναρχίαν, κατέπανσε καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ δοῶσις. Ἴνα μὴ λοιπὸν μένη ἀδρανῆς, ὅπως ἄλλοι Ρωμαῖοι, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προσφιλεῖ ἀσχολίαν τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας (2-4).

§ 2. Complures... ad... studium excitaverunt] τὸ complures ἀντικείμενον τοῦ excitaverunt, «τὰ ἡμέτερα βιβλία ἐξῆγειραν παρὰ πολλοῖς τὸν ζῆλον τοῦ ἀναγινώσκειν κτλ.» οἶον παρὰ τῷ Βρούτῳ, Οὐάρρωνι κτλ. Τὸ complures ἐν τῷ δοκίμῳ λατινισμῷ ἔχει πάντοτε σημασίαν θετικοῦ βαθμοῦ, τὸ δὲ plures συγκριτικοῦ (πρβλ. alii complures = ἄλλοι πολλοί, alii plures = ἄλλοι πλείονες, ἐν συγκρίσει δηλ. πρὸς τοὺς προειρημένους).—bonis viris] εἰρωνικῶς ἀντὶ τοῦ parum doctis.—philosophiae nomen] «τὸ ὄνομα φιλοσοφία». Τὸ philosophiae γενικὴ ἐπεξηγητικὴ, πρβλ. § 16.—mirenturque] δηλ. boni viri.—ego autem] πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἀπαιδευτῶν ἀντιθέτει ὁ Κικ. τὴν ἑαυτοῦ.—ipsa] «αὐτὴ ἡ πόλις», ἥτοι ἀδιορμήτως ἡ πόλις.—dominatus nnius] «τῇ δεσποτείᾳ ἐνός» (δηλ. τοῦ Καίσαρος), «τῇ μοναρχίᾳ». Ἡ φράσις ἦτο ἀπεχθῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἀκούοντες τὸ ὄνομα dominus ἐνεθυμοῦντο τὴν σχέσιν τοῦ δούλου πρὸς τὸν δεσπότην. Παρὰ δὲ τοῦ Κικ. καὶ τῶν περὶ

αὐτόν, οἷτινες ἐπεθύμουν νὰ σφίξωσι τὸ κόρος τῆς συγκλήτου, ἀπεκαλεῖτο ὁ Καῖσαρ rex ἢ tyranus.—*Consilio aut auctoritate*] δὲν εἶναι δύο ἀντίθετοι ἔννοιαι διὰ τοῦ *aut* διαζευγόμεναι, ἀλλὰ συγγενεῖς συμπληροῦσαι ἀλλήλας· γίνεται δὲ χρῆσις τοῦ *aut*, διότι ἡ πρότασις εἶναι ἀρνητική: «καὶ οὐδαμοῦ ὅπῃρχε τόπος διὰ τὸ συμβουλευτικὸν ἔργον τῆς συγκλήτου καὶ τὴν ἔγκυρον αὐτῆς γνώμην». Τὸ νὰ μὴ δόναται ἡ σύγκλητος νὰ συμβουλεύῃ μηδὲ νὰ δογματίζη μετὰ κόρους ἢ το τεκμήριον τῆς καταλύσεως τῆς ἐλευθέρως πολιτείας.—*socios tuendae r. p.*] «τοὺς ὁμοφρονούντας ἐν τῇ διατηρήσει τῆς καθεστῶτης πολιτείας», ἦτοι τοὺς πολιτικοὺς φίλους τοὺς ἔχοντας τὰ αὐτὰ μετ' ἐμοῦ συντηρητικὰ φρονήματα, οἷοι ἦσαν ὁ Π. Σερούλιος, ὁ Κ. Κάτλος, οἱ δύο Λούκουλλοι, ὁ Πομπήϊος κτλ., ὧν ἄλλοι μὲν ἀπέθανον κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἄλλοι δ' ἦσαν ἐξόριστοι.—*angoribus*] «εἰς διαρκῆ μελαγχολίαν». Ὁ πληθυντικὸς τῶν φοβικοῦ παθήματος σημαντικῶν ὀνομάτων δηλοῖ πολλάκις τὰς διαφοροὺς ἐμφανίσεις καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ παθήματος (πρβλ. *gaudia, maerore. odja, molestiae* (§ 4) κτλ.).—*gursun*] καὶ *gursus*—πάλιν, τοῦναντίον (*contra*).—*indignis... voluptatibus*] ὀπαινίσσεται μετὰ τινος μομφῆς εἰς τοὺς κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ τὸν παρὰ τοῦ Καίσαρος σφετερισμὸν τῆς ἄλλης ἀρχῆς ἀμερίμνωσ ἐπὶ τὰ ἔδικα ἀποχωρήσαντας καὶ ἐπιδοθέντας εἰς τὰς ἡδονάς.

§ 3. *Quo coeperat statu*] δηλ. εὐθὺς μετὰ τὸν τοῦ Καίσαρος φόνον, ὅτε ἐνομίσθη ἐπ' ὀλίγον, ὅτι θὰ μεταρρυθμισθῶσι τὰ τῆς πολιτείας καὶ θάποκατασταθῇ ἡ προτέρα ἐλευθερία.—*in homines... cupidos*] εἰς τὸν Ἀντώνιον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, οἷτινες ἐπεθύμουν μᾶλλον νὰ συμπληρώσωσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστῶτων πραγμάτων ἢ νὰ μεταρρυθμίσωσιν αὐτά.—*in agendo*] «εἰς τὸ πράττειν τὰ κοινά», εἰς τὴν πολιτικὴν δρᾶσιν. Τὸ *agere* ἀπολύτως τιθέμενον εἶναι ὁ συνήθης ὅρος περὶ τῶν δικαστικῶν καὶ πολιτικῶν χρηματισμῶν. Ἐντεῦθεν *agere* σημαίνει καὶ τὸ δημηγορεῖν (§ 73 *in agendo*), καὶ κατωτέρω *actiones* οὐδὲν διαφέρει τοῦ *orationes* (πολιτικοὶ λόγοι). Αἱ δὲ *actiones scriptis mandatae* εἶναι αἱ κατωτέρω λεγόμεναι *litterae forenses senatoriae*, δι' ὧν δηλοῦται κυρίως ἡ συγ-

γραφῆ καὶ δημοσίευσίς λόγων ρηθέντων ἐν τῷ δήμῳ καὶ ἐν τῇ συγκλήτῳ.—non ea quae punit] δηλ. mandamus, τ. ἔ. φιλοσοφικὰς διατριβάς.—nulla esset omnino] τὸ nulla κατηγορούμενον ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἐπίρρημα, «οὐδαμῶς ὑπῆρχε». «παντάσασιν ἀπώλετο», πρβλ. § 15 sine quibus vita omnino nulla esset.—scilicet .. conticuerunt] μετὰ πικρίας ταῦτα εἰρημμένα, ὡς δηλοῦται καὶ διὰ τοῦ ἐπιρρήματος scilicet. Ὁ νοῦς : Μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἐλευθέρως πολιτείας, ἢ ἄλλοτε ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ συγκλήτῳ ἀκουομένη φωνή μου φυσικὰ ἐσίγησε καὶ ἡ περὶ τοῦς πολιτικοὺς λόγους στρεφομένη ὁμιλία μου κατέπαυσεν.

§ 4. Nihil agere] «ἀδρανεῖν».—in his studiis] δηλ. ἐν τῇ μελέτῃ τῆς φιλοσοφίας.—ab initio... aetatis] «ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας» πρβλ. § 44 ab ineunte, § 45 prima aetas, ἡ δὲ γερωνικὴ ἡλικία καλεῖται (ex acta aetas.—cui cum... tribuissent] ἐξηγητέα ἢ cum-πρότασις ὡς κυρία ὧδε : Εἰς ταύτην δὲ (τὴν φιλοσοφίαν) νέος μὲν ὦν πολὺν χρόνον ἀφιέρωσα πρὸς μόρφωσίν μου, ἀλλ' ἀφ' οὗ κτλ.—honoribus inservire] «γὰ ἄρχω ἀρχάς». Αἱ ἀρχαὶ (magistratus) ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως πολιτείας ἐκαλοῦντο καὶ honores (τιμαί), διότι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ τιμαί. Οἱ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες οὐδεμίαν ὄλικήν ἀμοιβὴν ἀπελάμβανον, ἀνθ' ὧν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐποίουν.—tantum... loci] «τοσοῦτος χῶρος (ἦτοι χρόνος) ὑπῆρχε διαθέσιμος πρὸς φιλοσοφικὰς ζητήσεις».—quantum superfuerat] «ὅσος περιττὴ» «ἐπερίσσευεν». Ὁ ὑπερσυντέλικος superfuerat τῆς ἀναφορικῆς προτάσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν παρατατικὸν τῆς κυρίας.—temporibus]=negotii, δοτικὴ πτώσις ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ superfuerat. Ὁ νοῦς : ὁ χρόνος ὁ καταναλισκόμενος ὑπὲρ τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων τῶν φίλων καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἦτο τοσοῦτος, ὥστε ὀλίγος τις ἐπερίσσευε πρὸς φιλοσοφικὴν μελέτην.—id autem omne] δηλ. temporis ὅπερ ὑπονοεῖται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ loci.

§ 5-6. Συγγραφῶν φιλοσοφικὰς πραγματείας κατώρθωσε γὰ προσφέρει εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ πράγματα οὐ μόνον εἰς αὐτοὺς σχεδὸν ἄγνωστα, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα περισπούδαστα. Διότι τί τιμιώτερον καὶ τί μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου ἀντάξιον ἢ ἡ

περὶ τὴν σοφίαν, τ. ἔ. περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων σπουδή; Ἡ τέρψις ἢ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης παραγομένη εἶναι ὑπεριτέρα πάσης ἄλλης καὶ ἡ διάπλασις ἡθους καὶ χαρακτῆρος μόνον διὰ τῆς ἐπιστήμης ταύτης εἶναι κατορθωτή.

§ 5. Maxumis in malis] μετὰ παραχωρητικῆς ἐννοίας, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐπομένου tamen, «καίπερ εἰς μέγιστα κακὰ περιπεσόντες, ὅμως κτλ.»—videmur] δηλ. nobis, «δοκοῦμεν», νομιζομεν ὅτι κτλ. Τὸ ἐπιτευχθὲν ἀγαθὸν ὀρίζεται διὰ τῆς ἐπομένης προτάσεως ut ea litteris mandaremus κτλ.—si interpretari velis κτλ.] «εἰ τις θέλη ἐτυμολογικῶς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα φιλοσοφία». —praeter]=nisi.—studium sapientiae] «φιλία σοφίας».—sapientia autem est] σοφία ἐστὶ, κατὰ τοὺς Στωικούς, ἐμπειρία τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν.—causarum, quibus eae res continentur «τῶν αἰτιῶν, ἀφ' ὧν ταῦτα ἐξαρτῶνται», ἑλληνιστί, δὲ ἀπλῶς καὶ τῶν αἰτιῶν τούτων».—cuius]=et eius, δηλ. sapientiae.—haud sane intellego] «πάντως δὲν ἐννοῶ», ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐννοῶ. Ἐντὶ τοῦ haud sane λέγεται καὶ non sane.

§ 6. sive... sive] εἰς ἑκάτερον μέλος τῆς διαζεύξεως ἐπακολουθεῖ ἰδίᾳ κυρία προτασις.—oblectatio] εἶναι ἢ ταπεινοτέρα πῶς καὶ βραχεῖα τέρψις, ἐν ᾗ delectatio σημαίνει συνήθως τὴν ὑψηλοτέραν καὶ διαρκῆ ἡδονήν.—quae] ἐρωτημ. ἀντων., δηλ. oblectatio.—cum eorum studiis] βραχυλογικῶς εἰρημένον=cum delectatione, quae ex eorum studiis oritur, qui κτλ. ratio ducitur]=ratio habetur «λαμβάνεται ὅπ' ὄψιν», «ἐπιδιώκεται» (=quaeritur].—ad bene beateque vivendum] «πρὸς τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν».—haec ars] «αὕτη ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστήμη», ἡγουν ἢ φιλοσοφία.—eas] δηλ. constantiam et virtutem. Constantia εἶναι ἢ ἰδιότης τοῦ ὁμολόγου καὶ συνακολουθίου πρὸς ἑαυτὸν qui sibi constet I. 71), οὕτινος δηλ. τὰ τε βουλεύματα καὶ τὰ ἔργα δεσπάζονται οὐχὶ ὑπὸ τῶν παθῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ λόγου· ὥστε constantia εἶναι ὁ συνήθως παρ' ἡμῶν λεγόμενος ἠθικὸς χαρακτῆρ. —nullam dicere κτλ.] ὁ νοῦς : εἶναι μωρία νὰ νομίζῃ τις, ὅτι δύνανται νὰ ἐξετάζῃ τὰ σπουδαιότατα ζητήματα ἄνευ ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἀφ' οὗ οὐδὲ τὰ ἐλάχιστα

εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθῶσιν ἄνευ αὐτῆς.—cum minimarum κτλ.] τ. ἔ, cum ne minimae quidem res sine arte cognoscantur. Ὁ προθετικὸς διορισμὸς sine arte ἐπέχει θέσιν κατηγορουμένου, πρὸς § 36 praeter opinionem.—disciplina] συνώνυμον πρὸς τὸ ars, «ἐπιστήμη, ἐπιστημονικὴ μέθοδος».—ab hoc discendi genere] δηλ. ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας.—sed haec] «ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο» ἴτοι τὸ περὶ τῆς ἀξίας τῆς φιλοσοφίας.—cum cohortamur] «ὅταν πρόκειται νὰ προτρέψωμεν».—alio libro] δηλ. ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφόμενῳ «Hortensius» ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ περιφήμου ρήτορος Ὁρτησίου, εἰς ὃν προσεφώνει αὐτὸ ὁ Κικ. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον τοῦτο, οὐ ἐλάχιστα σώζονται ἀποσπάσματα, λόγος προτρεπτικὸς πρὸς φιλοσοφίαν.—orbati r. p. muneribus] «ἀποκλεισθέντες τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων».

§ 7 8. Μετὰ τὴν ἔνστασιν τῶν ἀπαιδευτῶν ἀνασκευάζεται ἡ τῶν σοφῶν διατεινομένων, ὅτι ὁ Κικ. ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν, διότι, καίπερ ἀρνούμενος τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς γνώσεως, ὁμως ἐπιχειρεῖ νὰ διατυπώσῃ θετικὴν θεωρίαν περὶ καθήκοντος. Ἐγὼ, λέγει ὁ Κικ., δὲν ἀνῆκω οὔτε εἰς τοὺς σκεπτικοὺς οὔτε πάλιν εἰς τοὺς αὐθαιρέτους δογματικούς, ἀλλ' ἀκολουθῶ τοὺς Ἀκαδημεικοὺς, οἵτινες οὐδὲν ἀποδέχονται ἀβασανίστως, ἀλλὰ διερευνῶντες τοὺς ὑπὲρ γνώμης τινὸς καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς λόγους ἀνευρίσκουσι τὸ πιθανὸν καὶ ἀπορρίπτουσι τὸ ἀπίθανον. Ἀπὸ τῆς τοιαύτης λοιπὸν θεωρίας ὁρμώμενος δύναμαι κάλλιστα νὰ διατυπώσω ἀρχὰς καὶ κανόνας τῶν ἡμετέρων πράξεων.

§ 7. Occuritur . . . nobis] «προβάλλεται ἡμῖν ἡ ἔνστασις». Τοῦ occurriere γίνεται χρῆσις, οἷα παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Ἑλλησι τοῦ ῥήματος ἀπαντᾶν.—constanter facere] «ποιεῖν συνακολούθως» «εἶναι συνακόλουθον πρὸς ἑαυτὸν».—percipi nihil posse] percipere καὶ comprehendere εἶναι οἱ συνήθεις ὄροι οἱ σημαντικοὶ τῆς θετικῆς καὶ βεβαίας γνώσεως· διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος perceptio ἀποδίδεται ὁ παρὰ Στωικοῖς ἐν χρήσει ὄρος κατάληψις.—qui . . . soleamus] ἀναφορ. αἰτιολογικὴ πρότασις πρὸς ἣν ἀντίκειται ἡ παραχωρητικὴ cum . . . dicamus. Τὸ δὲ disserere «συζητεῖν» περὶ τινος πράγματος καὶ ἀποφαίνεσθαι ἰδίαν γνώμην» καίται κατ' ἔννοιαν μεταξὺ τοῦ iudicare ἢ affirmare.

mare (δογματικῶς ἀποφαίνεσθαι) καὶ τοῦ disputare (ἀκριβοῦν τοὺς ὑπὲρ τίνος πράγματος λόγους καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ χωρὶς ἀποφάνσεως ἰδίας γνώμης), ὅπερ ἦτο οἰκτεῖον τῆς μεθόδου τῶν Ἀκαδημεικῶν.—quibus vellem κτλ.] ἀπαντῶν εἰς τὴν ἔνστασιν τῶν σοφῶν καὶ πεπαιδευμένων ὁ Κικέρων, «δὲν εἶμαι», λέγει, «οὔτε ἐκ τῶν σκεπτικῶν, οἵτινες περὶ πάντων ἀμφιβάλλουσιν, οὔτε ἐκ τῶν δογματικῶν, οἵτινες ἀξιωματικῶς ἀποφαίνονται, ὅτι τὰ μὲν τῶν πραγμάτων εἶναι ἀπολύτως βέβαια, τὰ δὲ τοῦναντίον, ἀλλὰ μέσην ὁδὸν τέμνων συνομολογῶ μετὰ τῶν Ἀκαδημεικῶν, ὅτι ἄλλα μὲν τῶν πραγμάτων εἶναι πιθανά, ἄλλα δ' ἀπίθανα. Λοιπὸν καίτοι ἀρνοῦμαι τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς γνώσεως, ὅμως ἀποφεύγω τὸ αὐθαίρετον καὶ ἀλόγιστον τοῦ δογματισμοῦ καὶ ἀναζητῶν τὸ πιθανόν, δικαιούμαι νὰ διατυπώσω ἀρχὰς καὶ κανόνας τῶν ἡμετέρων πράξεων».—ii quorum vageatur animus] ἢ καθ' ὅπου. ἀναφορ. πρότασις ἰσοδυναμεῖ πρὸς συμπερασματικὴν.—errore] «ἐν ἀβεβαιότητι».—nec habeat unquam quid sequatur] «καὶ ὥστε μηδέποτε νὰ ἔχη τί νὰκολουθῆ, χωρὶς ποτε νὰ ὀδηγῆται ὑπὸ σταθερῶν ἀρχῶν».—mens... vita] «ὁ διανοητικὸς βίος... ὁ πρακτικὸς βίος», πρὸς τὴν mentem ἀντιστοιχεῖ κατωτέρω ἢ ratio disputandi (ἢ διαλεκτικὴ ἢ λογικὴ), πρὸς τὴν vitam ἢ ratio vivendi ἢ πρακτικὴ ἦτοι ἠθικὴ ἐπιστήμη.—contra] ἀντὶ κατηγορουμένου «ἄλλα καλοῦμεν τοῦναντίον» ἦτοι ἀπίθανα, improbabilia, ὃ ἐπιθέτου γίνεται χρῆσις ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ λατινισμῷ.

§ 8. Affirmandi arrogantiam] «τὸ ἀξιωματικὸν καὶ δογματικὸν τῆς ἀποφάνσεως».—fugere temeritatem] «ναποφεύγω τὴν μορφήν τῆς σκαιότητος, τῆς ἀλογιστίας».—contra autem omnia] ὁ διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ autem χωρισμὸς τῆς προθέσεως ἀπὸ τοῦ ὀνόματος εἶναι σπάνιος, πρβλ. § 27 post vero Sullae victoriam.—disputatur a nostris] οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἡμετέρας σχολῆς πρὸς πάσας τὰς ἀποφάνσεις ἀντιτείνουσιν, ἦτοι οὐδεμίαν ἀποδέχονται γνώμην ἄνευ προηγουμένης βασάνου.—causarum... contentio] «σύγκρισις, ἀντιστάθμισις» ἦτοι ἐκτίμησις τῶν λόγων. Τὸ δὲ ex utraque parte (=in utramque partem) εἶναι ἀντὶ ἐπιθετ. διορισμοῦ τοῦ causarum, «τῶν ἐπ' ἀμφοτέρα λόγων», τ. ἔ. τῶν ὑπὲρ γνώμης τινὸς καὶ τῶν κατ'

αὐτῆς.—in Academicis nostris] ἤτοι ἐν βιβλ. II, κεφ. 20 κέ. τοῦ ἔργου τοῦ ὑπογραφομένου *Academica* ('Ακαδημεικὰ), ἐνθα ὁ Κικ. διεξερχόμενος τὴν διδασκαλίαν τῶν νέων Ἀκαδημεικῶν συνηγορεῖ ὑπὲρ αὐτῆς.—*quantum versaris*] «καίτοι διατρίβεις περὶ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ ὀνομαστοτάτην φιλοσοφίαν», ἤτοι τὴν τῶν Περιπατητικῶν, ἧς προΐστατο ὁ Κράτιππος (*Cratippo auctore*, πρβλ. Εἰσαγωγ. σελ. 48).—*is simillimo*] δηλ. τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Θεοφράστῳ.—*qui ista praecleara repererunt*] «οὔτινες ἐγένοντο οἱ ἴδρυταὶ τῆς περιωνύμου ταύτης διδασκαλίας», περὶ ἣν νῦν ὁμεις ἐν Ἀθήναις ἀσχολεῖσθε (*ista = vestra*.—*nostra vestris*] ἡ διδασκαλία τῶν Ἀκαδημεικῶν πρὸς τὴν τῶν Περιπατητικῶν. Τὴν συγγένειαν τῶν δύο συστημάτων καὶ ἀλλαγὴν ἐξάγει ὁ Κικέρων ἀσπαζόμενος τὴν γνώμην τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἀντιόχου (πρβλ. βιβλ. I, 2 καὶ Εἰσαγ. σελ. 38).—*ignota esse nolui*)=*non ignota esse volui*.—*pergamus ad instituta*] =χωρῶμεν ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ προκειμένου θέματος.

Κεφ. 3.

Ἐντεῦθεν ἀρχεται τὸ κύριον μέρος τῆς πραγματείας, ἐνῶ ἔρευνᾶται τὸ ὠφέλιμον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα καθήκοντα. —Τμήμα Α (§ 9 10). Τὸ καλὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον εἶναι φύσει ἠγνωσμένα, ἀλλὰ ἡ γλωσσικὴ χρῆσις κατ' ὀλίγον διεχώρισεν αὐτά. Ἐὰν δὲ καὶ διάσημοι φιλόσοφοι διαχωρίζωσι τὰ κατ' οὐσίαν συνημμένα, ποιοῦσι τοῦτο ὅλως θεωρητικῶς καὶ κατ' ἀσθηρὰς λογικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχάς. Ἄλλ' οἱ πολλοί, οἱ τῶν τοιούτων λογικῶν διακρίσεων ἄπειροι, θαυμάζοντες τοὺς ἐν τῷ βίῳ πολυμηγάνους καὶ πονηροὺς, ὡς σοφίαν ὑπολαμβάνουσι τὴν πανουργίαν. Ἀπὸ τῆς πλάνης ταύτης πρόπει ἐκ παντὸς τρόπου νάπαλλάτωμεν αὐτούς.

§ 9. *Quinque igitur... confecta est*] μεταφράζει ἐλευθέρως ὡδε: «Ἐκ τῶν ἀνωτέρω (I, 10) διατυπωθεισῶν πέντε ἀπόψεων (*rationibus*) τῆς τοῦ καθήκοντος ἐρεῦνης, ὧν δύο μὲν ἀναφέρονται κτλ... διεξήλθον ἤδη τὰς δύο πρώτας τὰς εἰς τὸ καλὸν ἀναφερομένας».—*ad decus honestatemque*] τὸ μὲν *decus* τὸ πρέπον) δηλοῖ τὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων καὶ κινήσεων τοῦ

ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπεροχὴν αὐτοῦ, ἢ δὲ honestas τὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Τὸ decus προϋποθέτει τὴν honestatem, —copias, opes, facultatem]—τὰ μέσα πρὸς κτήσιν πλοῦτος δυνάμει, πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου (πρβλ. § 1). —ad eligendi iudicium] «εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐκλογῆς», περίφρασις τοῦ ἀφηρημένου οὐσιαστικοῦ electio, ἐντεῦθεν δὲ κρέμαται ἢ ἐπακολουθοῦσα ὑποθετ. πρότασις si quando κτλ.—utile appellatur] δηλ. κατὰ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν, ἐν ᾧ ὄντως δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ καλοῦ.—in quo verbo] «ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο».—lapsa consuetudo] «σφαλεῖσα ἢ συνήθεια, ἥτοι ἡ γλωσσικὴ χρῆσις».—de via] δηλ. recta.—qua] δηλ. consuetudine.—nulla perniciēs maior] «οὐδεμία διδασκαλία ὀλεθριωτέρα», ὡς παρέχουσα δηλ. τὸ ἐνδόξιμον εἰς παντοῖα ἁμαρτήματα.

§ 10. summa quidem auctoritate] ὁ νοῦς : ὑπάρχουσι πάντως διασημότατοι φιλόσοφοι (οἱ Περιπατητικοί). οἷτινες διαστῆλνουν ἐν θεωρίᾳ (cogitatione) τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἐνῶ ταῦτα κατ' οὐσίαν (genere) εἶναι ἀρρήκτως συνημμένα· ἀλλ' ὁμολογητέον (sane), ὅτι ποιοῦσι τοῦτο κατ' ἀσθηρὰς λογικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχὰς (severe atque honeste).—haec] δηλ. τὸ honestum καὶ utile. genere]—re. propria vi sua «καθ' ἑαυτὰ» «κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν», πρβλ. κατωτέρω § 60 genere... temporibus.—confusa]—cohaerentia III, 11 = συγκεχωνευμένα, συμπαγῶς ἠνωμένα.—quod qui parum perspicunt] ὅτι δηλ. ἡ διαστολὴ αὕτη εἶναι ἀπλῆ λογικὴ ἀφαίρεσις, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν ὑπάρχει. Οἱ δὲ μὴ κατανοοῦντες τοῦτο εἶναι, ὡς εἰκόσ, οἱ πολλοὶ καὶ ἀμαθεῖς.—malitiam] «τὴν πανουργίαν» ἀντικείμενον τοῦ iudicant.—omnis] ἀντὶ τοῦ ἐπιρρήματος «παντελῶς».—eam spem... ut intellegant] οὐχὶ σπανία ἢ τοιαύτη περισσολογία, δι' ἧς ὁ Κικ. πειράται νὰ στρογγυλώσῃ τὸν λόγον, πρβλ. § 53 istam spem... ut putares, I 148 hoc errore, ut arbitretur, III, 76 hanc vim ut possit κτλ. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, ἥτις δὲν ἀνέχεται τοιαύτην ταυτολογίαν, ἐρμήνευε : «καὶ ἡ γνώμη αὐτῶν ὀφείλει παντελῶς νὰ μετατρέπηται εἰς τὴν ἐνδόμυχον πεποιθήσιν (spem), ὅτι δια

χρηστών βουλευμάτων και δικαίων ἔργων, οὐχὶ δι' ἀπάτης και πανουργίας δύνανται νὰ ἐπιτελῶσι τοὺς ἑαυτῶν σκοποὺς» (ea quae velint).

Τμήμα Β'. (11—16).

§ 11-13. Τὰ εἰς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου συντελοῦντα εἶναι ἄψυχα και ἔμψυχα. Τῶν ἔμψυχων τὰ μὲν εἶναι ἄλογα, τὰ δὲ λογικά ἦτοι οἱ ἄνθρωποι και οἱ θεοί. Εὐθὺς μετὰ τοὺς θεοὺς ὠφελιμώτατοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους και ἐπιβλαβέστατοι (χωρὶς νὰ μετέχωσι τῆς βλάβης οἱ θεοί) εἶναι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι. Ἀπόδειξις τῆς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου μεγίστης ὠφελείας εἶναι αὐτὰ τὰ ἄψυχα, ἅτινα δύνανται νὰ ποβῶσι χρήσιμα μόνον διὰ τῆς τέχνης και τοῦ κόπου τῶν ἀνθρώπων. Τὸν κόπον τοῦτον και ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν συνεργασίαν ἀπαιτοῦσι παραδείγματος χάριν: 1ον) ἡ θεραπεία τῆς ὑγείας, ἡ θαλασσοπολία, ἡ γεωργία, 2ον) ἡ εἰσαγωγή και ἐξαγωγή τῶν προϊόντων, 3ον) ἡ ἀνόρυξις χρησίμων λίθων και μετάλλων, 4ον) ἡ κατασκευὴ και ἐπισκευὴ οἰκιῶν, χρησίμων εἰς ἀποτροπὴν ψύχους και καύματος.

§ 11. Ergo] μετὰ τὴν περί ἐνώσεως τοῦ καλοῦ και ὠφελίμου παρέκδοσιν ἀναλαμβάνεται ὁ περί τοῦ ὠφελίμου διακοπεῖς λόγος.—ea quae gignuntur e terra]=gignentia «τὰ φυόμενα», «τὰ φυτά».—suos impetus et rerum appetitus] «τὰς ἑαυτῶν ὁρμὰς και ὀρέξεις»: ἐν τῇ ἑλληνικῇ περιττὸν νὰ μεταφρασθῇ ἡ λ. rerum.—rationis expertia... ratione utentia, «ἄλογα... λογικά».—apes] αἱ μέλισσαι ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν πτερωτῶν ζῴων (volucres), πρβλ. Ὀδεργ. Αἰν. VII 617: alitum pecudumque genus.—opere] «διὰ τῆς ἐργασίας».—ad usum... vitam] «πρὸς χρῆσιν και πρὸς διατήρησιν τῶν ἀνθρώπων».—placatos]—propitios «ἤλεως», εὐμενεῖς.—proxime et secundum deos] «εὐθὺς μετὰ τοὺς θεοὺς», πρβλ. Ὅρατ. Ὀδ. I. 12, 16 nec viget quicquam simile aut secundum, proximos illi (τῷ Διῷ) tamen occupavit Pallas honores.

§ 12. quae noceant et obsint] χρῆσις τῶν δύο συνωνύμων πρὸς ἐντρονωτέραν παράστασιν τῆς ἐννοίας τῆς βλάβης· ἐρμήνευσε τὰς δύο ἀναφορ. προτάσεις διὰ δύο ἐπιθέτων.—eadem divisio est] «κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνατὸν νὰ διαιρεθῶσιν».—ea enim] διασάφησις τῆς ὅλης προηγουμένης ἐννοίας, και δὴ κατ'

ἀρχὰς τοῦ πρώτου μέρους : homines hominibus maxime utiles sunt.—quae ne... iis] ἐν διμελεῖ ἀναφορ. προτάσει οὐχὶ σπανίως ἐν τῷ δευτέρῳ μέλει ὁ λόγος ἀποβαίνει ἀνεξάρτητος, ἀντὶ τῆς ἀναφορ. ἀντωνομίας ἀντικαθισταμένης τῆς δεικτικῆς (§ 40) ἢ αὐτῆς σύνταξις εὐρηται καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ.—sine administratione] «ἀνευ τῆς συνεργασίας».—neque enim] διὰ τοῦ enim (= παραδείγματος χάριν) εἰσάγεται ἡ σειρὰ τῶν παραδειγμάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι τὰ ἄφθοχα πράγματα ἀποβαίνουνσι χρήσιμα μόνον διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ λοιπὰ ἐξ παραδείγματα ἐπεισάγονται διὰ τῶν λέξεων : iam vero, que (eadem que), vero, adde, denique quid enumerem.—frugum fructuuntque], fruges μὲν εἶναι οἱ καρποὶ τῶν ἀγρῶν (δηλ. legumina καὶ frumentum), fructus δὲ σημαίνει ἢ γενικώτερον πᾶν προῖόν ἢ ἴδια τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων (fructus arboribus, fruges nascuntur in agris, δακτολ. ἐξάμετρος !).

§ 13. iam vero] μετάβασις εἰς τὸ δεύτερον παράδειγμα. «καὶ μὴν», «προσέτι».—abundaremus... egeremus] ὁ παρατατικὸς τῶν ἀναφορικῶν προτάσεων καθ' ἑλξιν πρὸς τὸν παρατατικὸν τῆς ὑποθετ. προτάσεως nisi i... iungerentur.—nisi his muneribus κτλ.] «εἰ μὴ τὰ ἔργα ταῦτα ἐπιτελοῦν», δηλ. τὴν ἐξαγωγήν καὶ εἰσαγωγήν.—ferrum, aes, aurum κτλ.] εὐχὴ πλήρης στίχ. (ἰαμβ. τρίμετρος ἢ τετράμετρος) πιθανῶς ἐκ τοῦ Προμηθεῶς τοῦ ποιητοῦ Ἀττίου, μιμηθέντες τὸν Αἰσχύλον ἐν Προμηθεῖ 500 κέ. «ἐνερθε δὲ χθονὸς κεκρομμέν' ἀνθρώποισιν ὠφελήματα χαλκόν, σίδηρον, ἄργυρον, χρυσόν τε τίς φήσειεν ἂν ἐξευρεῖν ἔμοῃ ; »

Κεφ. 4.

Frigorum... calorum] ὁ πληθοντ. συγχὸς παρὰ Κικέρωνι, πρὸλ. de nat. deor. II, 151 ut tectis saepti frigora caloresque pellamus.—subveniri] ἀπροσώπως (§ 15 subveniretur), συμπληρωτέον : eis (δηλ. tectis) potuisset = tecta restitui, sarciri potuissent «θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπισκευάζωνται».—si... cecidissent] συνάπτεται σφιγκτῶς μετὰ τοῦ subveniri καὶ συναποτελεῖ μετ' αὐτοῦ ἐν νόημα, οἷ ὡς ἀποδόσεως ὑπόθεσις εἶναι τὸ nisi... didicisset.—communis vita] «ἡ συμβίωσις», ὁ

κοινωνικός βίος, πρβλ. I, 20 vitae quasi communitas, ἔνθα διὰ τοῦ quasi κολάζεται τὸ καινοφανές τῆς φράσεως. Διὰ τοῦ didicisset παρίσταται κατὰ προσωποποιίαν ὡς διδασκόμενος ὁ κοινωνικός βίος ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν τὴν κοινωνίαν συγκροτούντων.—harum rerum auxilia] «ἐπικουρία κατὰ τούτων», δηλ. τῶν καιρικῶν μεταβολῶν καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων.

§ 14—15. Τὸν κόπον τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν συνεργασίαν ἀπαιτοῦσι προσέτι: ὄρον) ἢ κατασκευὴ ὕδραγωγείων, λιμένων, αἱ παροχετεύσεις ποταμῶν κτλ., ἄρον) ἢ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀλόγων ζώων, ἤτοι ἢ κτηνοτροφία, καὶ ἴρον) ἢ πλεθὺς τῶν τεχνῶν, δι' ὧν ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐξημεροῦται, καὶ ἢ κτίσις τῶν πόλεων, ἐν αἷς διὰ τοῦ δικαίου καὶ τῆς εὐνομίας παράγεται εὐκοσμος καὶ ἀσφαλὴς κοινωνικός βίος

§ 14. Adde] μετάβασις εἰς νέον παράδειγμα. Παραπλήσια ἐκφοραὶ εἶναι accedit ut ἢ quod adiungitur ut.—ductus aquarum]= ὕδραγωγεῖα.—moles] τὰ ἐν θαλάσῃ προχώματα (κοματοθραῦσται).—oppositas] πρβλ. Ὅρατ. Ὀδ. 1, 15, 5 (hiemem) quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare Tyrrenum—portus manu factos] λιμένας χειροποιήτους, τ. ἔ. τεχνητούς.—que unde] συνηθεστάτη ἐν τῇ λατινικῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ, ἢ ἐν τῇ αὐτῇ προτάσει συνδρομὴ ἀναφορικῆς μετ' ἐρωτηματικῆς ἀντωνομ. (ἐρωτημ. ἐπιρρήματος) ἢ καὶ μετ' ἄλλης ἀναφορικῆς ἀντωνομίας (ἰναφορ. ἐπιρρ.) πρβλ. τὸ τῆς ἑλληνικῆς: ἀ τίς οὐκ ἂν ὠκνησε φθέγγεσθαι (Δημ. 18, 126).—fructus . . . utilitates] χρήσις δύο συνωνύμων, ὅπως κατωτέρω fructus . . . commoditas.—quae sint] ἢ ὑποτακτικὴ καθ' ἑλξίν πρὸς τὴν ὑποτακτ. percipiuntur τῆς προτάσεως, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἢ ἀναφορικὴ πρότασις.—potuisse] ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ perspicuum est. Ἐν ἀνεξαρτήτῳ λόγῳ θὰ ἔκειτο potuissemus ἢ poteramus ὡς ἀπόδοσις τῆς ἐν τῷ sine hominum manu ἐνοπαρχούσης ὑποθέσεως.—et qui... nec hoc tempore] =et qui... et hoc tempore non...—principes inveniendī] μετὰ γενικῆς τὸ princeps σημαίνει καθ' ὅλου τὸν ἐξ οὗ προέρχεται τι, τὸν praecipuum ac primum auctorem aut effectorem alicuius rei. Ὡς principes inveniendī εἶναι χωρίως «οἱ πρῶτοι γενόμενοι εἰσηγηταὶ τῆς εὐρέσεως» ; τ. ἔ. οἱ πρῶτοι εὐρόντες. Τὸ princeps συναπτόμενον καὶ μετὰ τῆς ad σημαίνει τὸν δι-

δοντα τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς τι», pro Archia I: hunc video principem et ad suscipiendam et ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse.—quem... possemus] πлагία ἐρώτησις ἐκ τοῦ *inveniendi*, ὁ παρατατικὸς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν χρόνων (§ 1).—*tempestivos fructus*] τὰ κατὰ τὸν κατάλληλον χρόνον προϊόντα, λ. χ. τὸ ἔριον κατὰ τὸν χρόνον τῆς κουρᾶς τῶν προβάτων κτλ.

§ 15. *Quid enumerem?*] = non enumerabo, σχῆμα παραλείψεως.—*vita omnino nulla esset*] περὶ τοῦ *nulla* ὡς κατηγορουμένου ὄρα § 3, «ὦν ἄνευ ὁ βίος οὐδεμίαν σημασίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ», τ. ἔ. θὰ ἦτο βίος ἀβίωτος (*vita non vitalis*.—*qui aegris subveniretur*] ἀπροσώπως (πρβλ. § 13). «πῶς [*qui* = *quo modo*] θὰ ἐβοηθοῦντο οἱ νοσοῦντες», τ. ἔ. πῶς θὰ ἐθεραπεύοντο (= *quae esset ars medendi*).—*qui victus aut cultus*] *victus* = τὰ ἀναγκαιὰ πρὸς διατήρησιν τοῦ βίου, *cultus* = τὰ χρήσιμα εἰς καλλωπισμὸν καὶ ἐξευγενισμὸν αὐτοῦ, τὰ συντελεστικά πρὸς εὐμάρειαν καὶ εὐεστώ (§ 1), ὥστε αἱ δύο ἔννοιαι συναποτελοῦσιν ἓν ὅλον νόημα (κατωτέρω: *cultu et victu*), συνδέονται δὲ διὰ τοῦ διαζευκτικοῦ *aut*, διότι ἡ πρότασις, κατὰ τύπον ἐρωτηματικῆς, εἶναι κατ' ἔννοιαν ἀρνητικῆς (= *nullus victus nec cultus*).—*ministrarent*] ἀμετάβατον = *ministrae essent* «θὰ ὑπόργουν ἡμῖν».—*quibus rebus*] ἀναφέρεται εἰς τὰς πολλὰς ὑπηρεσίας (*multa*) τὰς παρὰ τῶν τεχνῶν παρεχομένας.—*exculpta vita*] ὁ ἡμερωμένος βίος, ὁ πολιτισμὸς.—*distat*] = *differt*.—*cultu bestiarum*] ἀπὸ τῆς καθ' ἑξῆς εὐμαρείας τῶν ζώων, ἧτις ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐλαχίστη καὶ ἀμετάβλητος.—*ex quo... tum*] κατὰ τινὰς τῶν ἐρμηνευτῶν = *ex quo tempore... ex illo*, ἀλλ' ὀρθότερον τὸ *ex quo* νὰναφέρωμεν εἰς τὰ προηγούμενα *aedificari et frequentari*. Ὁ δὲ νοῦς: «οὗ ἔνεκα (δηλ. *quod urbes aedificatae et frequentatae sunt*) ἐτέθησαν νόμοι καὶ ἐμορφώθησαν ἠθικαὶ δοξασίαι». Τὸ δὲ *tum* = «προσέτι δέ», ἄνευ προηγουμένης *cum* ἢ *primum*, ἧτις χρήσις εἶναι οὐχὶ σπανία.—*iuris aequa descriptio*] = ἴση διανομὴ δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων (*ισονομία*).—*certa vivendi disciplina*] = σταθερὸς κανονισμὸς τοῦ πράττειν, τ. ἔ. ὠρισμένον σύστημα ἠθικῶν κανόνων *disciplina vivendi* = *ratio vivendi*.

Ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐκτεθειμένῃ θεωρίᾳ τῆς βαθμιαίας γενέσεως τῆς πεπολιτισμένης κοινωνίας, τὸ δίκαιον παρίσταται ὡς ἀναγκαία προϋπόθεσις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Εὐθὺς ὡς ἡ κοινωνία διὰ τῆς γραπτῆς καὶ ἐγκύρου καθιερώσεως τῶν ἐν αὐτῇ ἐπικρατουσῶν ἠθικῶν δοξασιῶν (*leges moresque*) ἐπιδιώξῃ, ὅπως κωλύῃ τὸ ἄδικον, παράγεται τὸ καλούμενον **θετικὸν δίκαιον** (*ius*), οὗ ἔργον εἶναι νὰ περιστέλλῃ προσηκόντως καὶ νὰ κανονίξῃ τὴν βούλησιν καὶ ἐνέργειαν ἐκάστου (*aequa discriptio*) ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὀφείλειαν καὶ ἐπ' ἀγαθῶ τῆς κοινωνίας, ὥστε οὕτω νὰ παράγῃται διαρκῆς κατάστασις εἰρήνης πάντων τῶν τὴν κοινωνίαν συναπαρτιζόντων.—*quas res... consecuta est*] «ὧν ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν».—*mansuetudo animorum*] «ἡ πραότης» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρωτόγονον ἀγριότητα (*feritas*).—*verecundia*] «ἡ αἰδημοσύνη» ἤτοι, τὸ συναίσθημα τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους εὐλαθείας (πρὸλ. *de off. I, 99 iustitiae partes sunt non violare homines, verecundiae non offendere*).—*munitior*] ἐντονώτερον τοῦ *tutior* «μᾶλλον πεφυλαγμένη, ἀσφαλεστέρα».—*mutuandis facultatibus et commodandis*] «δανειζόμενοι καὶ δανειζόντες τὰ πρὸς πλήρωσιν τῶν βιοτικῶν χρεῶν μέσσα», ἐν χιαστῇ σχέσει πρὸς τὰ προηγούμενα *dando et accipiendo* «δίδοντες καὶ λαμβάνοντες».

Κεφ. 5.

§ 16. Ἐπὶ τέλους ὁ ἄνθρωπος μόνος αὐτός, εἴτε στρατηγὸς εἶναι εἴτε πολιτικός, οὐδὲν μέγα κατορθοῖ χωρὶς τῆς συνεργασίας τῶν ἄλλων, Ἄλλὰ πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ ὁ μάλιστα βλάπτων τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Κατὰ τὸν Δικαίολχον πολλῶν πλείονες ἄνθρωποι ἀπωλέσθησαν ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν στάσεων ἢ ἐξ ἀπασῶν τῶν φυσικῶν συμφορῶν, κατακλυσμῶν, λοιμῶν καὶ τῶν ὁμοίων.

Longiores] «διεξοδικώτεροι».—*hoc loco*] «ἐν τῷ θέματι τούτῳ».—*belli domi*] κυρίως «ἐν πολέμῳ... οἴκῳ» ἤτοι ἐν εἰρήνῃ, ὥστε *ducem belli* «τὸν στρατηγόν», *principem domi* «τὸν πολιτεύομενον».—*sine hominum studiis*] «χωρὶς τῆς προθύμου συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων» (πρὸλ. *κατωτέρω sine adiumentis hominum*).—*commemoratur*] «μνημονεύεται παραδειγματος χάριν». Προτασόμενον τὸ ρῆμα μετ' ἐμφάσεως χρησιμεῖ εἰς εἰσαγωγὴν παραδειγμάτων.—*atque ut... sic*] σταθερὸς τύπος

μεταβάσεως ἐπ' ἄλλο τι. Διὰ μὲν τοῦ atque ut συγκεφαλοῦται τὸ πρῶτον μέρος, ἦτοι ἡ ἀποδειχθεῖσα πρότασις homines hominibus naxime utiles sunt), διὰ δὲ τοῦ sic nulla... pestis ὑποδηλοῦται συγκριτικῶς τὸ δευτερον μέρος, ἦτοι ἡ ἀποδεικτέα πρότασις (οἱ ἄνθρωποι εἶναι καὶ οἱ μάλιστα βλάπτοντες ἀλλήλους): «καὶ ὅπως ἀφ' ἐνός... οὕτως ἐξ ἄλλου» ἢ καὶ ἐναντιωματικῶς «καὶ ἐν ᾧ ἀφ' ἐνός... ὅμως ἐξ ἄλλου». —conspiratione atque consensu] χρήσις δύο συνωνύμων (πρὸς. de finibus V, 65 conspiratio consensusque virtutum). Τὸ conspiratio «σύμπνοια», ἀρμονικὴ συνεργασία», κεῖται συνηθέτερον παρὰ Κικέρωνι καὶ Καίσαρι ἐπὶ καλῆς σημασίας, ὅπως καὶ τὸ ρ. conspirare, σπανιώτερον ἐπὶ κακῆς, ἧτις εἶναι ἡ συχνοτάτη ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ λατινισμῷ (conspirati=coniurati) —nascatur] μεταφορικῶς «προξενεῖται». —est] = extat. Περὶ Δικαιάρχου ὄρα πίνακα κυρ. ὀνομάτων. —copiosi] περὶ τοῦ ὄφους, «ἔχοντες ἀδρότητα λόγου», «εὐφραδοῦς». —eluvionis, pestilentiae κτλ.] γεν. ἐπεξηγηγητικαὶ (§ 2) «τὰς αἰτίας, ἦτοι τὸν κατακλυσμόν, λοιμόν, κτλ.». —vastitatis] «ἐρήμωσιν», τ. ἔ. ὄλεθρον ὀλοκλήρων στρατιῶν ἐν ἀγρίαις καὶ ἐρήμοις χώραις ὡς τῆς τοῦ Καμβύσου ἐν Λιβύῃ καὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Γεδρωσίᾳ. —beluarum] οὐ μόνον ἀγρίων θηρίων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων μικροτέρων ζῴων καὶ ἐντόμων, ὡς ἀκρίδων, σκορπιῶν, ἀσπαλάκων κτλ. —multitudinis] «πολλαπλασιασμοῦ» καὶ κατ' ἀκολουθίαν «ἐπιδρομῆς». —deinde comparat] τοῦ deinde γίνεται χρήσις κατόπιν μετοχῆς (collectis ceteris causis), ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τοῦ εἶτα ἢ ἔπειτα: συλλέξας τὰς λοιπὰς αἰτίας, ἦτοι τὸν κατακλυσμόν κτλ., ἔπειτα διὰ συγκρίσεως διδάσκει ὅτι κτλ. comparat=comparatione docet). —

Τμήμα Γ' (§ 17—20).

§ 17-18. Ἐπειδὴ πηγὴ μεγίστη ὠφελείας καὶ βλάβης εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη πᾶσα γὰ προσπαθῶμεν, ὅπως ἐπισπώμεθα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴν εὐνοίαν. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἐκ τῶν ἀφύχων ὄντων καὶ ἀλόγων ζῴων ὠφελήματα καρπούμεθα διὰ τῶν χειρωνακτικῶν ἐργασιῶν, τῶν ἀνθρώπων τὸ ὑπὲρ ἡμῶν διαφέρον ἐξεγείρομεν διὰ τῆς δεξιότητος τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἦτοι διὰ τῆς σοφίας, τῆς σωφροσύνης, δικαιοσύνης.

§ 17. Hic locus] «ἡ θεμελιώδης αὐτῆ ἀρχή», οὐ ἐπεξήγηται εἶναι ἢ διὰ τοῦ quin... obsint πρότασις, ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ nihil habeat dubitationis: «εἰς οὐδεμίαν ὑποκειμένης ἀμφιβολίαν τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς, ὅτι δηλ. οἱ ἄνθρωποι κτλ.»—proprium] «εἰδικὸν ἔργον».—conciliare] δηλ. sibi.—ad usus] «πρὸς τὰς χρείας», «πρὸς τὰ συμφέροντα».—itaque quae... fiunt... tribuuntur...hominum autem studia... excitantur] ἡ δύναμις τοῦ συμπεράσμ. itaque πίπτει ἐπὶ τὴν δευτέραν πρότασιν excitantur, εἰς ἣν ἡ πρώτη quae... tribuuntur εἶναι λογικῶς ὑποτελής, διὸ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ ἡ σχέσις αὐτῆ διὰ τοῦ «ἐν ᾧ ὁμοως».—quae fiunt utiliter in...] «τὰ ὠφελήματα, ἅτινα ἔγκλειται εἰς...» ἢ ὀρθότερον «τὰ ὠφελήματα τὰ προκόπτοντα ἐκ...» καὶ ἐλευθέρως «τὸ πορίζεσθαι ὠφελείας ἐκ...»—tribuuntur] «ἀνήκει» «εἶναι ἔργον»—artibus operosis] «τῶν χειρωνακτικῶν» τῶν βαρυντικῶν τεχνῶν», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐλευθερίους (liberales).—hominum autem studia... sapientia et virtute excitantur] ἡ σὺμμετρία τῶν προτάσεων ἀπῆτει νὰ ἔχη ὁ λόγος ὡδε: hominum autem studia excitare... sapientiae et virtuti tribuitur. Ὁ δὲ νοῦς τῆς ὅλης περιόδου: ἐν ᾧ πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀψύχων πραγμάτων καὶ τῶν ζῶων ἀπαιτοῦνται αἱ χειρωνακτικαὶ τέχναι, ὅπως ἐπεχειρῶμεν τὸν ζῆλον τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν σπουδὴν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας εὐδαιμονίας, ἀπαιτεῖται ἡ σοφία καὶ ἡ ἀρετὴ.

§ 18. Etiam] «καὶ τῷ ὄντι»: Παρεμβάλλον ὁ Κικ. ἐνταῦθα τὴν τριπλὴν διαίρεσιν τῆς ἀρετῆς διαφέρουσαν τῆς συνήθους διαίρεσεως (πρὸβλ. I, 16 κεφ.) σκοπὸν ἔχει νὰ ἐξάρη τὴν εἰδικὴν τοῦ ἀνθρώπου δεξιότητα τοῦ νὰ προσελκῆ τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν τῶν ἄλλων.—in tribus rebus fere vertitur] εἰς τρεῖς ἐνεργείας περίπου περιστρέφεται (vertitur=versatur, constat), τ. ἔ. «εἰς τρεῖς ἐνεργείας ἐκδηλοῦται».—una est in perspicendo] «ἡ μὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν κατανόησιν», τ. ἔ. ἡ sapientia, ἡ **διανοητικὴ ἀρετὴ** κατ' Ἀριστοτέλη.—alterum cohibere] ἀνωμάλως, ὅπως καὶ κατωτέρω τὸ tertium, ἀντὶ τοῦ altera est in cohibendis motibus (=ἡ δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν χαλιναγώγησιν τῶν ψυχικῶν ὀρμῶν), τ. ἔ. ἡ temperantia (ἡ **σωφροσύνη**), τὸ ἐν μέρος τῆς **ἡθικῆς ἀρετῆς**.—tertium... uti]=tertia est in iis uten-
Γρατσιαίου, Κικέρωνος de officiis. "Εκδ. ἔκτη. 6

dis (=ή δὲ τρίτη ἀναφέρεται εἰς τὴν κοσμίαν καὶ λελογισμένην (moderate et scienter) ἡμῶν συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς μεθ' ὧν συναναστρεφόμεθα). τ. ἔ. τὸ ἕτερον μέρος τῆς *ἠθικῆς* ἀρετῆς, ἡ *δικαιοσύνη*. — quorum... habeamus] = ut eorum... habeamus — ea quae natura desiderat] = τὰς φυσικὰς χρείας. — expleta cumulataque habeamus] = expleamus cumulate, «ἵνα πληρῶμεν (ικανοποιῶμεν) ἀφθόνως. — «per eosdemque] = καὶ ἅμα δι' αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ et per quos item (§ 12). — humanitas] = τὸ συναίσθημα τῆς φιλανθρωπίας.

Κεφ. 6.

§ 19.—20. Παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ροπὴν τῆς τύχης ἢ καλῆ ἢ κακῆ ἔκβασις τῶν πράξεων ἡμῶν ἐξαορτᾶται μᾶλλον ἐκ τῆς προθύμου βοηθείας καὶ δυνάμεως τῶν ἀνθρώπων ἢ ἐκ τῆς τύχης

§ 19. Hanc facultatem] διασφείται διὰ τῶν ἐπομένων : ut teneamus. Ἑρμῆνευσι : «διὰ τίνων μεθόδων δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν τὴν δεξιότητα τοῦ νὰ προσελκύωμεν καὶ διατηρῶμεν τὴν εὐνοίαν καὶ τὰς συμπαθείας τῶν ἀνθρώπων». — sed pauca dicenda sunt] διακόπτεται ὁ λόγος, ὅπως ἀνασκευασθῆ ἡ γνώμη, ὅτι μόνη ἡ τύχη ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα τῆς ροπῆς ταύτης ὑπερτέρα εἶναι ἢ δύνამις αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. — magna vis in fortuna] πρὸβλ. Δημοσθ. Ὀλυνθ. 2. 24 : *μεγάλη γὰρ ροπή μᾶλλον δὲ ὄλον ἢ τύχη παρὰ πάντα ἐστὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα*. — in utramque partem] «ἐπ' ἀμφότερα», ὅπερ ἐρμηνεύεται διὰ τῶν ἐπομένων vel secundas ad res vel adversas : «εἴτε πρὸς εὐτοχίαν εἴτε πρὸς δυστοχίαν». — prospere flatu] ἢ μεταφορὰ ἀπὸ τῆς πλεούσης νεώς. — ad exitus pervehimur optatos] = καταγόμεθα εἰς τὸ ποθητὸν τέρμα. — cum reflavit]. «ὅταν πνεύσῃ ὑπεναντία ἢ τύχη». Ἡ χρονικὴ πρότασις κατὰ παρακείμενον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐνεστώτα τῆς κυρίας προτάσεως. — affligimur] = κατασυντριβόμεθα, καταποντιζόμεθα — ipsa fortuna] αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ τύχη, ipsa = sua sponte τ. ἔ. sine hominum opibus et studiis — habet casus] ἐπιφέρει τὰς συμφορὰς. Παρὰλλάσσει ἐκάστοτε ἢ σημασία τοῦ habere συντασσομένου μετὰ διαφόρων ἀφηρημένων (πρὸβλ. § 17 nihil habet

dubitationis. καὶ κατωτέρω § 44 habet causas). — ab inauimis] «τὰ ἀπὸ τῶν ἀφύχων προερχόμενα» ἦτοι θυέλλας, καταϊγίδας κτλ.»—

§ 20. At vero] ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω ipsa fortuna ceteros casus κτλ. Ὁ νοῦς : ἡ μὲν τύχη αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς σπανιωτέρας ἐπιφέρει τὰς ὑπὸ τῶν ἀφύχων πραγμάτων καὶ ἀλόγων ζῶν συμφοράς, ἀλλ' ὅπου ἐμφανίζεται δρῶσα ἡ ἐλευθέρα τοῦ ἀνθρώπου βούλησις, ἐκεῖ ἡ τῆς τύχης ἐπ' ἀμφοτέρα ροπή ἐξαρτᾶται πάντως ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. — proxime] χρονικῶς=super.—trium] κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλφ μάχῃν (τῇ 9 Αὔγ. τοῦ 48 π. Χ.), κατὰ τὴν ἐν Μοῦνδῃ (τῇ 6 Ἀπριλ. τοῦ 46) καὶ κατὰ τὴν ἐν Θάψφ (τῇ 17 Μαρτίου τοῦ 45).—saepe multorum] τὸ saepe=alias, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ proxime, τ. ἔ. multorum, quorum alius alio tempore interiit, «ἐσχάτως μὲν τριῶν, ἄλλοτε δὲ πολλακίς πολλῶν». — summi viri] τοῦ Πομπηίου, ὅστις ἠττηθεὶς ἐν Φαρσάλφ κατέφυγεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου καὶ ἐθανατώθη.—ob eas] δηλ. invidias.—bene meritorum saepe civium expulsioniones τὸ saepe ἀντι ἐπιθετ. διορισμοῦ : «συχνὰ ἐξορίαὶ ἐδεργεταισάντων πολιτῶν». — calamitates] ἐνταῦθα «συμφοραὶ ἐν δικαστηρίῳ» ἦτοι καταδίκαι.—fugae]=voluntaria exilia.—rursus] § 2.—honores, imperia] «πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα». —sine opibus et studiis] «ἄνευ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς προθύμου βοήθειας». —neutram in partem] «ἐπ' οὐδέτερα», τ. ἔ. οὔτε ἐπ' ἀγαθῶ οὔτε ἐπὶ κακῶ.—quae oratio] «ὁ δὲ περὶ τούτου λόγος.—comparetur] ὅσοι. προστακτικὴ : «ἄς παραβληθῇ».

Τμήμα Δ'. § 21-85. Ἔρευναι τῶν μέσων, δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι καθιστῶσιν ἑαυτοὺς ὠφελίμους εἰς τοὺς ἄλλους.

§ 21-22. Ἐξ εἶναι τὰ ἐλατήρια, ὑφ' ὧν οἱ ἄνθρωποι παρακινούμενοι συντελοῦσιν εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν ἄλλων, εὐνοια, ἐκτίμησις, ἐλπίς τῆς ὠφελείας, φόβος, ιδιοτέλεια, χρήματα.

§ 21 ad eum augendum «ὅπως προάγωσιν αὐτόν». —honestandum] «ὅπως καταστήσωσιν αὐτόν ἄξιον τιμῆς». —faciunt] χρήσις τοῦ γενικοῦ τούτου ρήματος πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως τοῦ ρ. tribuunt. Ὁμοίαι ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἡ χρήσις τῶν ρημάτων ποιεῖν, πράττειν, δρᾶν.—suspiciunt] suspicere (in ἢ ad)

aliquid=άνοφοῦν τὸ βλέμμα πρὸς τι (in) caelum, μεθ' ἀπλῆς δὲ αἰτιατικῆς (aliquem ἢ aliquid)=θεωρεῖν τινα ἢ τι μετ' ἐυλαθείας καὶ θαυμασμοῦ, τιμᾶν, θαυμάζειν (συνών. admirari, ἀντίθετον τὸ despiciere § 36).—aut cui... cuius... a quibus] ἀντι τῶν: si cui κτλ. Αἱ τρεῖς αὐταὶ ἀναφορικαὶ ἐτέθησαν καθ' ἑλξιν πρὸς τὴν ἀναφορικὴν quemque, ἢ δὲ τελευταία πρότασις aut ducuntur κατέστη ὅλως ἀνεξάρτητος.—populares homines] δημαγωγοί.—largitiones] «δωρεαί», οἷαι εἶναι αἱ διὰ νόμων διανομαὶ δημοσίας γῆς (leges agrariae), σίτου (leges frumentariae), αἱ χρῆσων ἀποκοπαὶ (tabulae novae), αἱ δημόσιαι ἐστίασις κτλ.—quae... ratio] «ἥτις εἶναι μέθοδος», τ. ἔ. τὸ διὰ τῶν χρημάτων ἐλατήριον. Ἀντι τοῦ quae ἀνεμένομεν quod, δηλ. mercede duci, ἀλλὰ τὸ γένος τῆς ἀντωνυμίας ἀφωμοιώθη πρὸς τὸ γένος τοῦ κατηγορουμένου.—illa quidem] μετὰ παραχωρητικῆς ἐννοίας, ἀποδοτέας ἐν τῇ ἐλληνικῇ διὰ τοῦ συνδέσμου μέν' ἢ ἀντίθεσις ἐπακολουθεῖ κατωτέρω: sed quoniam κτλ.

§ 22. Si prius... dixerimus] περὶ τῆς συντάξεως πρὸλ. § 1.—propiores] ἐγγύτερα πρὸς τὴν ἀρετὴν εἶνε τὰ πέντε πρῶτα ἐλατήρια· περὶ δὲ τοῦ ἕκτου, ἥτοι τοῦ χρηματικοῦ, πραγματεύεται ἐν τῷ τέλει.—atque etiam]. Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἀνεμένομεν νὰ ἐπιληφθῇ ὁ Κικ. τῆς ἐξετάσεως ἐκάστου τῶν ἐξ ἐλατηρίων, ἀλλ' ἀντι ταύτης εἰσάγει ἐκ νέου τὴν διαίρεσιν τούτων. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην διαίρεσιν ὠρμήθη ἐκ τῆς γνώμης, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κινούμενοι ὑπὸ τῶν ἐλατηρίων ἐκείνων **προάγουσι τὰ συμφέροντα** τῶν ἄλλων (ad eum augendum atque honestandum), κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἥτις εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδὸν πρὸς τὴν πρώτην, ἀλλὰ συντομώτερον ἐκτεθειμένη, εἶχεν ἐν νῷ, ὅτι ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐλατηρίων κινούμενοι οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ ὑποτάσσωνται τυφλῶς εἰς τὰ θελήματα τοῦ ἄλλου (subiciunt se homines imperio κτλ.). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ διαιρέσει τῶν ἐλατηρίων, ἥτις εἶναι καὶ πῶς ἀσθαίρετος, διότι τὸ βον (ἐλπίς τῆς ὠφελείας) καὶ ἕον (ιδιοτέλεια) ἢ τι ἢ οὐδὲν ἄλλο διαφέρουσιν ἀλλήλων, εἶχεν ὁ Κικ. ἔμπρὸ ὀφθαλμῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ αὐτὸν τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ρωμαίων ἀριστοκρατικῶν.—aut beneficiorum magnitudine] τὸ αὐτὸ δύνανται ἐναυθῆσαι νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τοῦ et.—aut dignitatis praestantia] «ἢ ὑπὸ τοῦ ὕψλους»

ἀξιώματος», «ἢ ὑπὸ τῆς ὑπερόχου κοινωνικῆς θέσεως», τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἐν τῇ πρώτῃ διαιρέσει honoris gratia.—spe sibi id utile futurum] δηλ. τὸ subicere se imperio alterius Τὸ ὄνομα spes συντάσσεται, ὅπως καὶ τὸ ρ. spero, πρὸς ἀπαρέμφατον, καὶ κατωτέρω ἀπὸ τοῦ metu ἐξαρτᾶται ἢ πρότ. ne... cogantur, ὅπως ἀπὸ τοῦ ρ. metuo ἐξαρτᾶται τοιαύτη πρότασις.

Κεφ. 7.

Διεξερχόμενος ἐφεξῆς (§ 23-85) ὁ συγγραφεὺς τὰ ἐξ ἐλατήρια, ἐρευνᾷ αὐτὰ κατὰ ζεύγη καὶ καθ' ἣν ἀνωτέρω παρῆταξε σειράν. Καὶ πρῶτον ἐξετάζεται ἡ **ἀγάπη** καὶ ὁ **φόβος**.

§ 23-24. Ἐπισημαίνεται ὡς ἀριστον καὶ ἀσφαλέστατον μέσον πρὸς κτήσιν διαρκοῦς δυνάμεως εἶναι ἡ **ἀγάπη**, οὐχὶ ὁ **φόβος**. Ὁ εἰς τοὺς ἄλλους φοβερὸς φοβῆται αὐτὸς καὶ μισεῖται. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπικυροῦσιν ἱστορικὰ παραδείγματα, ὅσον ἡ τύχη τοῦ Καίσαρος καὶ τῶν ἄλλων τυράννων.

§ 23. Nec aptius est quicquam] ἀντὶ τοῦ nec aptior est ulla res.—ad tuendas ac tenendas] χρήσις δύο συνωνύμων μετὰ **παρηγήσεως**, «πρὸς ἀσφαλῆ κτήσιν διαρκοῦς δυνάμεως».—nec alienius quam timeri] «οὔτε μᾶλλον ἀλλότριον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ τὸ γὰ εἶναι τις φοβερὸς πρὸς τοὺς ἄλλους».—praeclare Ennius] δηλ. dixit, ὅπερ ἐπὶ παραθέσεως χωρίων ἢ λόγων ἄλλων παραλείπεται, ὡς ἂν ἢ παράλειψις αὕτη ὑποδηλοῦται διὰ τινος ἐπιρρήματος (praeclare) ἢ ἄλλης τινὸς λέξεως. Ὁ παρατιθέμενος στίχος ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν τοῦ Ἐννίου τραγῳδίαν **Θυέστην**.—periisse expetit] τὸ ἐκ τῶν ἐπιθυμίας σημαντικῶν ρημάτων ἐξαρτώμενον ἀπαρέμφατον ἐκφέρεται ἐνίοτε ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ μάλιστα λατινισμῷ κατὰ παρακείμενον, ἐν ᾗ ἐκφορᾷ ὑπόκειται πιθανῶς λείψανον τῆς σημασίας τοῦ ἀορίστου (periisse=ἀπολέσθαι). Οἱ δὲ ποιηταὶ τῶν Ἀβγουστείων χρόνων ἐπεξέτειναν τὴν χρῆσιν ταύτην τοῦ ἀπαρεμφάτου κατὰ ζῆλον ἐλληλικὸν καὶ τοῦ μέτρου ἕνεκα.—nuper est cognitum] δηλ. διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος (huius tyranni), ὅστις ἐφονεύθη ἕνεκα τοῦ μίσους οὐχὶ τοῦ λαοῦ (multorum), ὡς ἐκ προκαταλήψεως ὁ Κικ. κρίνει, ἀλλὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν (optimates).—ac paret]—et cui (δηλ. τῷ Καίσαρι) paret, «καὶ εἰς ὃν ὑπακούει νῦν μά-

λιστα, ἐν ᾧ εἶναι τεθνεώς» (mortuo). Ἀποθανὼν ὁ Καίσαρ ἀνέ-
 ζησεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ, ὅστις κατώρθωσε νὰ κυρώσῃ ἐν τῇ συγ-
 κλήτῳ νόμον, δι' οὗ ἐπεκυροῦντο πᾶσαι αἱ τοῦ Καίσαρος διατά-
 ξεις (acta) ἄρτε δημοσιευθεῖσαι καὶ αἱ μὴ τοῦτο δέ, ὡς εἰκός, βα-
 ρέως ἔφερον οἱ αὐστηρότεροι τῶν συγκλητικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Κι-
 κέρων. — cum maxime] = nunc ipsum, hoc ipso tempore «νῶν,
 εἴπέρ ποτε καὶ ἄλλυτε», «νῶν μάλιστα», ἐνίοτε δὲ προτάσσεται
 καὶ τὸ nunc. ad pestem] = ad perniciem, ad exitium. Va-
 leat — ad pestem = exitiale sit. — diutiurnitatis] = diuturnae
 possessionis, ὅπως καὶ κατωτέρω ad perpetuitatem = ad per-
 petuam possessionem.

§ 24. Vi oppressos] ἡ μετοχὴ οὐσιαστικῶς «τοὺς βίᾳ ὑπο-
 τεταγμένους». — sit sane] ὑποτακτικὴ σημαντικὴ παραχωρήσεως,
 ἣν ἔτι μᾶλλον ἐμφανίζει τὸ ἐπίρρημα sane, «ἄς ποιώνται πάν-
 τως χρῆσιν τῆς ὠμότητος», «ἔστω! ἄς ἐπιδεικνύουσιν ὠμότητα».
 Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν παραχώρησιν ἐπιφέρεται διὰ τοῦ qui
 vero κτλ. — eris] ἡ ὀρθὴ γραφή erus (δεσπότης), οὐχὶ herus.
 — teneri] = contineri. — se instruunt] «ἐξαρτύουσιν ἑαυτοὺς»,
 καθοπλιζοῦσιν ἑαυτοὺς», ὡς καὶ ὁ Καίσαρ καὶ εἶτα ὁ Ἀντώνιος.
 — iis nihil... dementius] τὸ iis ἀφαιρετ. συγκριτικὴ «τούτων
 οὐδὲν ἀφρονέστερον», τ. ἔ. οὗτοι εἶναι οἱ πάντων ἀφρονέστατοι.
 timefacta] ἄπαξ εἰρημένη παρὰ Κικέρωνι ἡ λέξις = καταπεπληγ-
 μένη. — libertas] ὑποκειμενικῶς «τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας»,
 πρβλ. communitas «τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα» (I, 152). Τὸ
 timefacta libertas μετάφραζε ἐλευθέρως «καταπεπληγμένον τὸ
 συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας», ἵνα οὕτω συνεχίζεται ἡ μεταφορὰ
 τῶν p. demersae καὶ emergunt. — hae[] δηλ. leges καὶ liber-
 tas. iudiciis tacitis] «διὰ σιωπηλῶν κρίσεων» «διὰ σιωπηλῶν
 ἐκδηλώσεων γνώμης». Πρὸς ταῦτα παράβαλε τὸ γαλλ. ρητόν: la
 silence du peuple est la leçon des rois. — occultis suffragiis]
 «διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας», δι' ἧς δηλὸν ὅτι καθίστανται εἰς
 τὰς ἀρχάς (de honore) οὐχὶ οἱ φίλοι, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τῶν το-
 ράνων. Παράδειγμα ἡ ὑπὸ τοῦ Σουητωνίου ἀναφερομένη μυσ-
 τικὴ ψηφοφορία ὑπὲρ τῶν δημάρχων Καισείου καὶ Μαρούλλου,
 οὗς ὁ Καίσαρ βίᾳ εἶχεν ἀναγκάσει νὰ παραιτηθῶσι τῆς ἀρχῆς
 (πρβλ. Σουητώνιον ἐν βίῳ Ἰουλ. Καίσαρος 80: post remotos

Caesetium et Marullum tribunos reperta sunt proximis comitiis complura suffragia consules eos declarantium).—acriores... morsus] «ὀξύτερα τὰ δήγματα», αἱ προσβολαί, αἱ ἐξεγέρσεις τ. ἔ. τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας, ὅταν αὐτὴ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀφαιρῆται (intermissae), ἐξεγίρεται σφοδρότερον κατὰ τῶν ἀφαιρούντων ἢ ὅσον ἐκδηλοῦται, ὅταν αὐτὴ διατηρῆται ἀδιατάρακτος (retentae=servatae).—latissime patet=ἔχει εὐρυτάτην πρακτικὴν ἐφαρμογὴν—id amplectamur]=τοῦτο ἄς ἀσπαζώμεθα, ἄς ἐπιδικώκωμεν μετὰ ζήλου. Ὡς ἐπεξήγησις τοῦ id ἔπονται αἱ προτάσεις ut absit... retineatur.—qui se metui κτλ.] παρομιώδης ἐκφορὰ, πρὸς τὸ τοῦ ποιητοῦ Λαβερίου: necesse est multos timeat, quem multi timent.

§ 25-30. Πρὸς πίστωσιν τοῦ ἀνωτέρω διατυπωθέντος ἀξιωματος (§ 23) προσφέρονται προσέτι παραδείγματα α') Ἑλλήνων τυράννων καὶ β') πόλεων οἷαι ἡ Λακεδαίμων καὶ ἡ Ρώμη, ὅτε αὐταὶ ἔπασσαν γὰρ προσστατεύωσι τοὺς καταπιεζομένους καὶ ἐπεχείρησαν νῆρξωσι διὰ τοῦ φόβου μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐπιεικείας,

§ 25. Quid censem...quo cruciatu timoris angi solitum?] συχνάκις διὰ τοῦ quid censes (censem, censetis) εἰσάγεται εἰδικωτέρα ἐρώτησις ἐκφερομένη κατ' ἀπαρέμφατον (quo... solitum, δηλ. esse) πρὸς κατωτέρω quid Al. Pheraeum (δηλ. censes quo animo vixisse arbitramur, ἔνθα προστίθεται τὸ arbitramur. Ἡ τοιαύτη συνδρομὴ δύο ἐρωτημ. ἐκφορῶν ἐν μιᾷ προτάσει προήλθεν ἐκ τῆς δημώδους φράσεως quid censes ἢ quit putas eum? «τί νομίζεις περὶ αὐτοῦ;»—quo cruciatu timoris?] «ὑπὸ τίνος βασιανιστικοῦ φόβου;—capillum δηλ. τῆς γενειάδος.—ut scriptum legimus] «ὡς ἀναγινώσκωμεν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς βιβλίοις». Συνήθως ὁ Κικ. λέγει scriptum videmus.—compunctum notis Thraeciis] «ἐστιγμένον κατὰ τὸν Θρακῶν τρόπον» (πρὸς. Ἡροδ. V, 6: καὶ τὸ μὲν ἐστὶχθαι εὐγενὲς κέκριται, τὸ δὲ ἄστικτον ἀγενές). Τὸ τοιοῦτον καθίστα φοβερώτερον τὸν βάρβαρον. Οἱ οὕτως ἐστιγμένοι ἐκαλοῦντο *στιγματῖαι* πρὸς κατωτέρω τὴν λ. stigmatiam).—ne occultaretur] ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ exquirent=exquirentes caverent.—nec eum fefellit] ἀπροσώπως, «καὶ δὲν ἐσφάλῃ»

πρβλ. τὴν συνήθη φράσιν nisi me fallit.— ab ea ipsa] «ὅπ' αὐτῆς ἐκείνης» πρβλ. τὸ ἐν τῷ πίνακι τῶν κυρ. ὀνομ. χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος.— propter suspicionem] «διότι κατέστη ὑποπτος».— premente metu] μεταχειριζομένη τὰς διὰ τοῦ φόβου πιέσεις.

§ 26. Nobilitata]—διαβεβοημένη. Περὶ τῆς σκληρότητος τοῦ **Φαλάριδος**, τυράννου τοῦ Ἀκράγαντος (κατὰ τὸν ἴον αἰῶνα π. Χ.), πολλὰ διεβρuloῦντο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, μάλιστα δὲ τὸ τοῦ ταύρου τοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Περίλλου.—praeter ceteros] βραχυλογικῶς «praeter ceterorum crude delitatem».— a paucis] ποιητ. αἷτιον τοῦ interiit, πρβλ. τὸ ἑλλ. **ἀποδνῆσκειν ὑπό τινος**.— multitudo impetum fecit] ὁ Φάλαρις ἐλιθοβολήθη τῇ προτροπῇ τοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου.—Lacedaemonios iniuste imperantes] περὶ τοῦ πράγματος πρβλ. Ἰσοκράτη, Περὶ εἰρήνης § 100 (ἔρα Παράρτημα).—spectatores se otiosos praebuerunt] ἀπαθεῖς θεατὰς παρέσχον ἑαυτούς.—Leuctricae calamitatis] τῷ 371 π. Χ.

Κεφ. 8.

Verum tamen] ἀμέσως εἰς τὰς λέξεις ταύτας ἐὰν ἐπηκολούθει τοιαύτη τις πρότασις: fieri non potest quin domestica proferam, ὁ λόγος θ' ἀπέβαινε σαφέστερος. Ὁ νοῦς: «Εἰ καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀσμενίζω ἀλλοτρίων μᾶλλον ἢ οἰκειῶν παραδειγμάτων νὰ μνημονεύω, ὅμως δὲν δύναμαι νὰ μὴ παραθέσω ἐνταῦθα καὶ παραδείγματα ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας». Ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις ἀναμένομεν τὴν παράστασιν τοῦδε τοῦ νοήματος: «ἐφ' ὅσον μὲν ὁ τῶν Ρ. δῆμος ἤρχε μετ' ἐπιεικείας, ἠύδοκίμει, εὐθὺς δ' ὡς ἤρξατο νὰ ποιῆται χρῆσιν τοῦ φόβου, κατέπεσον» ἀλλ' ἀντὶ τούτου ὁ Κικ. μετὰ βραχὺν περὶ τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς ἐπιεικοῦς ἀρχῆς λόγον ἐκτρέπεται εἰς δεινολογίαν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἐλευθερίας τ. ἔ. τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος, καὶ φέγει μάλιστα τὰς τοῦ Καίσαρος ὑπερβασίας, μόλις δ' ἐν § 29 ἀναλαμβάνει τὸν κοπέντα μίτον τοῦ λόγου (redeundum est enim ad propositum).—tenebatur]—continebatur «ἐστηρίζετο».—bella] ἐντεῦθεν ἄρχονται αἱ κύριαι προτάσεις.—pro sociis] οἷον ἐν τῷ κατὰ τῶν Σαμνιτῶν πολέμῳ

ὕπερ τῆς Καπόης.—de imperio] «ὕπερ τῆς ἀρχῆς», πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς καὶ οὐχὶ δῆλον ὅτι πρὸς δῆλωσιν καὶ διαρπαγῆν τῶν ἐπαρχιῶν. Peri τῆς προθέσεως de=ὕπερ πρβλ. I, 83 *dimicare paratius de honore et gloria*. Ἄλλ' ἐκ τῶν συμφραζομένων συνάγεται ἐνίοτε καὶ ἡ ἐναντία ἔννοια (=κατὰ τινος), οἷον *eius de me acerbissimae contiones* (Philip. XIII, 19). —*necessariae*] ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ὡς ἡ καταστροφή τῆς Καρχηδόνας καὶ τῆς Νομαντίας, πρβλ. 1,35, ἔνθα ὁ Κικ. ἀποφαίνεται μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου (*pollem Corinthum*). Ἡ περὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων κρίσις τοῦ Κικέρωνος εἶνε οὐχὶ ἡ τοῦ ἀπροκαταλήπτου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ τοῦ ὁπαδοῦ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος. Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ κατακτητικοὶ πόλεμοι ἐπεχειρήθησαν οὐχὶ πάντοτε *pro sociis*, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἢ τῶν συμμάχων ὑπεράσπισις ἦτο ἀπλῆ πρόφασις. Αἱ δὲ τῶν προμνημονευθεισῶν πολέμων καταστροφαὶ δὲν δικαιολογοῦνται ἐπαρκῶς διὰ τοῦ ἐπιθέτου *necessariae*. — *populorum*] «δημοκρατουμένων πόλεων» «δῆμων», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *regum*. — *nationum*] λαῶν ἐν γένει, ἀσχέτως πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν σύνταξιν, ἐνταῦθα δὲ «ἀπολιτίστων λαῶν». — *si... defendissent*] ἐπεξήγησις τοῦ *ex hac una re*, «ὕπερασπίζοντες δηλαδὴ τὰς ἐπαρχίας κτλ.».

§ 27. *Illud*] «ἡ κατάστασις ἐκείνη». — *hanc consuetudinem et disciplinam*] «τὸν συνήθη τοῦτον καὶ συστηματικὸν τρόπον τοῦ πολιτεύεσθαι». — *post vero Sullae victorian*] «ἀλλ' ἀπὸ τῆς νίκης τοῦ Σύλλα». Peri τῆς σημασίας τῆς προθέσεως *post* πρβλ. § 82 *post Alexandream conditam*, περὶ δὲ τῆς ἀσυνήθους θέσεως τοῦ *vero* ὅρα § 8 *contra autem omnia*. Καὶ ὁ Σαλλούστιος (*Cat.* 11) ταύτην θεωρεῖ ὡς τὴν κρίσιμον χρον. περίοδον, καθ' ἣν ἐπεγένετο παντελής μεταβολὴ τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων. — *desitum est videri*] «ἐπαύσθητο νὰ φαίνηται», «οὐδόλως ἐφαίνετο πλέον». Τὸ *desitum est* (παθ. παρακ. τοῦ *desino*) καθ' ἑλξιν πρὸς τὸ ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενον παθ. ἀπαρέμφατον *videri*. Ἡ αὐτὴ ἑλξις παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ *coeptum est* μετὰ παθητ. ἀπαρέμφατου. — *in illo*] «ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνου» δηλ. τοῦ Σύλλα. Peri τῆς χρήσεως τῆς

προθ. in πρβλ. § 50 in Albucio.—*honestam causam*] «τὴν χρηστὴν ὑπόθεσιν», δηλ. τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὑπὲρ ἧς ἀμυνόμενος ὁ Σύλλας ἐναντίον τῶν περὶ τὸν Μάριον δημοκρατικῶν ἀπένειμε τὴν ὄλην ἐξουσίαν εἰς τὴν Σύγκλητον. Ἐπὶ τὴν ἦσαν τῶν δημοκρατικῶν ἢ διαγωγὴ αὐτοῦ ἦτο οὐχὶ ἢ προσήκουσα (*non honesta victoria*), διότι ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῶν προγραφῶν, αἵτινες ἔκτοτε κατέστησαν συνήθεις ἐναντίον τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων. *victoria* ἐνταῦθα σημαίνει τὴν ἐκ τῆς νίκης προκύψασαν νέαν κατάστασιν. Καὶ ὁ Σαλλούστιος (ἐνθ. ἀν. 11) λέγει ὅτι ὁ Σύλλας *bonis initiis malos eventus habuit*. —*hasta posita*] «πήξας τὸ δόρυ», ὅπως δηλ. ποιήσῃ δημοπρατοῦς τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ἡ πρώτη χρῆσις τῆς τοῦ δόρατος πήξεως εἰς τὴν γῆν ἀνάγεται εἰς τὰς δημοπρασίας, αἵτινες ἐγίνοντο ἐπὶ τῆς ἐκ τῶν πολέμων λείας (*sub hasta vendere*), εἶτα δὲ ὡς συμβολικὸς τύπος ἐπεξετάθη ἐπὶ πάσας τὰς δημοσίας ἀποκηρύξεις. — *certe civium*] «πάντως πολιτῶν». —*praedam se suam vendere*] λέγων ταῦτα ὁ Σύλλας ὑπεδήλου, ὅτι μετεχειρίζετο τοὺς τιμωρουμένους ὡς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος.—*secutus est, qui*] δηλ. ὁ Καίσαρ. — *in impia causa*] «ἐν πονηρᾷ ὑπόθεσιν», δηλ. τῇ τῶν δημοκρατικῶν, ἣν ἐκ προκαταλήψεως ὁ Κικ. ἀποκαλεῖ οὕτω καθ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν *honestam causam* τῶν ἀριστοκρατικῶν.— *qui... publicaret... comprehenderet*] αἱ ἀναφορ. προτάσεις καθ' ὑποτακτικὴν, ἅτε δηλοῦσαι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ιδιότητος τῆς χαρακτηριζούσης τὸ ἀντικείμενον τῆς κυρίας προτάσεως (συμπερασμ. πρότ.): «μετὰ τὸν Σύλλαν ἦλθεν ἕτερος, ὅστις ἦτο τοιοῦτος, ὥστε νὰ δημεύσῃ κτλ.». Ἡδὲναντο αἱ προτάσεις αὗται νὰ ἐξενεχθῶσι καὶ καθ' ὅριστ.: *qui publicavit... comprehendit*, δι' ἧς θὰ ἐδηλοῦτο ἀπλῶς ἡ πράξις, ἐν ᾗ διὰ τῆς ὑποτακτ. σημαίνεται ὅτι ἡ πράξις εἶναι ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Καίσαρος. —*victoria foediore*] τ. ἔ. ἐν τῇ νίκῃ, ἣν ἤρατο ὁ Καίσαρ κατὰ τὸν πρὸς τὸν Πομπηϊὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἀποκαλῶν αὐτὴν ὁ Κικ. *foediorum*, ὅπως ἀνωτέρω τὴν ὑπόθεσιν τῶν δημοκρατικῶν *impiam*, ὑπεμφαίνει τὴν κατέχουσαν τὴν φυγὴν αὐτοῦ πικρίαν.—*non... publicaret, sed*] δὲν εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ *non modo... sed etiam*. Ἐνταῦθα ὁ Κικ. θέλει νὰ ἐμφα-

νιση ὅτι ἢ παρὰ τοῦ Καίσαρος γενομένη δήμευσις τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας (singulorum civium) εἶναι ἀναξία λόγου καὶ μηδαμινῆ παραβαλλομένη πρὸς τὴν δήμευσιν ἐπαρχιῶν ὄλων. Διότι ὁ Καίσαρ δένειμε τὴν χώραν τῆς Καμπανίας πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας καὶ διέθηκε κατὰ δοκοῦν τὰς ἐπαρχίας, ὧν ἡ διοίκησις μέχρι τοῦδε ἀνήκεν εἰς τὴν σύγκλητον ἢ τὸν δῆμον. —uno calamitatis iure comprehenderet] «νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ αὐτῷ δικαίῳ τῆς συμφορᾶς», τ. ἔ. νὰ περιαγάγῃ εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν τῆς δυστοχίας· ἐνταῦθα ius = status, conditio.

§ 28. Ad exemplum amissi imperii] «ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα τῆς ἀπωλείας τῆς τῶν Ρωμαίων ἀρχῆς». Τὸ θρίαμβεῦσιν ἀπὸ πόλεως ἔκπαλαι συμμάχου καὶ μεγάλα τοὺς Ρωμαίους εὐεργετησάσης καὶ κατ' ἀκολουθίαν μεταχειρίζεσθαι αὐτὴν ὡς πολεμίαν εἶναι τὸ αὐτό, λέγει μετὰ τινος ὑπερβολῆς ὁ Κικ., καὶ τὸ κηρύττειν καταλελυμένα τὰ θέσμια πάντα, ἅτινα ἕως τότε ἦσαν τὸ θεμέλιον τῆς καθεστῶσης τῶν Ρ. πολιτείας. Οἱ Μασσαλιῶται ἦσαν παλαιότατοι σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων, κατὰ δὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Πομπηίου καὶ ἀντέστησαν κρατερῶς πρὸς τὸν Καίσαρα πορευόμενον κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Νικήσας δ' ὁ Καίσαρ αὐτούς, ὅπως τιμωρήσῃ, δὲν ἀφείλε μὲν τούτους τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐκόσμησε τὸν ἑαυτοῦ θρίαμβον διὰ τοῦ **δομιώματος** τῆς πόλεως αὐτῶν (portari ex triumpho Massilian), ὡς ἦτο ἔθος.—ex ea urbe triumphari] τὸ ρῆμα κεῖται ἐνταῦθα ἀπροσώπως—κατήγετο θρίαμβος ἀπ' ἐκείνης τῆς πόλεως. Τὸ triumphare συντάσσεται μετὰ τῆς de ἢ ex.—ex Transalpinis bellis] βραχυλογικῶς ἀντὶ τοῦ ex Transalpinis gentibus, quibuscum bella gesserunt.—hoc uno .. indignius] τὸ unus, ὅπερ συνήθως διορίζει ἐπιτακτικῶς τὸν ὑπερθετικὸν βαθμὸν, συντάσσεται ἐνταῦθα μετὰ συγκριτικοῦ, διότι τὸ indignius ἐν τῇ ἀρνητικῇ κατ' ἔννοιαν προτάσει ἰσοδυναμεῖ πρὸς ὑπερθετικόν, ἐὰν αὕτη ἐξενεχθῇ καταφατικῶς: hoc unum omnium indignissimum fuit, quae umquam sol vidit. —impunita] κατηγορούμενον.—ad paucos] κληρονόμοι τοῦ Καίσαρος ἦσαν ὁ Γ. Οὐκάτιος, ὁ Λ. Πινάριος καὶ ὁ Κ. Πέδιος.—cupiditatum] τ. ἔ. τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν

περιουσιῶν τῶν πολιτῶν.—improbos] «απονηροῦς πολίτας» ἐπιβουλεύοντας δηλ. τῇ πολιτείᾳ, ἐν οἷς ὑπονοεῖται ἰδίᾳ ὁ Ἀντώνιος.

§ 29. Semen et causa] «τὸ σπέρμα, τ. ἔ. ἡ ἀρχή, καὶ ἡ αἰτία». —derit] ὁ ὀρθὸς τύπος εἶναι ὁ συννηρημένος (derit), οὐχὶ ὁ ἀσυναίρετος deerit, ὁμοίως οἱ τοῦ ἐνεστ. dēs, dēst, dēsse, οὐχὶ dees, deest, deesse κτλ.—hastam illan] τ. ἔ. τὴν δήμευσιν (§ 27) τῶν περιουσιῶν τῶν προγεγραμμένων ἢ τῶν ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ πεσόντων.—dum meminerint κτλ.] «ἐφ' ὅσον θὰ ἐνθυμῶνται καὶ θὰ ἐλπίζωσιν»,—P. Sulla] ὄρα πίνακα κυρ. ὀνομάτων.—alter] ὁ ἕτερος τῶν Κορηλίων, ἀπελευθερὸς τοῦ δικτάτωρος Σύλλα, διετέλεσε γραφεὺς ἐπὶ τῆς τούτου δικτατορίας (in illa dictatura) καὶ ταμίας ἐπὶ τῆς τοῦ Καίσαρος (in hac). Λέγων ὁ Κικ. ὅτι κατέστη quaestor urbanus, τ. ἔ. ἐπιμελητῆς τῶν ἐν τῷ ταμείῳ τῆς πόλεως ἀποκειμένων δημοσίων χρημάτων ὁ ἀπελευθερὸς ἐκείνος, θέλει βεβαίως νὰ ψέξῃ τὸν Καίσαρα. Ὁ Καίσαρ ἠῤῥήσηεν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ δικτατορίας τὸν ἀριθμὸν τῶν ταμιῶν εἰς 40.—parietes... metuentes] μόνον τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἴστανται ὄρθια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα φοβούμενα κτλ. Περὶ τῆς διὰ τοῦ metuentes προσωποποιίας πρὸβλ. pro Marsello § 10 parietes huius curiae tibi gratiam agere gestiunt.—rem vero publicam κτλ.] «τὴν γε μὴν πολιτείαν παντελῶς ἀπωλέσαμεν». Ἡ διὰ τοῦ vero ἐπιφερομένη ἰσχυρὰ ἀντίθεσις ὑπεμφαίνει τοῦ Κικέρωνος τὴν ψυχικὴν ὀδύνην.—atque in has clades] μετὰ τὴν παρέκθασιν ἀναλαθάνων ὁ Κικ. τὸν διακοπέντα μίτον τοῦ λόγου ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ 7ου κεφαλαίου διατυπωθὲν ἀξίωμα, ὅτι οὐδεμία ἐπὶ τοῦ φόβου στηριζομένη δύναμις εἶναι διαρκής· προχωρῶν δὲ νῦν καὶ περαιτέρω διὰ τοῦ ἐνθυμήματος a maiore ad minus (ἐὰν ταῦτα ἔπαθεν ὁ δῆμος τῶν Ρωμαίων, τί ὀφείλουσι νὰ περιμένωσι τὰ ἄτομα;) ἐξετάζει δι' ὀλίγων τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀτόμων (singuli).—dum... malimus] τὸ dum ἐνταῦθα αἰτιολογικόν.—quod cum perspicuum sit] «φανεροῦ λοιπὸν ὄντος ὅτι κτλ.». διὰ τοῦ quod ἔχοντος ἐνταῦθα δύναμιν συμπερασμ. συνδέσμου = quare (πρὸβλ. quod si, quod quia κτλ.) γίνεται στενωτέρα ἢ μετὰ τῶν ἡγουμένων συνάφεια.—sequitur ut κτλ.] «ὀφείλομεν κατ' ἀκολουσίαν νὰ ἐρευνῶμεν».—cum honore et fide caritatem]

ὁ διὰ προθέσεως διορισμὸς ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐπιθετικὸν—«ἀγάπην συνδεδεμένην μετὰ» ἢ στηριζομένην ἐπὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς πίστεως».

§ 30. Ἡ ἐν τῷ βίῳ μεγάλη ἀξία τῆς φιλίας. Ταύτης ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀνάγκην οἱ τε ἄσημοι καὶ οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες.

Ad vitam institutam] ad vitae institutionem ἢ rationem.—accommodandum est] «ἐκ τοῦ τρόπου (ἐκ τῆς καταστάσεως) τοῦ βίου ἐκάστου ὀφείλει νὰ κανονίζηται, ἐὰν εἶνε ἀνάγκη κτλ.»—certum hoc sit]—constitutum sit—τοῦτο ἔστω ὀρισμένον», τοῦτο ὡς παραδεχθῶμεν ὡς βέβαιον. Προτάσσεται ἡ λ. certum μετ' ἐμφάσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἀβεβαιότητα περὶ τοῦ πλήθους τῶν φίλων, ὧν ἔχομεν ἀνάγκην.—idque] «καὶ ταῦτα» καὶ μάλιστα.—mirantium nostra] «θαυμαζόντων τὰ ἡμέτερα», ἦτοι «σφόδρα ἐκτιμώντων τὴν ἡμέτεραν ἀξίαν».—haec una res] «τοῦτο μόνον τὸ πρᾶγμα» τ. ἔ. ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἐφελκώμεν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἄλλων. Τὸ δὲ prorsus εἶναι ἐπιτακτικόν: «τοῦτο ἐκ πάντων τῶν πραγμάτων εἶναι τὸ μόνον». Ἡ ἔννοια αὕτη συμπληροῦται διὰ τῆς ἐπομένης συμπερασμ. προτάσεως ut... differat «ὥστε ὡς πρὸς αὐτὸ νὰ μὴ ὑπάρχῃ μεγάλη διαφορὰ τῶν ἐξόχων ἀπὸ τῶν μετρίων ἀνδρῶν» τ. ἔ. ὡς πρὸς τὸ ὅποσον δὲν διαφέρουσι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων οἱ ἔξοχοι ἄνδρες καὶ οἱ συνήθεις ἄνθρωποι». Ἀντὶ τοῦ ut... differat inter summos κτλ. ἠδύνατο νὰ ρηθῆ καὶ προσωπικῶς: ut non multum differant summi viri a mediocribus.—propemodum] διορίζει τὸ aequae—σχεδὸν ἐξ ἴσου.—utrisque] δηλαδὴ summis et mediocribus viris.

§ 31. Si cui haec suppetunt] «ἐὰν τις κέκτηται ταῦτα ἀφθόνως, «ἐὰν τις ἀπολαύῃ τούτων».

Κεφ. 9.

Β') Ἡ δόξα. Διαλαβὼν ὁ Κικ. περὶ τῶν ἐλατηρίων τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ φόβου ἀντὶ νὰ μεταβῆ εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἔρευναν τῶν λοιπῶν ἐλατηρίων, πραγματεύεται περὶ ἄλλον τινὸς περὶ-ποθήτου πράγματος τὰ μάλιστα χαρακτηριστικῶς τοῦ ἀρχαίου Ρωμαίου, περὶ τῆς δόξης (κεφ. 9-14), ἐξ οὗ λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἔλθῃ καὶ ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐλατηρίων.

§ 31-32. Ἡ ἀληθινὴ δόξα ἐξαρθαται ἐκ τῆς εὐνοίας τῶν ἄλλων, ἐκ τῆς πίστεως καὶ ἐκ τοῦ θανατασμοῦ ἧτοι τῆς ἐκτιμήσεως. Καὶ πρῶτον ἐξετάζεται πῶς ἀποκτιῶμεν τῶν ἄλλων τὴν εὐνοίαν καὶ ἀγάπην.

§ 31. De amicitia alio libro] τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ Laelius ἐπιγράφεται, περιεσώθη ὁλόκληρον, ἐν ᾧ τὸ de Gloria ἀπόλωτο πλὴν ὀλίγων καὶ ἀσημάντων ἀποσπασμάτων.—ea de re sunt] «περὶ τοῦ ζητήματος τούτου (δηλ. περὶ τῆς δόξης) πραγματεύονται».—constat ex tribus his] «σητρίζεται ἐπὶ τῶν» ἢ «ἐξαρτάται ἐκ τῶν ἐξῆς τριῶν ὄρων».—dignos] ἐπιθετικ. διορισμὸς τοῦ ἐπὶ τῶν προηγουμένων ρημ. diligit... habet... putat ὑπονοουμένου ἄορίστου ἀντικειμένου.—simpliciter] «ἀπλῶς» τ. ἔ. εἰλικρινῶς· πρβλ. p. Archia 32 breviter simpliciterque dixi.—haec... pariuntur a singulis... a multitudinc] οἱ διὰ προθέσεως διορισμοὶ εἶναι δηλωτικοὶ οὐχὶ ποιητικοῦ αἰτίου, ἀλλὰ τοῦ πόθεν δυνάμεθα νὰ ποριζώμεθα τοὺς τρεῖς ὄρους. Ἡ ἐνεργητικὴ δηλαδὴ σύνταξις εἶναι οὐχί: singuli haec pariunt, ἀλλὰ a singulis... a multitudine haec parimus, «δι' ὧν μέσων ποριζόμεθα ταῦτα παρὰ τῶν ἀτόμων. διὰ τῶν αὐτῶν κτλ.»—influere] «εἰσρῆειν, εἰσδύεσθαι», ἢ μεταφορὰ ἀπὸ τῶν ὑγρῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ κολαστικοῦ tamquam: «νὰ εἰσδύωμεν εἰς τὰς ψυχὰς ἀπάντων». τ. ἔ. νὰ γινώμεθα κύριοι, νὰ δουλαγωγῶμεν τὰς ψυχὰς ἀπάντων. Ἀπὸ ταύτης τῆς σημασίας εἰς τὴν τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔχει ἡ λέξις ἐν ταῖς νεωτέραις εὐρωπ. γλώσσαις (influir, influence κτλ.) εἶναι εὐχερῆς ἢ μετὰβασις.

§ 32. de illis tribus] «ἐξ ἐκείνων τῶν τριῶν».—ante] πρβλ. § 31 ex tribus his.—benivolentiae praecepta] δηλ. comparandae «τοὺς κανόνας τοῦ ἐφελκύειν τὴν εὐνοίαν».—voluntate benefica]=voluntate bene faciendi «ὑπὸ τῆς προθέσεως τοῦ εὐεργετεῖν», ὑπὸ τῆς εὐεργετικῆς διαθέσεως», ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς τὸ μὴ ἐπιτευχθὲν ἀποτέλεσμα—etiam si res forte non suppetit: «καὶ ἂν τυχὸν τὸ πραγματικὸν ἀποτέλεσμα δὲν ἀναποκρίνεται», τ. ἔ. πρὸς τὴν πρόθεσιν.—ipsa fama] «καὶ ὑπὸ μόνῃς τῆς φήμης».—opinione] μετὰ παθητ. σημασίας: «ὑπὸ τῆς γνώμης, ἣν οἱ ἄλλοι ἔχουσι περὶ τῆς ἡμετέρας ἐλευθεριότητος κτλ.». Διὰ τριῶν πραγμάτων προκαλοῦμεν τῶν ἄλλων τὴν ἀγά-

πην, διὰ τῆς εὐεργεσίας, διὰ τῆς ἐκδηλουμένης ἀγαθῆς διαθέσεως καὶ διὰ τῆς περὶ ἡμῶν ὑπολήψεως τῶν ἀνθρώπων, ὅτι κεκτῆμεθα πάσας τὰς ἀρετάς.—*quae pertinent ad mansuetudinem morum et facilitatem*] αἱ ἀρεταὶ αἱ συντελοῦσαι εἰς τὴν ἡμέρον συμπεριφορὰν καὶ εὐκοινωνησίαν εἶναι ἢ *modestia* καὶ *temperantia*, αἵτινες καλοῦνται (1.46) καὶ *virtutes leniores* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς αὐστηροτέρας, τ. ἔ. τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σοφίαν.—*natura et specie*] «διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάσεως». Διὰ τοῦ *natura* δηλοῦνται τὰ οὐσιώδη καὶ ἐσωτερικὰ γνωρίσματα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος, διὰ δὲ τοῦ *species* ἢ τῶν γνωρισμάτων τούτων ἐκδήλωσις, ἤτοι πραγμάτων, —*commovet*] «ἀτρεῖ ἐπαγωγὸν ἐπίδρασιν» πρὸς 1,55 *illud honestum nos movet atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit.—remur*] = *arbitramur*. Τὸ *teor* εἶναι ἀρχαϊκὸν καὶ ποιητικόν, ποιεῖται δὲ αὐτοῦ χρῆσιν ἐνίοτε ὁ Κικ. ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς αὐτοῦ βιβλίοις, ἔνθα διὰ τῆς καταλλήλου ἐν τῇ προτάσει θέσεως τοιούτων λέξεων *grandior atque antiquior oratio saepe videri solet* (*de or.* III, 153).

§ 33-34. Δεύτερος ὅρος ἀναγκαῖος πρὸς κτῆσιν τῆς ἀληθινῆς δόξης εἶναι ἡ πίστις. Ταύτην δὲ ἔχομεν μάλιστα πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς διαπρέποντας κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀρετῶν κυριωτέρα ἡ δικαιοσύνη.

§ 33. *Fides autem ut habeatur*] «ὥστε νὰ ἔχη τις πρὸς ἡμᾶς πίστιν», ἡ πρότασις κρέμαται ἐκ τοῦ *effici*. Χάριν ἐμφάσεως τὸ ὄνομα *fides* κεῖται ἔξω τῆς προτάσεως, διότι περὶ αὐτῆς νὸν ὁ λόγος· ἐντεῦθεν καὶ ἡ χρῆσις τοῦ μεταβατικοῦ *autem* ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ *primum* (§ 32), τὸ δὲ *tertium* ἀκολουθεῖ ἐν § 36.—*si existimabimur adepti*] δηλ. *esse*, ἡ ὄλη ὑποθετ. πρότασις ὡς ἐπεξήγησις τοῦ *duabus rebus*. Ἀντὶ δὲ τῆς ὑποθετ. προτάσεως ἡδύνατο νὰ ἐπακολουθήσῃ ἀπλῶς: *coniunctā cum iustitia prudentiā ἢ prudentiā et iustitiā*. Ἀντὶ τοῦ *prudentia* (=φρόνησις) κεῖται κατωτέρω (§ 34) τὸ συνώνυμον *intellegentia*.—*et iis fidem habemus*] τὸ δεύτερον μέρος ἀκολουθεῖ κατωτέρω: *iustis autem et fidis* κτλ.—*plus intellegere quam nos*] πρὸς Ξενοφ. Κυρ. παιδ. 1, 6, 21, δν

ἀν ἡγήσωνται περὶ τοῦ συμφέροντος ἑαυτοῖς φρονιμώτερον ἑαυτῶν εἶναι, τούτω οἱ ἄνθρωποι ὑπερῆδέως πείθονται. Ὡς εἶδη τοῦ intellegere (τῆς φρονήσεως) ἐπιφέρονται τὸ futura prospicere (ἢ πρόνοια), τὸ rem expedire (=rem explicare) «νὰ εὐρίσκωτι παντὸς πράγματος τὴν πρέπουσαν λύσιν» (ἢ εὐμηχανία, ἣτις κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς εἶναι ἐπιστήμη εὐρετικὴ διεξόδου πραγμάτων) καὶ τὸ consilia ex tempore capere (ἢ ἀγχίνουα, ἣτις κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς εἶναι ἐπιστήμη εὐρετικὴ τοῦ καθήκοντος ἐκ τοῦ παραχρῆμα). cum res agatur in discrimenque κτλ.] «ὅταν τὰ πράγματα εἶναι ἐν κινδύνῳ καὶ καταστῶσιν ἐπὶ ξοροῦ ἀκμῆς».—iustis et fidis] διὰ τοῦ fidis δὲν δηλοῦται τρίτη τις ἀρετὴ, διότι οἱ iusti εἶναι καὶ fidi (=ἄξιοι πίστεως) πρὸλ. I, 22 : fundamentum est iustitiae fides.—bonis viris] ἐνταῦθα ἐν τῇ στενωτέρᾳ δικανικῇ σημασίᾳ «εἰς τοὺς χρηστοὺς ἄνδρας», οἵτινες εὐλαδῶς φυλάττουσι τοὺς νόμους καὶ τὸ δίκαιον (§ 38 : iustitia ex qua una viri boni appellantur). — ita... ut nulla sit... suspicio] ἐπὶ παθητικῆς ἐννοίας, ὅπως ἀνωτέρω τὸ opinio (§ 32). Ὁ νοῦς : ἡ εἰς τοὺς δικαίους ἄνδρας παρεχομένη πίστις εἶναι τσαύτη, ὥστε νὰ μὴ κινῶσιν οὗτοι τὴν ὑποψίαν ἡμῶν, ὅτι δύνανται ν' ἀπατήσωσι καὶ ν' ἀδικήσωσιν ἡμᾶς.—rectissime committi]=rectissimum esse committere, (πρὸλ. I 128 : dicitur non obscoens=dicere non obscoenum est). Ἐνάλογος σύνταξις εὔρηται καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ.

§ 34. Harum duarum]= ex his duabus—ad fidem faciendam=«πρὸς τὸ ἐμποιῆσαι πίστιν», ὅπως ἐμπνεύσωμεν ἐμπιστοσύνην.—prudentia... nihil valet ad f. faciendam] «ἀλλ' ὅμως ἡ φρόνησις κτλ.». Ἡ πρότασις ἀσυνδέτως ἐκφερομένη ἀντιτίθεται πρὸς τὴν προηγουμένην : ad f. faciendam... pollet, ἡ δὲ ἀντίθεσις ὑποσημαίνεται καὶ διὰ τῆς χιαστῆς θέσεως τῶν λέξεων.—opinione] παθητικῶς (§ 32)=fama, «ἐὰν παύσῃ νὰ φημίξεται ὡς χρηστός».—intellegentiae]=quant=um vis virium. Ἡ ἀναφορικὴ πρότασις κατὰ μέλλοντα, διότι καὶ ἡ κυρία ἐκφέρεται κατὰ μέλλοντα (habebit.)—iustitia poterit... nihil valebit prudentia]. Αἱ ἐναντία κατ' ἐννοιαν προτάσεις ἀσυνδέτως καὶ χιαστῶς, ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ συνδετέαι διὰ τοῦ «μέν... δέ...».

Κεφ. 10.

§ 35-38. Τρίτος καὶ τελευταῖος ὅρος συντελῶν εἰς κτῆσιν ἀληθινῆς δόξης, εἶναι ὁ **θαυμασμός** ἤτοι ἡ **ἐκτίμησις**, ἣτις ἀποπέμνεται κυρίως εἰς τὸν ὑπερέχοντα τῶν ἄλλων, εἰς τὸν ἐγκρατῆ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν καὶ εἰς τὸν δίκαιον.

§ 35. Ἐν παρόδῳ παρατηρεῖ ἐνταῦθα ὁ Κικ. ὅτι φρόνησις καὶ δικαιοσύνη, ὡς ἀρεταί, δὲν εἶναι δυνατόν κυρίως νὰ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὅτι ὁ χωρισμὸς οὗτος γίνεται παρὰ τῶν πολλῶν ἐν τῇ συνήθει χρήσει, πρὸς ἣν καὶ αὐτὸς προσηρμύσθη ἀκολουθῶν τὸν Παναίτιον.—ne qui sit admiratus= ne quis admiretur «ἵνα μηδεὶς θαυμάσῃ», τελ. πρότασις, ἣτις σπανίως παρὰ Κ. ἐκφέρεται κατὰ παρακείμενον (πρβλ. ut pro me dixerim, Phil. XIV, 17).—cum constet... disputatum sit] παραχωρητ. προτάσεις.—qui unam haberet, omnes habere] οὐχὶ κατὰ πάντας τοὺς φιλοσόφους, ὡς μεθ' ὑπερβολῆς λέγει ὁ Κικ., ἀλλὰ κατὰ τοὺς Στωικούς, οἵτινες «τὰς ἀρετὰς λέγουσιν ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις καὶ τὸν μίαν ἔχοντα πάσας ἔχειν». (Διογ. Λαέρτ. VII 125).—qui non idem prudens sit] «οὐκ ὢν ἅμα φρόνιμος» χωρὶς νὰ εἶναι ἅμα φρόνιμος—alia est illa κτλ.] ἡ κορία πρότασις τῆς περιόδου. Συμπληρωτέον ὧδε: dicendum est aliam esse κτλ.—veritas ipsa] «ἡ ἀλήθεια αὐτὴ καθ' ἑαυτήν» ἀσχέτως πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, «ἡ ἀφηρημένη ἀλήθεια» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τῶν πολλῶν γνώμην (opinio communis), ὅπως ἀντίκειται καὶ ἡ disputatio (ἡ διαλεκτικὴ ἢ ἡ φιλοσοφ. ἔρευνα) πρὸς τὴν orationem (τὸν ρητορικὸν λόγον), πρβλ. 1, 4 disputator subtilis, orator parum sapiens.—limatur] «διερευνᾶται» ἐξονοχίζεται.—ut alios viros bonos... esse dicamus] παράλειπε τὸ esse ἐν τῇ μεταφράσει (πρβλ. τὸ τοῦ Πλάτ. Πρωταγ. 311, E, σοφιστὴν ὀνομάζουσι τὸν ἄνδρα εἶναι).—est agendum] «πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα.—idque eodem modo] πλεονασμὸς, διότι ἤρκει ἢ μόνον τὸ id ἢ τὸ eodem modo.—Panaetius] πρβλ. εἰσαγωγὴν σελίδα 44.

§ 36. Erat]=est ut supra diximus. Ὁ Ρωμαῖος, ὅπως καὶ ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας, πολλάκις ἐκφέρει κατὰ χρόνον παρὰ Γρασιαίου, Κικέρωνος de officiis. Ἐκδ. ἔκτη.

χημένον γεγονότα ἐν τῷ παρόντι ἢ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ ἀληθεύοντα, ἀναφερόμενος εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν περὶ τούτων ἐγένετο ἤδη λόγος (πρβλ. Πλάτ. Κριτ. 47 d διαφθεροῦμεν ἐκείνο καὶ λωθησόμεθα, ὃ τῷ μὲν δίκαιῳ βέλτιον ἐγίγνετο (=ἔφαμεν γίγνεσθαι) τῷ δὲ ἀδίκῳ ἀπόλλυτο (ἔφαμεν ἀπόλλυσθαι).—cum admiratione hominum] «ἀπολαύοντες τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως». —honore] ἀξιώματος, ἀρχῆς.—communiter... separatim] «ἐν γένει μὲν... ἰδίᾳ δέ». Συνώνυμα τούτων εἶναι τὰ generatim, summatim, universe — singillatim, proprie, nominatim. Διὰ τοῦ ἐπομένου in singulis ἐρμηνεύεται κάλλιον τὸ separatim.—suspiciunt... despiciunt] πρβλ. § 21.—nihil virtutis, animi, nervorum] «οὐδὲν ἔχνος ἰκανότητος, θάρρους, δραστηριότητος». —neutiquam]= haudquaquam, nequaquam, «οὐδαμῶς». —in quibus] διὰ τοῦ προηγουμένου qui διορίζονται οἱ ii, καὶ τούτων τῶν ii qui ἐπιφέρεται νέος διορισμός διὰ τοῦ in quibus, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀσύνδετον τῶν δύο ἀναφορικῶν προτάσεων.—nec sibi nec alteri] δηλ. valent, prosunt, παροιμιώδης φράσις, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς παραλείψεως τοῦ ῥήματος (πρβλ. fortes fortuna δηλ. *ἰυνατ*) καὶ ἐκ τῆς παρενθέτου προτάσεως ut dicitur.—nullus labor] «οὐδεμία φιλοπονία, οὐδεμία δραστηριότης», ἀσθενέστερον τοῦ labor εἶναι ἢ industria καὶ τούτου ἀσθενέστερον ἢ cura.

37. Admiratione afficiuntur] «θαυμάζονται», σφόδρα ἐκτιμῶνται. Τοῦ οὐσιαστικοῦ admiratio ἔχοντος ἐν: αὐθὰ παθητικὴν ἔννοιαν, ἢ ὅλην φράσιν ἀναπληροῖ τὸ ἐλλείπον παθητικὸν τοῦ *ρ.* admirari (=θαυμάζειν). Ἔτεραι ἐκφοραὶ τοῦ ἐλλείποντος παθητικοῦ εἶναι admirationem habere ἢ movere, in admiratione esse, admiratio est in aliqua re.—anteire, ceteris]= ὅτι ὑπερέχουσι τῶν ἄλλων. Σπανία ἢ μετὰ δοτικῆς σύνταξις, συνηθεστέρα ἢ μετ' αἰτιατικῆς.—non facile]= δυσχερῶς.—blandissimae dominae = ἐπαγωγόταται δέσποιναί (τύραννοι).—maioris partis hominum] τῶν πλειόνων ἀνθρώπων.—dolorum faces]= ardentissimi dolores. Τῆς διὰ τοῦ faces (δαδες) εἰκόνας πρὸς παράστασιν τῶν κατατροχουσῶν τὸν ἄνθρωπον λυπῶν ποιεῖται χρῆσιν καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Κικ. πρβλ. cum quasi faces ei doloris admoventur (Tusc. II. 25, 61).—quae

qui... despiciunt, cumque... obiecta est... rapit,,tum quis non admiretur?] Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ὑπόκειται τις ἀνακολουθία ἕνεκα τῆς δευτέρας ἀναφορικῆς προτάσεως totos ad se convertit et rapit, ἥτις ἐκφερομένη κατ' ἐνεργητικὴν σύνταξιν ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὸ ὑποκείμενον τῆς χρον. προτάσεως ampla et honesta res καὶ ὡς ὑπονοούμενον ἀντικείμενον ἐκ τοῦ προηγούμενου qui τὴν αἰτιατικὴν quos (=quosque, cum... obiecta est, totos... rapit)· ἐὰν δ' ἐξέφερετο ἡ δευτέρα πρότασις παθητικῶς, ὁ λόγος θὰ ἦτο ὁμαλότερος: toti ad eam convertuntur et rapiuntur, ἔνθα ὡς ὑποκείμενον νοητέον πάλιν τὸ qui. Καθίσταται δὲ τὸ ὅλον χωρίον σαφέστερον, μεταφραζομένων τῶν ἀναφορ. προτάσεων ὡς ὑποθετικῶν: «Ἐάν δέ τινες καταφρονῶσι ταῦτα καὶ ἐάν, προκειμένης εἰς αὐτοὺς μεγάλης τινὸς καὶ ἠθικῆς πράξεως, στρέφονται καὶ ἀφοσιῶνται ὀλοφύχως πρὸς αὐτήν, τότε τίς δὲν δύναται νὰ θαυμάζῃ κτλ. ;».—in utramque partem] «ἐπ' ἀμφοτέρας», ἐν σχέσει δηλ. πρὸς τὰς δύο ἀντιθέτους ψυχικὰς καταστάσεις, τ. ἔ. τὰς voluptates καὶ τοὺς dolores», «χωρὶς δηλαδὴ νὰ παραδίδονται οὔτε εἰς τὰς ἡδονὰς οὔτε εἰς τὰς λύπας.

Κεφ. 11.

§ 38. Ergo et haec despicientia... et iustitia] συγκεφαλαιοῦνται τὰ προηγούμενα καὶ εἰσάγεται τὸ νέον.—admirabilitatem magnam facit] «ἐπεγεῖρει ζωηρὸν τὸ συναίσθημα τοῦ θαυμασμοῦ».—mirifica quaedam]—θαυμασία τις, θαυμασιωτάτη.—nec iniuria] «οὐχὶ ἀδίκως», δικαίως, εὐλόγως.—quod] ἀναφέρεται εἰς τὸ προηγούμενον non pecuniis moveri «ἡ δὲ ἀρετὴ αὐτῆ», δηλ. ἡ περὶ τὰ χρήματα ἀδιαφορία.—igni spectatum] «νομίζουσιν ὅτι ἐβασανίσθη, ἦτοι ἐδοκιμάσθη, ἐν τῷ πυρὶ», πρβλ. Πλάτ. Πολιτείαν VI, 508 ὡσπερ χρυσὸν ἐν πυρὶ βασανιζόμενον—illa tria] τοὺς τρεῖς ὄρους, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται ἡ ἀληθινὴ δόξα.—ad gloriam]=ad g. consequendam.—conficit]=ἐκπληροῖ, φέρει εἰς πέρας.—vult... spernit... neglegit] ὑποκείμ. ἡ iustitia, ἥτις οὕτω προσωποποιεῖται—οἱ ἀσκοῦντες τὴν δικαιοσύνην, πρβλ. κατωτέρω ratio vitae.

§ 39-42. Τῶν τριῶν ὄρων τῶν εἰς τὴν κτῆσιν ἀληθοῦς δόξης συντελεστικῶν ἴτοι τῆς εὐνοίας, πίστεως καὶ ἐκτιμήσεως κυρία πηγὴ εἶναι ἡ **δικαιοσύνη**. Ἡ ἀρετὴ αὕτη εἶναι ἀναγκαία μὲν εἰς τε τὸν ἰδιώτην καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀπεχόμενον καὶ εἰς τὸν ληστήν αὐτὸν τὸν πρὸς τοὺς νόμους τῆς πόλεως πολέμιον ὄντα, εἰς ἰδίους δὲ νόμους πειθόμενον, ἀναγκαιοτάτη δὲ εἰς πᾶσαν εὐνομον καὶ εὐκοσμον πολιτείαν.

§ 39. Omnis ratio atque institutio vitae] «πᾶς συστηματικὸς τρόπος ἐνεργείας ἐν τῷ βίῳ», τ. ἔ. πᾶν ἐπιτήδευμα, πᾶν στάδιον τοῦ βίου (§ 30 *vita instituta*).—*desiderat... habeat... possit conferre*] ἡ ἀφηρημένη ἔννοια *ratio atque institutio vitae* συνάπτεται μετὰ ρημάτων ἀπαιτούτων προσωπικὸν ὑποκείμενον· μόνον τὸ τελευταῖον ρῆμα *feras* ἐκφέρεται κατὰ δεύτερον πρόσωπον ὑποτακτ. ἰσοδυναμοῦν πρὸς τρίτον ἀόριστον πρόσωπον. Τὸ τολμηρὸν τῆς τοιαύτης προσωποποιίας ἀποφεύγομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσει, ἐὰν μεταφράζωμεν, ὡσεὶ ὁ λόγος ὁ λατινικὸς εἶχεν ὧδε: *in omni ratione atque institutione vitae... desideramus* (=αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην) *in primisque ut habeamus, quibuscum possimus* κτλ. (=καὶ μάλιστα νὰ ἔχωμεν ἄλλους ἀνθρώπους, μεθ' ὧν νὰ δυνάμεθα οἰκείως νὰ συνομιλῶμεν)—*nisi speciem... feras*] «εἰ μὴ τις ἐμφανίζει ἑαυτὸν ἄνδρα ἀγαθόν».—*solitario homini... habebunt*] ἐκ τοῦ *solitario homini* νοητέον ὑποκείμενον *solitarii homines* = οἱ ἀκοινωνῆτοι, ἴτοι ἰδιῶται καὶ οὐδόλως περὶ τὰ πολιτικὰ ἀσχολούμενοι.

§ 40. *Conducunt locant*] ἀντιθετικὸν ἀτόνυδον «μισθοῦνται (ἐργολαβοῦσι) καὶ μισθοῦσιν (ἐργοδοτοῦσι)».—*contrahendisque... implicantur*] «καὶ καθόλου (=que) ἐμπλέκονται εἰς ἐργολαβικὰς ἐπιχειρήσεις».—*maleficio pascuntur*] τρέφονται, ζῶσιν ἀπὸ τῆς κακουργίας».—*sine ulla particula iustitiae*] «ἄνευ οὐδενὸς μορίου (ἔχονος) δικαιοσύνης», τ. ἔ. ὅλως χωρὶς δικαιοσύνης. Περὶ τῆς ἔννοιας πρὸβλ. παράρτημα.—*in latrocinio*] «ἐν τῷ ληστηρίῳ», ἴτοι ἐν τῇ τῶν ληστῶν συμμορίᾳ, πρὸβλ. *Catil. I, 31 quodsi ex tanto latrocinio* (=ex tot latronum numero) *iste unus tolletur.—interficiatur.. relinquatur*] αἱ προτάσεις καθ' ὑποτακτικὴν (=ἐγκτικὴ μετὰ τοῦ ἄν ἐν τῇ

ἀρχ. ἐλληνικῇ) ὡς ἀπόδοσις τῆς ὑποθετ. προτάσεως nisi... dispertiat.—quin etiam] = καὶ δὴ καί.—Bardulis] πρβλ. πίνακα κυρ. ὀνομάτων. Ὁ Βάρδουλis καὶ κατωτέρω ὁ Οὐδῆριος ἀποκαλοῦνται latrones (ἀρχηγοὶ λησστηρίων), διότι, ἡγούμενοι ἀτάκτων σιφῶν διεξήγον κατὰ τῶν Ρωμαίων ληστρικὸν πόλεμον.—de quo est apud Theopompum] = de quo scriptum est, legimus. Περὶ Θεοπόμπου καὶ κατωτέρω περὶ Οὐδῆριου καὶ Λαιλίου πρβλ. πιν. κυρ. ὀνομάτων.—is qui usurpatur] διὰ τοῦ is qui γίνεται διάκρισις ἀπὸ παντὸς ὁμωνύμου, τό δὲ usurpatur = vocari solet «συνήθως ὀνομάζεται».—facile bellum] δηλ. ad conficiendum.—cum igitur κτλ.] argumentum e contrario. «θὰ ἦτο ἄτοπον νὰ παραδεχώμεθα, ὅτι ἡ δικαιοσύνη παρὰ μὲν τοῖς λησταῖς τηλικαύτην ἔχει δύναμιν καὶ ροπὴν, ἐν εὐκόσμφ δὲ πολιτεῖα inconstituta r. p. οὐδεμίαν».

Κεφ. 12.

§ 41. Herodotus] ἐν βιβλ. 1,96, πρβλ. παράρτημα.—bene morati reges constituti] = οἱ χρηστοῖς βασιλεῖς κατεστάθησαν βασιλεῖς. Αὕτη ἦτο ἡ παρὰ τοῖς παλαιοῖς συγγραφεῦσιν ἐπικρατοῦσα γνώμη, ὅτι δηλ. οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἀπηλλαγμένοι παθῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, δι' ὃ καὶ δὲν εἶχον χρεῖαν νόμων οὐδ' ἀρχόντων, ἀλλ' ὕστερον πρὸς προστασίαν τῶν ἀσθενεστέρων καὶ σωτηρίαν τοῦ δικαίου κατεστάθησαν βασιλεῖς οἱ χρηστοί, οἵτινες ἐν ὀνόματι τῶν θεῶν ἔνεμον τὸ δίκαιον. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ ἐξουσία βραδύτερον, φθειρομένων τῶν ἡθῶν, περιορίσθη διὰ νόμων.—inops multitudo] τὸ ἀδύνατον πλῆθος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δυνατωτέρους (qui maiores opes habebant).—cum prohiberet iniuria tenuiores] «κωλύων ἀπὸ τῆς ἀδικίας (παθητικῶς: ἀπὸ τοῦ νάδικηθῶσι) τοὺς ἐνδεεστέρους», τ. ἔ. προστατεύων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀδικίας. Ἡ συνήθης σύνταξις ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης εἶναι prohibere iniuriam ab aliquo.—pari iure] «δι' ἴσων δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων».—constituendarum legum] «τοῦ τιθέναι νόμους», **Νόμους** λέγοντες οἱ ἀρχαῖοι νοοῦσι τοὺς θεσμοὺς τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς μοναρχίας.

§ 42. Ius aequabile]—«τὸ ἴσον δίκαιον», «ἡ ἰσονομία» (πρβλ. *pari iure*).—*aliter*—ἄλλως τ. ἔ. *nisi ius esset aequabile*.—*cum id minus contingeret*] ὅπον. *eis* «ἐπειδὴ τοῦτου δὲν ἐτύγχανον», ὑποκείμενον δηλ. εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ *consequabantur*. Τὸ *minus* ἀντὶ ἀπλῆς ἀρνήσεως—*non, minime*. Τὸ δὲ ἀπρόσωπον *contingit* κείται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπὶ καλῆς σημασίας, ὅπως ἐνταῦθα, τ. ἔ. συμβαίνει εἰς τινὰ τι ἐπ' εὐτοχίᾳ αὐτοῦ, σπανιώτερον ἐπὶ κακῆς (πρβλ. § 50).—*quae... loquerentur*] ἡ ἀναφορ. πρότασις καθ' ὅποτακτ. ὡς ἰσοδυναμοῦσα πρὸς συμπερασματικὴν, «νόμοι ἐπιτήδαιοι νὰ ὀμιλῶσι πρὸς πάντας ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ γλώσσῃ».—*adiuncto ut...*] «ἐὰν δὲ προστεθῇ τὸ ὅτι ἐνομιζοντο οὗτοι ἅμα καὶ συνετοί», «ἐὰν δὲ πρὸς τούτοις ἐνομιζοντο κτλ.». Ἡ χρῆσις καθ' ἀφαιρετ. ἀπόλυτον τοῦ οὐδετέρου τῆς μετοχ. τοῦ παθητ. παρακ., ἀφ' ἧς ἐξαρτᾶται πρότασις διὰ τοῦ *ut* ἐκφερομένη, εἶναι σπανιωτάτη μὲν παρὰ Κικέρωνι, συνηθεστέρα δὲ παρὰ τοῖς ὕστερον συγγραφεῦσι.—*cum ipsa per sese*] «καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν», ἄνευ δηλ. προσδοκίας κέρδους.—*aliter*] ἐὰν δηλ. ἐθεραπεύετο τοῦ κέρδους ἕνεκα.—*ratio est*] «ὕπάρχει συστηματικὸς τρόπος», μέθοδος, τέχνη.—*quaerendae. collocandae*] «οὐ μόνον τοῦ νάποκτᾶ τις χρήματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ νὰ διαθέτῃ αὐτὰ (ἡ χρηματιστικὴ τέχνη), τ. ἔ. νὰ μεταχειρίζεται εἰς κερδοσκοπικὰς ἐπιχειρήσεις ἢ εἰς δανεισμὸν ἐπὶ τόκῳ.—*quae suppetitet*] «ἵνα ταῦτα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς συνεχεῖς (τρεχοῦσας) δαπάνας.—*sumptus liberales*] τ. ἔ. δαπάνας, ἃς ἀπαιτεῖ ὁ λεπτότερος βίος καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός.—*sic gloria... collocanda ratione est*] ἡ συμμετρία ἀπῆται νὰ διατυπωθῇ ὁ λόγος οὕτως: *sic gloriae et quaerendae et collocandae ratio est*.

§ 43-44. Ὅπως καταστῆ τις ἀληθῶς ἐνδοξος, ὀφείλει, κατὰ τὸν Σωκράτην, καθ' ὅ,τι θέλει νὰ φαίνεται ἀγαθός, κατὰ τοῦτο καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ εἶναι ὄντως· καὶ δὴ εἰς μὲν τὸν εἶδον πατρὸς ἐπιφανοῦς ἐπιτάττει αὐτῇ ἡ οἰκογενειακὴ τιμὴ νὰ τιμᾷ καὶ αὐτὸς λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς· ὁ δὲ κατὰ τύχην ἀνεληθὼν εἰς ὑψηλὸν ἀξίωμα, ὡς προσπαθῇ νάποδειχθῇ ἀντάξιος αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἐκ καταγωγῆς ἢ ἐξ ἔργου τινὸς γνῶριμος, ὡς ἀτενίζῃ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας πρὸς μέγαν τινὰ σκοπόν.

§ 43. Quamquam] «καίτοι», ἐπανορθωτικὸν τῆς προηγουμένης ἐννοίας. Ὁ νοῦς : περὶ τῆς τέχνης, δι' ἧς δύνανται τις ναποκτᾶ δόξαν καὶ νὰ κατέχη αὐτὴν διαρκῶς, θέλω νὰ εἶπω ὀλίγα τινά· καίτοι ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο τὸ τοῦ Σωκράτους ἀξίωμα, καθ' ὃ δόξαν ἀληθινήν ἀποκτᾶ μόνος ὁ πειρώμενος καὶ νὰ γίνῃ κατὰ τοῦτο ἀγαθός, καθ' ὃ θέλει νὰ φαίνεται. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ὀλίγοι τινὲς κανόνες δὲν εἶναι περιττοὶ (§ 44 : sed quaedam praecepta danda sum).—Socrates] Ἐενοφ. Ἀπομν. II 6, 39 : ἀλλὰ συντομωτάτη τε καὶ ἀσφαλεστάτη καὶ καλλίστη δόδος, ὦ Κριτόβουλε, ὅ,τι ἂν βούλη δοκεῖν ἀγαθὸς εἶναι, τοῦτο καὶ γενέσθαι ἀγαθὸν πειρᾶσθαι.—si quis id ageret]=τὸ πειρᾶσθαι κτλ.—quod si qui]=ἐάν δέ τις. Περὶ τοῦ quod si πρβλ. § 29.—rentur] § 32.—radices agit... propagatur] μεταφοραὶ ἀπὸ τῶν φυτῶν : «βάλλει ρίζας... δι' ἀποφυάδων ἐπεκτείνεται», τ. ἔ. ριζοβολεῖ καὶ ἐπαυξάνεται.—in utramque partem] «περὶ ἀμφοτέρων τῶν περιπτώσεων» δηλ. περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ περὶ τῆς ψευδοῦς δόξης.—T. Gracchus P. f.] περὶ τοῦ Τιβ. Σεμπρωπίου Γράγχου πρβλ. πίν. κυρ. ὄν.—numerum obtinent] κυρίως «κατέχουσιν ἀριθμὸν» τ. ἔ. ἀξίαν, «λογίζονται ὡς», καταλέγονται εἰς». —iure caesorum] «ὡς δικαίως φονευθέντες». Ἐν τῇ μεροληπτικῇ ταύτῃ κρίσει ὁ Κικ. ἐνεθυμείτο βεβαίως τοὺς λόγους τοῦ νεωτέρου Ἀφρικανοῦ, ὅστις ἐρωτηθεὶς τί φρονεῖ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τιβ. Γράγχου, respondit iure caesum videri (p. Milone 8).—quae essent] «τίνα εἶναι». Περὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν χρόνων πρβλ. § 1.—in libro superiore] τ. ἔ. § 20-41. in libro superiore σημαίνει ἐν μέρει τινὶ τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ἐν ᾧ libro superiore θὰ ἐσήμαινον, ὅτι τοῦ ὅλου προηγουμένου βιβλίου ὑποκειμένον εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ἀπορρεόντων καθηκόντων.

Κεφ. 13.

§ 44. Sed ut κτλ.] περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ νοήματος ὄρα § 43.—in eo ipso vis maxima est ut simus κτλ.] «δύνανται μέγιστον» «ἔχει μέγιστην σπουδαιότητα τὸ νὰ εἴμεθα κτλ.», τ. ἔ. τὸ Σωκρατικὸν ἀξίωμα.—habet causam] τὸ causa ἐνταῦθα

νοητέον οὐχὶ ὑποκειμενικῶς «ἐλατήριον. λόγος», ἀλλ' ἀντικειμενικῶς «βάσις, ἀφορμή, ἀφετηρία», ἤτοι «ἔχει ἀσφαλῆ βάσιν ἢ ἀφετηρίαν, ὅπως καταστῆ ἔνδοξος καὶ ὀνομαστός» (celebritatis et nominis). Ἡ δὲ ἀφετηρία αὕτη εἶναι ἐπακολούθημα πατραγαθίας (a patre acceptam, πρὸλ. τὸ γαλλικὸν ρητόν : noblese oblige) ἢ τύχης εὐμενοῦς δῶρημα, (casu atque fortuna).—contigisse] περὶ τῆς σημασίας πρὸλ. § 42.—in eum quid agat inquiritur]=quid is agat inquiritur. Τὸ in eum κατὰ τινά πρόληψιν καὶ ἔνεκα συμμετρίας πρὸς τὸ προηγούμενον in hunc.—tamquam... versetur]=«ὡς ἐὰν ἀναστρέφεται», πρότασις ὑποθετικῆς συγκρίσεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ χρῆσις τῆς ὑποτακτικῆς.

§ 45. In ignoratione versatur]=in obscuro versatur. Ἡ μεταφορικὴ φράσις κατεσκευάσθη συμμετρικῶς πρὸς τὴν προηγούμενην in clarissima luce versetur. Ἀφαιρουμένης τῆς εἰκόνας προκύπτει ἡ φράσις : ab hominibus ignoratur.—magna spectare] νὰ τείνωσι πρὸς ὑψηλοὺς σκοποὺς.—rectis studiis]=μετ' ἀδιαπτώτου ζήλου. Ὁ πλ. studiis πρὸς δήλωσιν τῶν διαφόρων περιπτώσεων ἢ καὶ πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀφηρημένου.—eo firmiore animo]=eo confidentius «τοσοῦτον εὐσταθέστερον».

§ 45-51. Σκοποὶ ὑψηλοὶ βεβαίαν δόξαν περιποιῶντες εἶναι τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἢ τῶν νέων συναναστροφή πρὸς τοὺς σπουδαίους ἄνδρας καὶ ἡ ρητορικὴ τέχνη. Ἐκ δὲ τῶν εἰδῶν τοῦ ρητορικοῦ λόγου ἐπιτηδειότατον εἰς κτήσιν τῆς δόξης εἶναι ἡ **δικανικὴ ρητορεία**, ἧς πάλιν τὸ **συνηγορεῖν** μᾶλλον ἢ τὸ κατηγορεῖν εἶναι δόξης περιποιητικόν.

§ 45. Commendatio ad] κυρίως «σύστασις πρὸς», ἤτοι εἰσαγωγή εἰς», ἐνταῦθα δὲ ἡ commendatio νοεῖται ὡς μέσον δι' οὗ δύνανται τις εὐχερέστερον νὰ τύχῃ τοῦ σκοποῦ, ὥστε καταντᾶ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ «προοδοποιήσις», «βῆμα». Ὁθεν prima commendatio κτλ.=τὸ σπουδαιότερον βῆμα πρὸς τὴν δόξαν εἶναι.—si qua κτλ.] δηλαδὴ gloria, τὸ νὰ δύναται ὁ νέος νὰ προπαρασκευάζῃ τοιαύτην τινὰ κτλ.—in qua... exstiterunt] «ἐν ἣ (δόξῃ) διέπρεψαν.—id bellum] εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, οὗ ὁ Μάρκος Ιβέτης ὢν μετέσχεν ὑπὸ τὸν Πομ-

πήϊον.—altera pars] ἡ τοῦ Καίσαρος.—sceleris nimium habuit] ἐγένετο ἔνοχος μεγίστης ἀσεβείας (§ 29 impia causa), περὶ τῆς σημασίας τοῦ habere πρὸς § 19.44.—altera] ἡ τοῦ Πομπηίου, ὅστις ἠττήθη καὶ ἀπέθανε.—alae... praefecisset] «προέστησε μοίρας συμμαχικοῦ στρατοῦ». Οἱ σύμμαχοι (auxiliares) δὲν ἀπέτελουν σῶμα αὐτοτελές, ἀλλὰ μέρος τοῦ ὅλου ρωμ. στρατοῦ, μαχόμενοι ἐπὶ τῶν δύο πτερύγων τῶν λεγεῶνων (ala dextra, ala sinistra). Ἐντεῦθεν αἱ διάφοροι μοῖραι τοῦ συμμαχ. στρατοῦ, συγκαίμεναι ἐκ 300-400 ἀνδρῶν ἐκαλοῦντο alae. Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τῶν μοιρῶν τούτων ἦσαν ἢ ἐκ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν τῶν συμμάχων ἢ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῶν στρατηγῶν κατασταθέντες, ὡς ἐνταῦθα ὁ Μάρκος ὑπὸ τοῦ Πομπηίου.—pariter cum]=simul cum «ἅμα μετὰ τῆς πολιτείας».—mihi] «ὄπ' ἐμοῦ.—de genere toto]=de re tota : «περὶ τοῦ πράγματος καθ' ὅλου» δηλ. περὶ τῆς δόξης.

§ 46, In reliquis rebus] «ἐν ταῖς λοιπαῖς σχέσεσιν», οἷον προκειμένου περὶ ὠφελείας, δόξης κτλ.—ingenio «διὰ τῆς εὐφυΐας» ἐν τῇ ἀσκήσει κυρίως τῆς ρητορικῆς τέχνης.—ratione] «διὰ τοῦ συστηματικοῦ τρόπου» ἐν τῇ πολιτικῇ κυρίως ἐνεργείᾳ.—persequimur]=ἐπιδιώκομεν, προσπαθοῦμεν νὰ κατορθώσωμεν (consequi studemus).—gratiores] ἐνεργητικῶς. «εἶναι εἰς ἡμᾶς περιποιητικαὶ μείζονος ἐγγνωμοσύνης τῶν ἀνθρώπων» πρὸς § 60 gratiora. § 66 gratior et ornatiior.—prima commendatio] τὸ prima ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον facillime autem (=tum facillime), τὸ δὲ prima comm. proficiscitur κτλ. =ἡ πρώτη σύστασις πηγάζει ἐκ», τ. ἔ. πρώτη πηγὴ ἐπαίνου εἶναι ἡ σωφροσύνη κτλ.—cum] «συνδεδεμένη μετὰ».—facillime autem] «ἔπειτα δὲ εὐχερέστατα».—in optimam partem] «κατὰ τὴν ἀρίστην ἄποψιν», «εὐμενέστατα».—cognoscuntur]=commendatur, σονιστῶσιν ἑαυτοῦς, ποιῶσιν ἑαυτοῦς γνωστοῦς.—qui se... contulerunt]=οἱ καταφεύγοντες, οἱ προσκολλώμενοι. Ἡ ἀναφορ. πρότασις κατὰ παρακείμενον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐνεστῶτα cognoscuntur τῆς κυρίας προτάσεως.—ad bene consulentes r. p.] πρὸς τοὺς ὀρθῶς βουλευομένους περὶ τῶν τῆς πόλεως πραγμάτων», ὅποιοι δηλ. ἦσαν οἱ ἀγαθοὶ (virī boni) καὶ εὖ φρονῶντες (bene de r. p. sentientes). Κατ' ἔθος Ῥωμαϊκὸν

οί νέοι ἅμα τὴν ἀνδρικήν τήθεννον ἀναλαβόντες προστίθεντο ἐξόχῳ τινὶ πολιτικῷ ἢ νομομαθεὶ ἀνδρὶ, ὅπως ὅπ' αὐτῷ παιδευθῶσι τὴν ἀνωτέραν πολιτικὴν καὶ νομικὴν παιδείαν.—*opinionem afferunt*] «ἐμποιοῦσι τὴν γνώμην», ποιῶσι τὸν δῆμον νὰ νομίζῃ.

§ 47. *P. Rutili adulescentiam*] «λόγου χάριν τὸν νεαρὸν Ρουτίλιον». Διὰ τῆς προτάσεως τοῦ κυρίου ὀνόματος, ἐφ' ᾧ πίπτει καὶ ὅλος ὁ τόνος τῆς προτάσεως, εἰσάγεται τὸ παράδειγμα. Πρβλ. πίν. κυρ. ὄν.—*ad opinionem et innocentiae et iuris scientiae*] «εἰς τὸ νὸ ἀποκτήσῃ δόξαν ἀνδρὸς ἀκεραίου καὶ ἐπιστήμονος τοῦ δικαίου».—*innocentiae*] = *morum integritatis*.—*P. Muci*] πρβλ. πίν. κυρ. ὄνομ.—*commendavit*] κυρίως = συνέστησε, τ. ἔ. προωδοποίησε, προπαρεσκεύασε (πρβλ. § 45 *commendatio*)—*Nam* κτλ.] πλήρης ὁ λόγος θὰ ἦτο, ἐὰν εἶχεν οὕτω : *de Crasso nihil dico ἢ Crassus excipiendus est, nam* κτλ., εἶναι δὲ αὕτη ἡ συνήθης ἐλλειπτικὴ χρῆσις τοῦ *nam* ἐν τῇ καλουμένῃ *occupatio* (πρόληψις), καθ' ἣν ὁ σύνδεσμος οὗτος χρησιμεύει, ὅπως εἰσάγῃ ἀπάντησιν εἰς ὑπονοουμένην ἔνστασιν.—*L. Crassus*] πρβλ. πίν. κυρ. ὄνομ.—*qui exercentur*] δηλ. *domi* = μελετῶσι, προγομνάζονται οἴκοι, ἵνα δηλ. καταστῶσιν ἱκανοὶ νάγορεύωσι δημοσίᾳ.—*laude affici solent*] «ἄρχονται συνήθως νὰ ἐπαινῶνται».—*meditari*] = *exercere* σημαίνει τὴν κατ' οἶκον μελέτην ἢ προγομνασίαν (*declamatio* ἢ *meditatio*).—*etiam tum*] = ἔτι καὶ τότε, Ὁ νοῦς : θὰ ἦτο ἤδη καὶ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν μέγας ἔπαινος καὶ μόνον νὰ ποιῆσῃ κατ' οἶκον διὰ τῆς ἀσκήσεως, ὅ, τι ἠδυνήθη ἄριστα νὰ πράξῃ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπὶ ἀληθινῆς δίκης.

Κεφ. 14.

§ 48. Ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Κράσσου ὀρμώμενος ὁ συγγραφεὺς διαλαμβάνει νῦν περὶ τῆς *δυνάμεως τῆς ρητορικῆς*.—*cum duplex sit oratio*] «διττοῦ ὄντος τοῦ λόγου». Καὶ ἐν I, 132, ἐνθα ἐξετάζεται ἡ δύναμις τοῦ λόγου, δύο εἴδη αὐτοῦ διακρίνονται, ἦτοι *sermo* καὶ *contentio*. Καὶ *contentio* μὲν εἶναι ὁ σύντομος καὶ παθητικὸς, ἦγουν ὁ κυρίως *ρητορικὸς* λό-

γος, οὐ εἶδη εἶναι τὸ δικανικόν, τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ τὸ συμβουλευτικόν sermo δέ, ὅστις κυρίως σημαίνει τὸν διάλογον, εἶναι ὁ καθ' ἡμέραν ἀνειμένος πῶς λόγος τῶν συναναστροφῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συζητήσεων (sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur, sequatur etiam convivia, de off. ἐνθ. ἀν.).—contentio orationis]—contenta oratio, ἧ, ὡς λέγεται κατωτέρω, oratio quae cum contentione habetur.—ad gloriam] «πρὸς κτῆσιν δόξης».—difficile dictu est] κυρίως «δυσχερὲς εἰπεῖν», ἀλλ' ἐνταῦθα προσεγγίζει πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ incredibile dictu est, «εἶναι πῶς ἀπίστευτον». extant epistulae] διὰ τῆς τοῦ ῥήματος προτάξεως ὑποδηλοῦται ἢ μετὰ τῶν προηγουμένων συνάφεια : «οὕτω λ. χ. ὑπάρχουσιν ἐπιστολαὶ κτλ.». Πρβλ. παράρτημα.—Antipatri... Antigoni] πρβλ. πίν. κυρ. ὄνομ.—oratione benigna] «δι' εὐμενοῦς λόγους», τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀνωτέρω comitas adfabilitasque sermonis καὶ κατωτέρω blande appellando (διὰ κολακευτικῆς προσαγορεύσεως).—quae cum contentione habetur oratio] «ὁ ἐμφαντικὸς καὶ παθητικὸς λόγος ὁ ἐνώπιον τοῦ πλήθους λεγόμενος».—universam excitat] δηλαδή multitudinem, «σύμπαν τὸ πλήθος ἐξεγείρει καὶ ἐνθουσιάζει».—copiose] «ἐν λόγῳ ἄδρῳ».—intellegere et sapere plus quam ceteros] ὑποκείμενον εἶναι τὸ προηγούμενον quem : «ὅτι εἶναι φρονιμώτερος καὶ σοφώτερος τῶν ἄλλων».—mixta modestia gratia] «ἀξίωμα, (ἠθικὴ ἐπιβολή) μεμειγμένον μετὰ κοσμιότητος».—ea δηλ. modestia et gravitas.

§ 49. Sed cum κτλ.] ὁ νοῦς : Ἡ ρητορικὴ τέχνη εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων μέσων πρὸς κτῆσιν δόξης. Διὰ μὲν τῶν φιλικῶν λόγων καὶ τῆς εὐπροσηγορίας ἐφελκόμεν καὶ προσοικειούμεθα τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, διὰ δὲ τοῦ συντόνου καὶ παθητικοῦ λόγου ἐμποιοῦμεν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὰ πλήθη. Ἐπὶ τῶν τριῶν εἰδῶν τοῦ ρητορικοῦ λόγου, ἦτοι τοῦ δικανικοῦ (apud iudices), ἐπιδεικτικοῦ (apud populum) καὶ συμβουλευτικοῦ (apud senatum), τὸ δικανικὸν εἶναι τὸ θαυμαστότατον. Ὅπως ὁ συμβουλευτικὸς λόγος (ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς σπουδαιότατος προτασσόμενος) προτρέπει ἢ ἀποτρέπει καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς ψέγει ἢ ἐγκωμιάζει, οὕτως ὁ ὑπὸ τῶν Στωικῶν ἐξαιρούμενος δικανικὸς

λόγος εἶναι διττός (oratio duplex est), *κατηγορία* καὶ *συνηγορία*.—dicendo] «ὡς ῥήτορες»—maxima admiratio est in iudiciis]=ἄξιον μεγίστου θαυμασμοῦ εἶναι τὸ δικανικὸν εἶδος. in iudiciis=in forensi genere dicendi.—constat] δηλ. ratio iudiciorum.—accusatio] πολλάκις οἱ νέοι ἐν Ρώμῃ προκατήρχοντο τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἐμφανιζόμενοι ὡς κατήγοροι ἐν δικαστηρίῳ—M. Antonius... Sulpici] πρβλ. πίν. κυρ. ὀνομάτων.

§ 50. Nec unquam nisi] «καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε εἰ μὴ».—ut ii] δηλ. fecerunt.—duo Luculli] δηλ. ὁ *Δεύκιος*, ὁ σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος, διατελέσας στρατηγὸς ἐν τῷ Μιθραδατικῷ πολέμῳ, καὶ ὁ *Μάρκος*. Ὁ πατὴρ αὐτῶν κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ οἰωνοσκόπου Σερουίλιου ἐπὶ κλοπῇ δημοσίων χρημάτων καταδικάσθη. Τὸν κατήγορον τοῦ πατρὸς οἱ υἱοὶ ἐκδικούμενοι ἐνήγαγον εἰς τὸ δικαστήριον (πρβλ. Πλουτάρχου ἐν β. Λουκούλλου κεφ. Ι). «Αὐτὸς δ' ὁ Λούκουλλος πρῶτον ἔργον ἐποίησατο τὸν τοῦ πατρὸς κατήγορον *κρῖναι Σερουίλιον αὔγουρα*, λαβὼν ἀδικούντα δημοσίᾳ. Καὶ τὸ πρᾶγμα λαμπρὸν ἐφάνη Ρωμαίοις καὶ τὴν δίκην ἐκείνην ὡσπερ ἀριστείαν διὰ στόματος ἔσχον».—pro-Sardis in Albucio] «ὕπερ τῶν Σαρδῶων ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Ἀλβουκίου». Πρβλ. πίν. κυρ. ὄνομ.—semel] συμπληρωτέον: faciendum est.—certe] «τοῦλάχιστον».—sin] ἐκ τοῦ si+ne=sī vero. Συνήθως ἐπιφέρεται ἢ διὰ τοῦ sin πρότασις (sin autem, sin non κτλ.), προηγουμένης ἐτέρας ὑποθετικῆς προτάσεως, πρβλ. § 70: si opulentum defenderis... sin autem inopem. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ παραδείγματα. ἐν οἷς, ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ, κεῖται ἢ διὰ τοῦ sin πρότασις, οὐδεμιᾶς ἐτέρας ὑποθετ. προτάσεως προηγουμένης.—sin erit cui faciendum sit]=sin erit ut alicui κτλ.). «ἀλλ' ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ὀφείλει τις νὰ πράττῃ τοῦτο συχνότερον».—r. p. tribuat hoc muneris] «εἰς τὸ τῆς πόλεως συμφέρον ἄς ἀπονέμῃ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην», τ. ἔ. ἄς ἐπιτελῇ τὸ ἔργον τοῦ κατηγόρου, ἐνθυμούμενος νὰ ποιῇ τοῦτο χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Τὴν ἐν δικαστηρίῳ κατηγορίαν δὲν ἀνελάμβανε παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἢ πόλις ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον τὸ κράτος διὰ τοῦ εἰσαγγελῆς ἢ τοῦ δημοσίου κατηγόρου, ἀλλ' ἦτο ἔργον παντὸς πολίτου. Τοῦτου ἐπακολούθημα

ήτο ὅτι οἱ νέοι συνήθως, ὅπως ἐν ταῖς πλείσταις τῶν ἐνταῦθα μνημονευθεισῶν περιπτώσεων, ἀνελάμβανον τὸ ἔργον τοῦτο ἀπλῶς ἐκ φιλοδοξίας ἢ ὕστερον κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐξ ἰδιωφελείας, ὅπως καταστῶσιν ἄριστοι εἰς τὸν μονάρχην. Περιστελλονται δ' ὅμως αἱ πρόχειροι καὶ συκοφαντικαὶ κατηγορίαι διὰ τοῦ δικαιώματος, ὅπερ εἶχον οἱ δικάζοντες, ἐὰν τυχὸν ἤθωποτο ὁ κατηγορούμενος, καὶ περὶ τούτου νὰ κρίνωσιν, ἐὰν ὁ κατηγορούμενος, ἐφωρᾶτο ἔνοχος *calumniae*, τ. ἔ. ψευδοῦς ἐν ἐπιγνώσει κατηγορίας. Ἐν δὲ τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐγίνετο οὗτος *infamis* καὶ τοῦ λοιποῦ ἀφηρεῖτο τὸ τοῦ κατηγοροῦ ἔργον, κατὰ δὲ τὸν Ρέμμιον νόμον ἐνεκολάπτετο ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ τὸ γράμμα *K=Kalumniator* (*periculosum est ipsi*).—*duri hominis... vix hominis*] «ἀναισθητοῦ ἀνθρώπου, μᾶλλον δὲ μόλις ἀνθρώπου» τ. ἔ. κτήνους. Παρατήρει ὅτι τὸ ἐπίρρημα *vix* κεῖται ἀντὶ ἐπιθετ. διορισμοῦ (πρβλ. § 21).—*periculum capitis*] «κίνδονον τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως». *Caput* (κεφαλή) δηλοῖ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἣν συναποτελοῦσιν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ κυρίως πολιτεία, ἣτοι τὸ σύνολον τῶν καλουμένων ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὧν ἀπολλυμένων συναπόλλυται ἡ πολιτικὴ ὑπαρξις καὶ ἐπέρχεται ὁ **πολιτικὸς** θάνατος (*capitis dimunitio maxima*).—*id*] «τὸ ἔργον τοῦτο», διασαφίζεται ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ ἐπομένου *commitere ut* κτλ. (=νὰ παρέχῃς ἀφορμὴν ὥστε νὰ ὀνομάξῃσαι κτλ.).—*sordidum ad gloriam*]—ἀγεννές, ταπεινωτικὸν ὡς μέσον πρὸς κτήσιν δόξης. Ἡ λ. *accusator* ἐκφέρεται μετὰ τινος ἀπεχθείας, διότι τὰ εἰς—*tor* ὀνόματα δηλοῦσι πολλάκις τὸν ποιοῦντά τι ἐξ ἐπαγγέλματος κατὰ συνήθειαν.—*contigit*] ἐνταῦθα ἐπὶ κενῆς σημασίας (§ 50)—ἔπαθε. Περὶ τοῦ *M. Βρούτου* πρβλ. πίν. κυρ. ὀνομάτων.

§ 51. *Atque etiam hoc praeceptum*] «προσέτι δὲ καὶ οὗτος ὁ κανὼν». Διατυπωθέντος ἀνωτέρω τοῦ κανόνος, καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐπικρατῇ μέτρον ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἔργου τοῦ κατηγοροῦ, ἔπεται νῦν νέον παράγγελμα. Ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει ὁμοειδῶν περιπτώσεων γίνεται συχνὴ χρῆσις τοῦ *atque etiam*.—*ne iudicio capitis arcessas*]—νὰ μὴ καλῆς εἰς κρίσιν πολιτικοῦ θανάτου.—*id sine scelere fieri nullo modo potest*] «τοῦτο πάντως εἶναι

άνόσιον ἔργον»· fit aliquid cum scelere ἢ sine scelere—εἶναι ἔργον τι άνόσιον ἢ δὲν εἶναι άνόσιον.—ut hoc fugiendum... item est habendum religioni] ἐναντιωματικὴ ἢ πρὸς ἀλλή-
 λας σχέσεις τῶν δύο προτάσεων: «ἐν τῷ τοῦτο ὀφείλομεν ν' ἀπο-
 φεύγωμεν, ὅμως δὲν ὀφείλομεν νὰ εὐλαβώμεθα».—nec... ha-
 bendum religioni]—«οὐ δεῖ ἐνθόμιον ποιῆσθαι» τ. ἔ. δὲν πρέ-
 πει νὰ συνεχώμεθα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ φόβου. Τὸ religioni δοτικὴ
 τοῦ σκοποῦ.—nocentem] τὸν βλάπτοντα» ἦτοι τὸν ἔνοχον (reum)
 ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν innocentem.—modo ne nefarium im-
 piumque]—modo ne nefarius impiumque sit, ἀλλὰ παραλει-
 φθέντος τοῦ sit αἰ ὄνομ. nefarius κτλ. ἐγένοντο αἰτιατικαὶ καθ'
 ἔλξιν πρὸς τὴν πτώσιν τῆς εἰς ἣν ἀναφέρονται λέξεις nocen-
 tem.—fert humanitas] «ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀνθρωπίνῃ συνείδησις»,
 δηλαδὴ τὴν ὑπὲρ τῶν κακούργων ἐν δικαστηρίῳ συνηγορίαν. Παρὰ
 τοῖς νεωτέροις λαοῖς ἀπαιτεῖ αὐτὴ ἢ πολιτεία, ὅπως πᾶς κα-
 κοῦργος ἔχη τὸν ἑαυτοῦ συνήγορον.—verum sequi] «νὰ στο-
 χάζηται τοῦ ἀληθοῦς», νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἀληθοῦς». —
 praesertim cum de philosophia scriberem] «μάλιστα ἐν
 φιλοσοφικῇ συγγραφῇ». Ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ δοκίμῳ λατινισμῷ ἀγνώ-
 στοῦ ἐπιθέτου philosophicus γίνεται χρῆσις ποικίλων περι-
 φράσεων πρὸς παράστασιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐπιθέτου τούτου. Ἐκ-
 φέρεται δὲ κατὰ παρατ. (scriberem) ἢ περι τῆς ὁ λόγος πρότα-
 σις καθ' ἔλξιν πρὸς τὸ non auderem, ὅπερ εἶναι ἀπόδοσις τῆς
 ἀναλήθους ὑποθέσεως nisi placeret.—gravissimo] «τῷ αὐστη-
 ροτάτῳ τῶν Στωικῶν» (III, 51 Diogeni, gravi Stoico.—cir-
 cumveniri] «περικυκλοῦσθαι», «κινδονεύειν», ἐν σχέσει πρὸς τὸ
 προηγούμενον subveniatur.—adulescendés] ἄγων τὸ 26 ἔτος
 τῆς ἡλικίας ἀνέλαθεν ὁ Κικ. νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ Ρωσίου
 Ἀμερινοῦ ψευδῶς κατηγορηθέντος ἐπὶ πατροκτονίᾳ ὑπὸ τοῦ
 Χρυσόγονου, ἀπελευθέρου τοῦ Σύλλλα· «ἀναδεξάμενος οὖν τὴν
 συνηγορίαν καὶ κατορθώσας ἐθαυμάσθη» (Πλούταρχος ἐν
 Κικ. 3).

Κεφ. 15.

Ἀπὸ τοῦ κεφ. 15=25 γίνεται λόγος περὶ τοῦ πέμπτου ἐλατη-

οίου (πρβλ. § 21-22). ἦτοι τῆς ἰδιοτελείας. **Εὐεργεσία** καὶ **ἐλευθεριότης**.

§ 52-53. Διὰ δύο μέσων ἐφελκύζομεν τὴν εὐνοίαν τῶν ἄλλων, διὰ **προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν** καὶ διὰ **χρημάτων**. Τὸ μὲν δεύτερον εὐκολώτερον, τὸ δὲ πρῶτον εὐγενέστερον. Ἡ παρὰ τοῦ Φιλίππου ἐπίπληξις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου.

§ 52. Expositis officiis... deinceps] ἐν μεταβάσει εἰς νέον μέρος τῆς πραγματείας γίνεται χρῆσις τοῦ deinceps, οὐχὶ τοῦ deinde, καὶ δὴ ὅταν ὁ συγγραφεὺς ἔχη ἐν νῷ τὴν πρότερον ὑπ' αὐτοῦ γενομένην διαίρεσιν καὶ τὴν ἐπάλληλον τῶν μερῶν ἀκολουθίαν : «μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν εἰς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς συντελούντων καθηκόντων ρητέον **ἐφεξῆς** κτλ.».—cuius] ὁ ἐνικὸς ἀριθμὸς δεῖκνυεὶ ὅτι **beneficentia** καὶ **liberalitas**, εἰς ἃ ἀναφέρεται τὸ cuius, θεωροῦνται ὡς μία ἔννοια, εἰ καὶ ὀλίγον πρότερον ἐπαναλαμβάνεται πρὸ ἑκατέρου ὀνόματος ἢ πρὸθεσις de. πρβλ. 1, 42 de beneficentia ac de liberalitate, qua κτλ.—est ratio duplex] «διττὴ ἐστὶ».—opera] «δι' ἔργων», διὰ προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν.—benigne fit] ἐκ τοῦ benigne facio (=εὖ ποιῶ) ἐσχηματίσθη ἀπρόσωπος ἐκφορὰ benigne fit μετὰ δοτ. indigentibus κατ' ἀναλογίαν τῶν alicui favetur, persuadetur κτλ.—haec... illa] δηλ. ratio.—lautior] «ἐκπρεπεστέρα», splendidior «εὐγενεστέρα» (ἀντιθ. τοῦ sordidus § 50).—in utroque] οὐδετέρου γένους=in utraque re. ἀντὶ τὰ εἶπη in utraque ratione. Διὰ τοῦ οὐδετέρου γενικεύεται ἡ ἔννοια.—inest... liberalis voluntas] «ἐμφανίζεται ἡ τὸν ἐλευθέριον ἄνδρα χαρακτηρίζουσα διάθεσις τοῦ νὰ εἶναι χαριστικὸς» (gratificandi).—altera] δηλ. pecunia... opera.—fontem ipsum] «αὐτὴν τὴν πηγὴν», «ἀκριβῶς τὴν πηγὴν». Διὰ δύο λόγους ἢ διὰ χρηματικῶν δωρεῶν εὐεργεσία ὑπολείπεται τῆς διὰ τῶν ἔργων : 1) στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων (ex arca depromitur), 2) εἶναι εὐεξάντλητος (fontem exhaurit)—qua] =ea enim.

§ 53 Profuerint] μέλλων II δηλῶν τὸ προτερόχρονον, ὡς πρὸς τὸν ἐν ἐν τῇ κυρίᾳ προτάσει μέλλοντα habebunt.—ad bene promerendum] «πρὸς τὸ γενέσθαι πολλοῖς πολλῶν ἀγαθῶν αἰτίου» τ. ἔ. πρὸς τὸ εὐεργετῆσαι πολλούς.—praeclare in epi-

stula] περί τῶν τοιούτων ἐπιστολῶν πρβλ. § 48. Ἡ τοῦ περιχομένου τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διήγησις εἰσάγει καὶ τρίτον λόγον, δι' ὃν ἡ διὰ τῶν χρημάτων εὐεργεσία ὑπολείπεται τῆς διὰ τῶν ἔργων, ὅτι δηλ. ὁ ταύτην ἀποδεχόμενος ἀποβαίνει χείρων (lit enim deterior qui accipit).—accusat]—reprehendit, obiurgat «ἐπιτιμᾷ, μέμφεται».—malum] ἐπιφώνημα ἀγανακτήσεως=φεῦ, εὐχρηστον ἐν τῷ δημῳδαί λόγῳ. Περιεμβάλλεται συνήθως μετ' ἐρωτημ. ἀντωνυμίαν καὶ ἰσοδυναμει πρὸς τὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου «στὸ διάβολο», «στὸν κόρακα». Πιθανῶς προέκυψεν ἐκ τῆς φράσεως malum tibi sit.—spem... ut putares] περί τῆς ταυτολογίας πρβλ. § 10.—an] ὁ σύνδ. an (at+ne ἀναφέρεται κανονικῶς εἰς προηγουμένην ἔννοιαν καὶ χρησιμεύει κυρίως πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ ἐρωτηματικοῦ **ἐπιχειρήματος** (argumentatio). δι' οὗ ὁ λέγων ἰδίᾳ κατὰ τὸν διαζευτικὸν τύπον (utrum... an) πειρᾶται νὰ ποδείξῃ τὸ ἀναμφισβήτητον τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ (πρβλ. τὴν ἀνάλογον χρῆσιν τοῦ ἤ, εἰσάγοντος τοιαύτην ἐρώτησιν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλλην. γλώσσῃ). Ὁ νοῦς : δὲν πιστεύω νὰ ἐλπίζης ὅτι διὰ χρημάτων θὰ καταστήσης τοὺς Μακεδόνας πιστοὺς εἰς σεαυτὸν ὑπηκόους, διότι διὰ τῶν τοιούτων δωρεῶν οὐδὲν ἄλλο κατορθοῖς ἢ νὰ ἐμποίῃς εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εἶσαι οὐχὶ βασιλεὺς αὐτῶν, ἀλλὰ χορηγός τις καὶ πάροχος». Praebitores, ἀνθ' οὗ ὀνόματος εὐχρηστον ἦτο καὶ τὸ ἑλλην. parochi (ad att. XIII 2,2), ἐκαλοῦντο οἱ ἐπιμελούμενοι περὶ τῆς χορηγίας πάντων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τοὺς εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐξερχομένους Ρωμ. ἄρχοντας.—bene ministrum] δηλ. dixit, πρβλ. § 23.—sordidum regi] δηλ. est, πρβλ. § 50.—corruptelam] ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἑνωτέρω corrupisses.—dixit esse]—ἠνόμασε, πρβλ. § 35.

§ 54 55. Τὰ κατὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπερισκέπτου φιλοδοξίας. Δίδε ἐν μέτρῳ καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἰδίαν περιοσίαν.

§ 54. Hoc ille filio] δηλ. praecepit.—praeceptum] δηλ. esse.—constet ex] «στηρίζεται ἐπὶ τῶν προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς δραστηριότητος», περὶ τῆς φράσεως πρβλ. § 49.—latius.. pateat] «εὐρωτέραν ἔχει ἐφαρμογὴν».—et... impertientum] μετὰ τὸ nec repudiandum ἀνεμένομεν οὐχὶ et, ἀλλὰ sed.. Ἄλλὰ πολλάκις πρὸς προηγουμένην ἀρνητικὴν πρότασιν συνδέεται ἡ

ἐπακολουθοῦσα καταφατικῇ διὰ συμπλ. συνδέσμου (atque, et, que), ὅταν ἡ ἐπακολουθοῦσα πρότασις εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν πρώτην κατὰ τύπον καὶ οὐχὶ κατ' ἔννοιαν, πρβλ. 1,22: non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, ἔνθα ὁ Κικ. μεταφράζων τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς Πλάτωνος Ἀπολογίας χωρίον μεταχειρίζεται τὸν σύνδ. que, ἐν ᾧ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κεῖται ὁ ἀλλὰ (ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἢ πατρὶς κτλ.).—idoneis]=dignis, πρβλ. παράρτ.—diligenter =μετὰ φειδοῦς, οἰκονομικῶς, πρβλ. § 87 diligentia et parsimonia.—curae ut]=committere ut (§ 50).—atque etiam rapinae] διὰ τοῦ atque etiam ἐπιφέρεται ἐνταῦθα ἐντονώτερόν τι: «ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρπαγαὶ εἶναι ἐπακολούθημα τῶν ἀφειδῶν χρηματικῶν δωρεῶν». Λέγων δὲ ταῦτα ὁ Κικ. ἔχει ἐν νῷ τὸν Σύλλαν, Καίσαρα, Ἀντώνιον καὶ ἄλλους τῶν συγχρόνων.—coeperunt... coguntur] τὸ ὑποκείμενον ἐκ τῶν συμφραζομένων: οἱ δαπανηροὶ καὶ ἄσωτοι. Πρβλ. παράρτημα.

§ 55. Studia adsequuntur... odia] τὸ αὐτὸ ρῆμα ἔχει δύο ἐναντία κατ' ἔννοιαν ἀντικείμενα, ὧν τὸ ἕτερον (odia) ἀπαιτεῖ ἄλλο τι ρῆμα (concitant) (σχῆμα ζεύγματος): «οὐχὶ τσοσάτης εὐνοίας τυγχάνουσι παρ' ἐκείνων κτλ., ὅσον μίσος ἐξεγείρουσι παρ' ἐκείνοις κτλ.».—isque referatur] «καὶ μάλιστα τὸ μέτρον τοῦτο ἄς κανονίζεται κατὰ τὴν περιουσίαν ἐκάστου».—in proverbii consuetudinem venit]=proverbium usitatum, sermone tritum factum est (πρβλ. I,33).—largitionem fundum non habere] «τὸ δωρεῖσθαι δὲν ἔχει πυθμένα», ὅπως δηλ. ὁ πίθος τῶν Δαναΐδων τ. ἔ. ὅσῳ πλείονα δωροῦμεθα, τόσῳ πλείονα ἀπαιτοῦσιν οἱ λαμβάνοντες.—idem... idem] ἀντικείμεν. τοῦ desiderent. Ἀντὶ τοῦ et idem... et idem κανονικώτερον θὰ ἦτο: idem et qui cousnerunt (δηλ. accipere)... et alii (δηλ. qui pondum acceperum).

Κεφ. 16.

1. Ἡ διὰ χρηματικῶν δωρεῶν εὐεργεσία (κεφ. 16-18).

§ 55-57. Τί διαφέρουσιν οἱ ἀφειδῶς δαπανῶντες καὶ ἄσωτοι (prodigi) τῶν ἐλευθερίων (liberales). Αἱ ὑπὸ τῶν ἀφειδῶς δαπανῶντων παρεχόμεναι εἰς τὸ πλῆθος τέρωφεις καὶ τὰ με-

Γρατσιάτου, Κικέρωνος de officiis. Ἔκδ. 5κη.

7

γαλοπρεπή θεάματα εἶναι ἀρεστά μᾶλλον εἰς γυναικας καὶ παῖδας καὶ δούλους καὶ ἐλευθέρους οὐδόλως τῶν δούλων διαφέροντας.

§ 55 (συνέχ.). Omnino] «καθόλου». — duo genera largorum] οἱ φιλόδωροι διαιροῦνται εἰς prodigos καὶ liberales. Πρβλ. παραρτ.—prodigi] δηλ. sunt.—epulis] «διὰ δημοσίων ἐστιάσεων», οἷαι παρετίθεντο εἰς μὲν τὴν Σύγκλητον ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἢ ἐν ναῷ τινι, εἰς δὲ τὸν δῆμον ἐν τῇ ἀγορᾷ εἴτε κατὰ τὰς ferias Latinas εἴτε ἐν κηδεῖαις καὶ ἄλλαις τοιαύταις περιστάσεσι. Διὰ τῶν ἐστιάσεων τούτων καὶ τῶν παρομαρτούντων ἀγώνων ἐπεζητοῦν οἱ νέοι ἐν Ρώμῃ νὰ προπαρασκευάζωσι τὴν ὁδὸν πρὸς τὰ πολιτικά ἀξιώματα.—viscerationibus] «διὰ κρεοδαισιῶν», ἤτοι διὰ διανομῆς κρεῶν ὠμῶν ἢ καὶ ὀπτῶν πρὸς τὸν δῆμον, ἀνθ' ἧς ὕστερον ἀντικατεστάθη ἡ διανομὴ χρημάτων.—glad. muneribus] οἱ μονομαχικοὶ ἀγῶνες ἐκαλοῦντο munera, διότι ἦσαν οἰονοεῖ δῶρον (munus) τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν πόλιν (πρβλ. τὰς **λειτουργίας** παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις), ἦσαν δὲ πολυδαπανώτατοι καὶ διεξήγοντο μετὰ πάσης μεγαλοπρεπειᾶς, ὅπως καὶ αἱ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ καὶ ἐν τῷ κίρκῳ τελοῦμεναι θηριομαχίαι καὶ αἱ τῶν δραμάτων διδασκαλίαι (ludorum venationumque).—captos a praedonibus] «τοὺς ὑπὸ ληστῶν συλληφθέντας». Ὁ Δημοσθένης (Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ, § 70) πρὸς ταῖς ἄλλαις λειτουργίαις, ἃς ἐπετέλεσεν, ἀναφέρει καὶ «λύσεις **αἰχμαλώτων καὶ ἄλλας τοιαύτας φιλανθρωπίας**». — in collocatione] «ἐν τῇ ἐκδόσει θυγατέρων». — in quaerenda... augenda] «ἐν τῇ κτήσει... ἐν τῇ ἀυξήσει τῆς περιουσίας».

§ 56. Multa praeclare, illud absurde] δηλ. dixit ἢ scripsit, πρβλ. § 23.—est enim multus] εἶναι δηλαδὴ διεξοδικός (καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὑπερβολικός) ἐν τῷ ἐπαίνῳ.—apparitione] =apparatu «διὰ λαμπρᾶς παρασκευῆς», ὁμοίως καὶ τὸ μετοχ. ἐπίθετον apparatus, πρβλ. p. Sest. [16: ludos apparatusissimos magnificentissimosque.—talium sumptuum facultatem] «τὴν δύναμιν, ἣτοι τὰ μέσα ὅπως ὑποβαλλώμεθα εἰς τοιαύτας δαπάνας». —fructus liberalitatis] γενικὴ ἐπεξηγητικὴ ὁ καρπός, ἣτοι ἡ ἐλευθεριότης». —qui non admiremur] «ὡς μὴ ἐκπληττομένους ἐπὶ τῇ (παραλόγῳ) ταύτῃ τῶν χρημάτων σπατάλῃ» (effusiones). Ἀναφορ. πρότασις αἰτιολογικὴ τοῦ φόγου

τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ admirati ἐνταῦθα ἐπὶ κακῆς σημασίας=mirari.—Ait] ἄγνωστον ἐν τίνι τῶν ἀπολεσθέντων αὐτοῦ συγγραμμάτων.—qui obsidentur] πλαγίου ὄντος τοῦ λόγου ἀνεμείνομεν ὑποτακτικὴν obsideantur ἢ obsiderentur, ἀλλ' ἢ ἀναφορ. πρότασις κείται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ obsessi=οἱ πολιορκούμενοι.—sextarium] «ἐκτέα», μέτρον χωρητικότητος (τὸ ἕκτον τοῦ χοῦς).—cogerentur... attenderint... subveniatur... augeatur... capiatur] συχνοτάτη παρὰ Κικέρωνι ἢ ἐναλλαγῇ ἱστορικῶν καὶ ἀρκτικῶν χρόνων ἐν πλαγίῳ λόγῳ ἐξηρητημένῳ ἐκ ρήματος λεκτικοῦ (docet, ait, dicit).—primo] «ἐκ πρώτης ὄψεως».—nobis... attenderint... nos] παρατήρει τὴν ἐναλλαγὴν τῶν προσώπων (§ 30).—attenderint] δηλ. animum ad rem «ὅταν ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν».—veniam necessitati dare] «παρέχουσι συγγνώμην εἰς τοὺς πρᾶτοντας τοῦτο ἐξ ἀνάγκης». Πολλάκις ἐν τῇ λατιν. γλώσσῃ πράξεις, καταστάσεις, ιδιότητες γίνονται ἀντικείμενα ρημάτων, ἐνθα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ποιεῖ ἀντικείμενον τῶν ρημάτων τούτων τὸ πρόσωπον, τὰς δὲ πράξεις, ιδιότητας κτλ. ἐκφέρει κατὰ τινὰ τῶν πλαγίων πτώσεων μετὰ προθέσεως ἢ ἄνευ αὐτῆς (divitiis alicuius invidere=φθονεῖν τινὶ τοῦ πλοῦτου, accusare temeritatem alicuius κτλ.).—in his... nihil nos mirari] ἀσυνδέτως πρὸς τὰ προηγούμενα ἀπαρεμφ. mirari... dare ἕνεκα ζωηροτέρας παραστάσεως τῆς ἀντιθέσεως (ἀντιθετικὸν ἀσύνδετον). «Ἐν ᾧ διὰ τὴν ἀντὶ μιᾶς μνᾶς ἀγορὰν ἐκτέως ὕδατος ἐκπληττόμεθα... διὰ ταῦτα τὰ μεγάλα ἀναλώματα καὶ τὰς ὑπερόγκους δαπάνας οὐδόλως ἐκπληττόμεθα».—cum praesertim] τὸ cum παραχωρητικόν, τὸ δὲ praesertim ἐπιτακτικόν τῆς παραχωρήσεως, ὅπως ἐν ἄλλαις περιπτώσεσι τῆς αἰτιολογίας, ὅταν τὸ cum εἶναι αἰτιολογικόν: «ἐν ᾧ μάλιστα».—neque necessitati subveniatur] «δὲν παρέχεται ἐπικουρία κατὰ τῆς ἀνάγκης», τ. ἔ. πρὸς ἀποτροπὴν ἢ ἀνακούφισιν τῆς ἀνάγκης, πρβλ. I, 83 subvenire tempestatī.—eaque] «καὶ αὕτη, καὶ μάλιστα.—a levissimo quoque] «ὕπὸ τῶν οὐδενὸς λόγου ἀξίων», οἷοι εἶναι οἱ κατατώρω μνημονευόμενοι pueri, mulierculae, servi κτλ., πρὸς οὓς προωρίζονται αἱ θεαὶ καὶ οἱ ἀγῶνες.—in quo] δηλ. in levissimo quoque.—memoria...

moriatur] παρατήρει τὴν παρήχησιν· πρὸς τὴν μεταφορικὴν χρῆσιν τοῦ *ρ. mori* πρὸλ. in Pis. 93 *ne suavissimi hominis memoria moriatur.*

§ 57. Colligit] «συνάγει τὸ συμπέρασμα», «συμπεραίνει».—*servorum simillimis*] τ. ἔ. *servili ingenio praeditis.*—*gravi homini*] δοτ. ἐκ τοῦ *probari*, «σπουδαίῳ ἀνδρί», ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, οἵτινες εἶναι οἱ *levissimi quique.*—*ea quae fiunt*] περίφρασις μεταχικοῦ ὀνόματος (=τὰ γινόμενα), ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀριστικὴ ἐν πλαγίῳ λόγῳ (πρὸλ. ἀνωτέρω *qui opsidentur*).—*certo iudicio*] «μετὰ σταθερᾶς κρίσεως», τ. ἔ. κρίσεως ὀδηγουμένης ὑπὸ σταθερῶν ἀρχῶν καὶ μὴ ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς γνώμης τοῦ ἀσταθμήτου ὄχλου.—*inveterasse*] ἀμετάβλητον (*inveterasco*), ὑποκείμενόν ἔχει τὴν ἐπομένην *ut*—πρότασιν, «ἔχει καταστῆ χρόνιον», τ. ἔ. ἔχει ἐπικυματήσει κατ' ὀλίγον τὸ ἔθος, ἔχει ριζωθῆ ἢ ἔξις.—*bonis temporibus*] «κατὰ τοὺς παλαιοὺς καλοὺς χρόνους», τ. ἔ. πρὸ τῆς διαφθορᾶς τῶν δημοσίων ἡθῶν.—*splendor aedilitatum*] «ἡ λαμπρότης τῶν ἀγορανομιῶν» τ. ἔ. αἱ λαμπραὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἀγορανομίαι. Τὸ παρασκευάζειν τὰς θέας καὶ τοὺς ἀγῶνας ἦσαν ἐπιτετραμμένοι οἱ ἀγορανόμοι, οἵτινες διὰ τῆς ὡς οἶόν τε ἐκπρεπεστάτης τούτων διακοσμῆσεως ἐθήρευον τοῦ δήμου τὴν εὐνοίαν, ὅπως ἀσφαλῶς κατασταθῶσι καὶ εἰς τὰς μεζιζονας ἀρχάς, ἦτοι εἰς τὴν στρατηγίαν καὶ ὑπατείαν.—*ut ab optimis viris postuletur*] «τὸ νάπαιτῆται, τ. ἔ. τὸ νάπαιτῶσι (§ 31) παρὰ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν», διάφορον ἀπὸ τοῦ κατωτέρω (§ 58 *si postulatur a populo*—ἐὰν ὁ δῆμος ἀπαιτῆ. Ἄντι δὲ τοῦ ἐνεστ. *postuletur* μετὰ τὸ *inveterasse* ἀνεμένομεν πάρατα. *postularetur.* Ἄλλὰ διὰ τοῦ ἐνεστῶτος δηλοῦται ὅτι τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο ἔθος, καὶ καθ' ὃν ὁ Κικ. γράφει χρόνον, ὑπάρχει.—*itaque*] εἰσάγει παραδείγματα λαμπρῶν ἀγορανομιῶν.—*P. Crassus*] πρὸλ. πίν. ὄν.—*functus est* κτλ.] «ἐπετέλεσε τὴν ἀγορανομικὴν λειτουργίαν μετὰ μεγίστης λαμπρότητος» (*maximo*).—*L. Crassus, C. Claudius* κτλ.] πρὸλ. πίν. ὄν.—*quid mihi placeat*] «τίς ἢ ἐμὴ γνώμη», «τί φαίνεται μοι ὀρθόν».—*vides*] ἐξ ὧν ἀνωτέρω εἶπον, νοεῖς ὅτι δὲν ἐποιῶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος ταύτης οὐδὲ τὴν ἄκαιρον σπατάλην καὶ ζωστίαν.

Κεφ. 17.

§ 58-59. Δαπάναι, ὅπως δι' αὐτῶν καταστῆ τις ἀρεστός εἰς τὸν δῆμον, ἐπιτρέπονται ἐν τισι περιστάσεσι καὶ κατὰ τὴν περιουσίαν ἐκάστου. Φιλαργυρία καὶ ἀσωτία ἐξ ἴσου φενκτεία.

§ 58. Vitanda tamen] «εἰ καὶ δὲν ἐπαινῶ τὴν ἔκαιρον σπατάλην, ὅμως κτλ.» - avaritiae] ὁ avarus ἀντιτίθεται πρὸς τὸν prodigum, ὅπως παρ' Ἀριστοτέλει ὁ ἀνελεύθερος πρὸς τὸν ἄσωτον. Avaritia λοιπὸν εἶναι ἡ ἀνελευθερία (= ἡ γλισχρότης, ἡ φιλαργυρία), αὐτὸς δὲ ὁ Κικ. κατωτέρω συνάπτων ταῦτα λέγει liberalitatis avaritiaeque. Πρβλ. παραρτ.—Mamerco] «τῷ Μαμέρκῳ λόγου χάριν». Προφέρεται παράδειγμα χωρὶς τινος συνδέσμου, προτασομένης τῆς λέξεως, ἐφ' ἣν πίπτει καὶ ὁ τόνος τῆς προτάσεως (§ 47).—praetermissio aedilitatis] «ἡ παράλειψις τῆς ἀγορανομίας ἐγένετο αὐτῷ αἰτία νὰ μὴ τύχη τῆς ὑπατείας».—bonis viris... approbantibus] ἀφαιρετ. ἀπόλυτος, τὸ δὲ boni viri ἐπὶ ἠθικῆς μᾶλλον ἐννοίας «οἱ χρηστοὶ καὶ δίκαιοι ἄνδρες».—faciendum est] τὸ γενικὸν ρῆμα ἀντὶ τοῦ εἰδικοῦ largiendum.—modo pro facultatibus] = dummodo fiat «ἀρκεῖ μόνον νὰ γίνηται κατὰ τὴν περιουσίαν».—nos ipsi] ὁ Κικ. διετελέσεν ἀγορανόμος τῷ 69 π. X.—si quando aliqua res] ἐπὶ δυσὶν ὅροις ὀφείλομεν κατὰ τὸν Κικ. νὰ τελῶμεν τιαύτας δαπάνας, πρῶτον μὲν νὰ λαμβάνωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἡμετέραν περιουσίαν, εἴτα δὲ νὰ σκοπῶμεν, ἐὰν ἐκάστοτε μέλλῃ δι' αὐτῶν νὰ ἐπιτελεσθῆ μέγα τι καὶ ὠφέλιμον.—in semitis] ἀντὶ ἐπιθετικοῦ διορισμοῦ τοῦ prandia «αἰ ἐν ταῖς στενωποῖς εὐωχίαι», κυρίως semitae=αἰ παρὰ τὴν κυρίαν ὁδὸν πάροδοι (οἰνοὶ πεξοδρομία).—decumae nomine] «ἐπ' ὀνόματι, τ. ῥ. ἐπὶ προφάσει τῆς δεκάτης». Κατ' ἔθος παλαιῶν προσέφερον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ δέκατον τῆς περιουσίας εἴτε τοῦ κέρδους ἐκ μεγάλης τινὸς ἐπιχειρήσεως ἢ μετὰ μεγάλην ἐπιτυχίαν, ἵνα τελῆται πολυτελής θυσία τῷ Ἡρακλεῖ. Ἐντεῦθεν αἱ φράσεις Herculea pars = decima pars καὶ facere aliquem Herculem = ποιεῖν τινα κοινωνὸν τοῦ δεκάτου μέρους. Ἐπὶ δὲ τῇ προφάσει τῆς δεκάτης ταύτης παρέθετον οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τὸν δῆμον πολυτελεῖς ἐστιάσεις, ὅπως καταστῶσι δημοφιλεῖς, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ προμνημονευθεὶς Ὁρέστης.—vitio datum est] «οὐδὲ ὁ Σῆτος

ὠνειδίσθη», «ἐκακίσθη, ὅτι κτλ.». Ἡ δοτ. vitio μετὰ τοῦ dare καὶ vertere σημαίνει σκοπόν.—in caritate] δηλ. annonae «ἐν σιτοδείᾳ».—asse] ἀφαιρ. τοῦ τιμήματος «ἀντὶ ἀσσαρίου (ἦτοι περίπου 10 λεπτῶν) τὸν μῶδιον τοῦ σίτου». Οἱ ἀγορανόμοι ἐν εἰσθηρίᾳ ἠγόραζον τὸν σίτον ἐκ Σικελίας ἀντὶ 2 ἢ 3 σηστερτίων καὶ ἐπώλουν συνήθως ἀντὶ ὀλίγων ἀσσαρίων. Ἡ προμήθεια εὐώνου σίτου ἦτο ἡ βᾶσις τῆς λύσεως τοῦ **κοινωνικοῦ ζητήματος** παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Ὁ δὲ Αὔγουστος ἐπειράθη νὰ κανονίσῃ τὰ τοῦ παλαιοῦ τούτου καὶ ἀκανθώδους ζητήματος καταστήσας ἰδίαν ἀρχήν, τὴν praefecturam annonae.—se invidia liberavit] «ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν μεγάλου καὶ χρονίου μίσους» (**ἀντιδημοτικότητος**).—quando] αἰτιολογ. 'πρότασις' ἢ τοιαύτη χρήσις τοῦ quando σπανία παρὰ Κικέρωνι. Ἄφ' οὗ ὁ Σήτος ἦτο ἀγορανόμος, οὐδεμίαν αἰσχύνην προσῆπτεν αὐτῷ ἢ τηλικαύτη δαπάνη.—salute continebatur] «ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐμῆς σωτηρίας», «ἧς ἡ σωτηρία ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐμῆς».—qui . . . compressit] ἡ ἀναφορικὴ πρότασις περιέχει τὴν πράξιν, ἣτις περιεποίησε τιμὰς τῷ Μίλωνι, ὥστε εἶναι κατ' ἔννοιαν ὑποκείμενον τῆς προηγουμένης προτάσεως honori... fuit (qui=quod).

§ 59. Causa . . si... necesse... utile] «λόγος χρηματικῶν δωρεῶν εἶναι ἢ ἡ ἀνάγκη αὐτῶν ἢ ἡ ὠφέλεια».—in his ipsis] δηλ. largitionibus.—mediocritatis regula] γεν. ἐπεξηγητικῆ.—L. quidem Philippus] παράθεσις ἱστορικοῦ παραδείγματος, ἐξαιρουμένου διὰ τοῦ quidem, πρὸς πίστωσιν τῆς προηγουμένης ἐννοίας, ὅτι ἐν ταῖς χρηματικαῖς δωρεαῖς ὀφείλει νὰ ἐπικρατῇ ὡς κανὼν τὸ μέτρον. Περὶ τοῦ Λ. Φιλίππου, Κόττα, καὶ Κουρίωνος πρβλ. πιν κυρ. ὀνομάτ.—in hoc quodam modo] «ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τινὰ ἔποψιν», ἢ «ἐπὶ τούτῳ ἔν τινι μέτρῳ» λέγει οὕτως ὁ Κικ., διότι οὐδέποτε ἀνέλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ τιμητοῦ.—pro amplitudine] «ἀναλόγως πρὸς τὰ λαμπρὰ ἀξιώματα».—cunctis suffragiis] «παμφηφεῖ» πρβλ. de imp. Pom. 1,2 ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum.—nostro anno] τ. ἔ. legitimo anno (p. Milone 24. Clodius reliquit annum suum), ἐν ᾧ δηλ. ἔτει τῆς ἡλικίας ἐδικαιούτο τις κατὰ τὴν legem Villiam annalem (180 π. X.) νὰ ἀναλάβῃ ἀρχήν. Ὁ

Κικ. κατέστη ταμίας ἄγων τὸ 31ον ἔτος (75 π. Χ.), ἀγορανόμος τὸ 37ον, πραιτωρ τὸ 40ὸν καὶ ὄπατος τὸ 43ον—sane] μετὰ παραχωρητικῆς ἐννοίας «ὁμολογητέον», «πάντως».—exiguus] πλὴν τῆς παρασκευῆς τῶν ἀγορανομικῶν ἀγῶνων διένευμεν ὁ Κικ. εἰς τὸν δῆμον καὶ σίτον, ὃν ἔπεμφαν πρὸς αὐτὸν οἱ Σικελιωταὶ ἐδγνωνομονῶντες ἐπὶ τῇ κατὰ τοῦ Οὐέρρου κατηγορίᾳ.

§ 60. Περὶ χρηματικῶν δαπανῶν πρὸς κατασκευὴν δημοσίων ἔργων, ἦτοι τειχῶν, νεωρίων, λιμένων κτλ. Αἱ τοιαῦται δαπάναι δεόν νὰ κανονίζονται κατὰ τὴν ἡμετέραν περιοσίαν καὶ ἐντὸς τοῦ προσήκοιτος μέτρου.

Atque etiam] πρβλ. § 51.—illae impensae] αἱ ἐν τοῖς ἐφεξῆς μνημονοῦμεναι δαπάναι.—muri, navalia κτλ.] = quae in muris, in navalibus... fiunt.—navalia] δηλ. castra, νεώρια.—quamquam... tamen] ἢ πρὸς ἀλλήλας ἐναντιωματικῆς σχέσεως τῶν δύο προτάσεων περιέχει ἅμα καὶ τὴν αἰτιολογίαν τοῦ προηγουμένου νοήματος, ὅτι εἶναι κρείττονες αἱ ὑπὲρ τειχῶν, νεωρίων κτλ. δαπάναι.—praesens] = praesens pecunia «χρήματα ἔτοιμα, μετρητὰ».—in manum datur] ἢ φράσις (de manu) in manum dare εἶναι δικανικῆ, ἐξ οὗ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ κολαστικοῦ tamquam «ὑπερ ὡς μετρητὰ χρήματα οἴονεῖ εἰς τὴν χεῖρα δίδεται».—gratiora] «μείζονος χάριτος ἄξια» (§ 46). Τὸ gratius ἀντιτίθεται πρὸς τὸ iucundus (ἡδύς), πρβλ. ad fam. IV, 6, 1 officia iucundiora scilicet saepe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora.—porticus, templa] ὁ Πομπήϊος ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ἐνθά ᾠκοδόμησε τὸ θέατρον, ἔκτισε καὶ στοὰν καὶ ναοὺς τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς Νίκης.—verecundius] «μετὰ τινος ἐδλαθείας» μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως.—doctissimij] «οἱ μέγιστοι φιλόσοφοι».—hic]. «ἔδε ὁ Παναίτιος», ὃν δηλ. ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν (ἢ ὅπως ξενίζοντες ἐνίοτε οἱ νεώτεροι Ἕλληνας λέγομεν «ὁ ἡμέτερος Παναίτιος»).—tantam pecuniam] πρὸς κατασκευὴν μόνον τῶν προφυλαίων ἐδαπανήθησαν κατὰ τὸν Πλούταρχον (β. Περικλέους κερ. 13) ὑπὲρ τὰ δυσχῆλια τάλαντα.—de hoc genere toto] «περὶ τοῦ θέματος τούτου καθόλου» (§ 45).—in iis libris quos de r. p. scripsi] «ἐν τοῖς ἐμοῖς πολιτικοῖς», διὰ τῆς ὅλης περιφράσεως ἀποδίδει ὁ Κικ.

τὸ ἐπίθετον **πολιτικός**, οὗ ἐπὶ τῆς χρήσεως ταύτης ἐστρεφεῖτο ἡ λατινικὴ γλῶσσα. Ἐν τοῖς περιωθεισὶν ἀποσπάσμασι τοῦ De re publica τοῦ Κικ. δὲν περιέχεται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον.—igitur] συγκεφαλαιωτικὸν τοῦ ὅλου λόγου περὶ τῆς διὰ τῶν χρηματικῶν δωρεῶν ἐδεργείας.—tota ratio largitionum «τὸ σύστημα καθ' ὅλου τῶν τοιοῦτων χρηματικῶν δωρεῶν».—genere]=natura, «κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν», «καθ' ἑαυτόν», τ. ἔ. μὴ σκοπομένων τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων (temporibus), πρβλ. § 10.—et tum ipsum] «καὶ τότε ἀκριβῶς», ἔταν δηλ. ἀπαιτῶσιν αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις.

Κεφ. 18.

§ 61-63. *Περὶ ἐλευθεριότητος.* Κατὰ τὰς χρηματικὰς ἡμῶν δωρεὰς ὀφείλομεν τὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν προῶτον μὲν τοὺς δυστυχοῦντας, ἔπειτα δὲ τοὺς ἐπιζητοῦντας νὰ προαχθῶσι. Μεγαλοδωραῖοι, ὡς πρέπει μάλιστα νὰ ἀσκάωμεν.

§ 61. In illo autem altero genere] «ὡς πρὸς ἐκεῖνο δὲ τὸ ἕτερον εἶδος», πρβλ. § 55 duo sunt genera largorum.—non uno modo in disparibus causis] οὐχὶ ὁμοιοτρόπως ἐν ἀνομοίαις περιπτώσεσι.—adfecti simus] «νὰ εἴμεθα διατεθειμένοι», τ. ἔ. νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι πρὸς ἐνέργειαν.—alia causa eius κτλ.] «ἄλλως ἔχει», «ἄλλοια εἶναι ἡ θέσις τοῦ ὅπῃ τῆς συμφορᾶς πιεζομένου».—et eius] μετὰ τὸ alius σπανίως εὔρηται παρὰ Κικ. ὁ σύνδεσμος et, ἀνθ' οὗ συνηθέστερος ὁ atque, ὥστε alia... et= alia... atque ἢ alia... alia.—res meliores quaerit] «ζητεῖ τὰ βελτιώ», τ. ἔ. ἐπιδιώκει νὰ βελτιώσῃ τὴν ἑαυτοῦ κατάστασιν—nullis suis rebus adversis] «ἐν ᾧ οὐδὲν κακοπραγεῖ». Ἡ τοιαύτη ἀφαιρετικὴ μετ' ἐπιθέτου ὡς κατηγορουμένου (adversis) εἶναι δηλωτικὴ τῶν παρακολουθησοσῶν τὸ ρῆμα τῆς προτάσεως περιστάσεων (ἀφαιρ. ἀπόλυτος).

§ 62. Nisi forte κτλ.] «εἰ μὴ ἄρα εἰσὶν ἄξιοι συμφορᾶς», τ. ἔ. ἐκτὸς ἐὰν κατ' ἀξίαν πάσχουσιν.—in iis qui... volent] «ὡς πρὸς δὲ τοὺς βουλομένους νὰ βοηθῶνται».—non ne adfligantur... adscendant] τελικαὶ προτ. ἐκ τοῦ adiuvare] ἐξαρτώμεναι non ne=non ideo, ne. Οἱ βουλόμενοι νὰναβῶσιν ὑψηλότερον εἶναι οἱ ἄστοι καὶ ἐκεῖνος qui res meliores quaerit.—restricti omnino] «ὀφείλομεν πάντως νὰ μὴ εἴμεθα φειδωλοί». restricti

ctus=parcus.—idoneis]=dignis (§ 54).—iudicium et diligentiam adhibere] «ὀφείλομεν νὰ κρίνωμεν μετ' ἀκριβείας».—Ennius] ἄγνωστον ἐν τίνι τῶν δραμάτων αὐτοῦ.—male locata]=nale collocata «κακῶς διατιθέμενα».

§ 63. Quod tributum... in eo]=quod tributum... eius, ὁ νοῦς : τῆς εἰς ἀγαθὸν καὶ εὐγνώμονα ἄνδρα παρεχομένης εὐεργεσίας διπλοῦς εἶναι ὁ καρπὸς ἦτοι ἡ ἀμοιβή, διότι καὶ αὐτὸς ὁ εὐεργετηθεὶς θάποδῶσθι τὴν εὐεργεσίαν καὶ πάντες οἱ ἄλλοι διὰ τὸν ἀμέσως κατωτέρω ἐπιφερόμενον λόγον θὰ εἶναι εὐγνώμονες.—ex ipso] δηλ. τοῦ εὐεργετηθέντος ἀγαθοῦ ἀνδρός.—temeritate remota] «ἄνευ τῆς ἀλογίστου ἀθαιρεσίας». Ἡ τοιαύτη ἀθαιρεσία ἐμφανίζεται, ὅταν τις διδῆ χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν τοῦ λαμβάνοντος. Ἡ μετοχή remota μεταφράζεται διὰ τοῦ *ἀνευ*, ὅπως καὶ ἄλλαι τοιαῦται μετοχαί ρημάτων δηλωτικῶν χωρισμοῦ : separatus, secretus demptus detractus (§ 34), sublatus (§ 7) κτλ.—gratissima est] παθητικῶς «μεγίστης εὐγνωμοσύνης ἀξία εἶναι».—bonitas]=est benignitas, liberalitas.—quorum] δηλ. beneficiorum.—ut iis ingratis esse non liceat] ἢ κατὰ πτώσιν ἀφομοίωσις τοῦ κατηγορουμένου ingratis (ἀντὶ ingratos) πρὸς τὴν ἐκ τοῦ liceat ἐξστρωμένην δοτικὴν iis εἶναι παρὰ Κικέρωνι συνηθεστάτη.—eam iniuriam]=eius rei iniuriam, τὴν ἀδικίαν δηλ. τοῦ νὰ εἶναι τις ἀμνήμων τῶν εὐεργεσιῶν.—in deterrenda liberalitate] «ἀποτρεπομένης τῆς ἐλευθεριότητος». Ὁ νοῦς : Ἐνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ ἀχαρίστου εἰς τὸν εὐεργέτην προσγινομένης ἀδικίας πάσχουσι πάντες, διότι διὰ τοῦ ἑαυτοῦ παραδείγματος ἀποτρέπει καὶ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τοῦ νὰ εὐεργετῶσι.—tenuiorum] «τῶν ἐνδεεστέρων».—redimi, locupletari] ἐπεξήγησις τοῦ haec benignitas.—ab ordine nostro] τ. ἔ. ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν συγκλητικῶν.—Crassi] τοῦ συχνάκις μνημονευομένου ῥήτορος (§ 47. 57). Ὁ Κ. Σερούλλιος Καιπίων εἰσήνεγκε τῷ 106 π. Χ. νόμον, δι' οὗ τὰ δικαστήρια, ἀφαιρεθέντα ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων, ἔπεδιδόντο πάλιν εἰς τὴν σύγκλητον. Ἐπεὶ τοῦ νόμου συνηγόρησεν ὁ Κράστος, ὅστις in suasionem legis Serviliae sumis ornat senatum laudibus (p. Cluent. 140).—hanc consuetudinem benignitatis]=hoc consuetum genus benignitatis «τοῦτο τὸ

σύνηθες είδος τῆς εὐεργεσίας».—largitioni munerum]—largitioni quae fit in muneribus, «τῶν δι' ἀγώνων, δημοσίων ἐστιάσεων καὶ θεαμάτων (§ 55) γινομένων δωρεῶν».—haec] ἀναφέρεται εἰς τὴν hanc consuetudinem benignitatis, τὸ δὲ illa εἰς τὴν largitionem munerum.—quasi adsentatorum] διὰ τοῦ quasi μετριάζεται πῶς τὸ ἐπαχθὲς τῆς λέξεως adsentator, περιεχούσης τὴν ἔννοιαν τῆς κολακείας καὶ ἀπάτης, ἐνφ' αἱ δωρεαὶ παρείχοντο παρὰ πάντων τῶν ὀρεγομένων ἀνωτέρων πολιτικῶν ἀξιωματῶν ἐρρήθη δὲ καὶ ἀνωτέρω (§ 57): inveterasse iam bonis temporibus, ut splendor aedilitatum ab optimis viris postuletur.—populi] γεν. ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ multitudinis.—levitatem multitudinis] ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ gravium hominum.

§ 64. Μέτρον, ὅπερ ὀφείλει νὰ τηρῇ τις εἴτε δίδων εἴτε ἀπαιτῶν χορήματα. Χρησὶς τῆς ἐλευθεριότητος ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ μὴ διασπαδᾶται ἢ ἰδίᾳ περιουσίᾳ. Τὸ καθήκον τῆς φιλοξενίας. Ὁ Κίμων.

§ 64. Conveniet autem] ἀπρόσωπον, τὸ δὲ autem=προσέτι, σχεδὸν δηλ. ἰσοδύναμον τῷ etiam, πρβλ. καὶ κατωτέρω habenda autem.—in exigendo] ἐν τῷ εἰσπράττειν «ἐν τῷ ἀπαιτεῖν».—in omnique re contrahenda] «καὶ καθόλου =que ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει» (§ 40) ὡς ἐπεξήγησις ἐπακολουθοῦσι τρεῖς ἔννοιαι κατὰ ζεύγη, ὧν τὰ δύο πρῶτα ἐκφέρονται ἀσύνδετως ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως (ἀντιθετικὸν ἀσύνδετον), τὸ δὲ τρίτον οὐχί, διότι αἱ δύο αὐτοῦ λέξεις εἶναι οὐχί ἀντίθετοι, ἀλλὰ συνώνυμοι.—vicinitatibus [et confiniis] «ἐν σχέσεσι γειτονίας καὶ ὀρίων» τ. ἔ. ἐν ἀμφισθητήσεσιν, αἵτινες προκύπτουσιν ἐκ γειτονίας τῶν οἰκῶν ἢ ὀρίων τῶν ἀγρῶν.—multa . . . cedentem] «ἐν πολλοῖς ἐξιστάμενον τοῦ ἑαυτοῦ δικαίου» πρβλ. καὶ κατωτέρω paululum de suo iure decedere.—quantum liceat] δηλ. ἄνευ βλάβης τῶν ἰδίων συμφερόντων.—nescio an] ἀντι ἐπιρρηματος, ὅπως καὶ τὸ haud scio an=ἴσως.—habenda ratio] =ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἐν νῷ.—non spoliantem κτλ.] «χωρὶς νὰ σπαῖ ἑαυτὸν τὴν κληρονομίαν».—nimirum] =ni mirum, κυρίως «οὐ θαυμαστόν», ἐξ οὗ ὕστερον «πάντως», «ἀκριβῶς».—etiam] σὺναπτε πρὸς τὸ hospitalitas, διότι τοῦτο εἶναι τὸ

νέον, ὅπερ εἰσάγεται.—valde decorum]—εὐπρεπέστατον.—honeste multum posse] «δι' ἠθικῶν μέσων νὰ ἔχωσι μεγάλην δύναμιν».—valere oribus et gratia] «νὰ δύνανται μέγα καὶ νὰπολαύωσιν εὐνοίας» (δημοτικότητος).—per hospites] διὰ φίλων ἐκ ξενίας». Ἡ τοιαύτη στενωτέρα καὶ εἰς τὴν ἔμπορίαν ἀναγκαῖα ἐπιμειξία μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν ἀνεπτόχθη παρὰ Ρωμαίοις κατ' ὀλίγον διὰ τοῦ μετριάσμοῦ τοῦ αὐστηροῦ αὐτῶν δικαίου. Εἰς ξένους (hospites, peregrinos μὴ κεκτημένους καθόλου ἐν Ρώμῃ πολιτικὰ δικαιώματα, ἰδιώτας ἢ καὶ πόλεις, παρείχετο ἐνίοτε δημοσία ξενία (hospitium publicum), δι' ἧς αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἐθεωροῦντο μὲν φίλοι τοῦ τῶν Ρ. δήμου καὶ ἀπέλαυον προστασίας, ἀλλ' οὐδενὸς ἄλλου δικαιώματος ἐτόχχανον. Πάντες δὲ οἱ ξένοι, ὧν ἡ πατρίς οὐδεμίαν εἶχε συνθήκην μετὰ τῆς Ρώμης, ἦσαν ἔξω τοῦ δικαίου καὶ μόνον διὰ Ρωμαίου προστάτου ἢ φίλου ἐκ ξενίας (patronus, hospes) ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν τὴν ἐκ τοῦ δικαίου προστασίαν. Ἡ παρ' ἡμῖν λοιπὸν ἐπικρατοῦσα σήμερον ἐλευθερία τοῦ μετακτεῖν εἰς ἄλλην χώραν ὑπέκειτο εἰς πολλοὺς περιορισμούς, ἀλλ' ἡ ἐπικοινωνία κατὰ μικρὸν κατέστη ἐλευθερωτέρα διὰ τῆς βαθμιαίας ἄρξεως τῶν αὐστηρῶν τοῦ δικαίου περιορισμῶν.—Theophrastus quidem] διὰ τοῦ quidem (=γούν) εἰσάγεται παράδειγμα.—Athenis] ἡ μνεία τῆς ἐπιφανοῦς πόλεως ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸ μέγα τοῦ Κίμωνος ἀξίωμα; ὅπερ ὅμως δὲν ἐποίησε τοῦτον ἀμνήμονα τῶν ἀφανῶν αὐτοῦ δημοτῶν Λακκιαδῶν.—etiam in suos curiales] ἐνῶ ὁ Ρωμαῖος μόνον πρὸς τοὺς ξένους ἀσκήτην φιλοξενίαν, ὁ Κίμων ἐπεδείκνυε ταύτην καὶ πρὸς πάντα αὐτοῦ δημότην. Διὰ τοῦ curiales (curia κυρίως=φράτρα) ὁ Κικ. μεθερμηνεύει τὴν ἑλλ. λ. **δημόται**. Ὁ δῆμος Λακκιαδῶν ἀνήκεν εἰς τὴν Οἰνητῆδα φυλὴν.

Κεφ. 19.

II. Ἡ δι' ἔργων ἦτοι διὰ προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν ἀσκουμένη εὐεργεσία (§ 65-84) παρέχεται Α' πρὸς τὰ ἄτομα (65-71).

§ 65 66. Ἡ γυνῶσις τοῦ καθεστῶτος πολιτικοῦ δικαίου—ἡ νῦν εἰς ἀχρησίαν φεῦ! περιπεσοῦσα—παρέσχεν εἰς πολλοὺς τὴν δύναμιν νὰ βοηθήσωσιν ἄλλους ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ὀρητορικὴ τέχνη, ἣτις τὰ μάλιστα ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων.

§ 65. Opera non largitione] § 52.—nam] διὰ τοῦ ἐπεξηγητικοῦ συνδέσμου εἰσάγεται πρῶτον ἢ ἐξέτασις τῶν πρὸς τὰ ἄτομα παρεχομένων ἔργῳ ἐνεργεσιῶν.—in iure cavere] δηλ. alicui : «ἐν τῇ ἐνώπιον τοῦ πραιτόρος προκαταρκτικῇ διαδικασίᾳ (in iure) καταβάλλειν χάριν τινὸς τῇν προσήκουσαν προσοχῆν» περὶ τῇν ἑρμηνεῖαν δῆλον ὅτι τῶν νόμων καὶ περὶ τῇν χρῆσιν τῶν τύπων καὶ κανόνων τοῦ καθεστῶτος πολιτικοῦ δικαίου, ὧν καὶ ἡ ἐλαχίστη παράλειψις συνεπήγετο τῇν ἀπώλειαν τῆς δίκης. Τοῦτο δὲ ἦτο ἔργον τῶν νομομαθῶν (iuris consulti), ὧν ἔργον ἐπ' ἴσης ἦτο καὶ τὸ νάποκρίνωται ἐρωτώμενοι ὑπὸ τῶν ἐαυτῶν πελατῶν (consilio iuvare).—scientiae] δηλ. τῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτικοῦ δικαίου.—vehementer] = ἰσχυρῶς.—ad opes augendas et ad gratiam] «εἰς τῇν αὔξησιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐνοίας» (δημοτικότητος § 64).—cum multa . . . , tum quod] συμπληρωτέον ὧδε : cum multa maiorum instituta praeclara, tum illud praeclarissimum fuit, quod κτλ.—cognitio atque interpretatio] «ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἑρμηνεία».—ante hanc confusionem temporum] = ante horum temporum confusionem : «μέχρι τῆς τετραραχμένης ταύτης ἐποχῆς». Ὁ Κικ. διηνεκῶς δεινολογεῖται ἐπὶ τῇ καταπτώσει τῆς δυνάμεως τῶν ἀριστοκρατικῶν principes) ἀδίκως, διότι ἐποιοῦντο οὗτοι μεγίστην κατάχρησιν τῆς ἐαυτῶν δυνάμεως. Ἀδικωτάτη μάλιστα εἶναι ἡ φογερά αὐτοῦ παρατήρησις περὶ ἐπεκτάσεως τῆς νομικῆς γνώσεως, ἣτις δὲν ἦτο πλέον προνόμιον μόνον τῶν ἀριστοκρατικῶν.—eo indignius] δηλ. factum est.—contigit] ἐνταῦθα ἐπὶ κακῆς σημασίας.—is] δηλ. ὁ Σ. Σουλπίκιος Ρούφος. Πρβλ. πιν. κρη. ὄν.—eo tempore . . . cum is esset qui . . . vicisset] «ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ, καθ' ὃν ζῆ ἄνθρωπος, ὅστις παρηυδοκίμησεν». Ἡ μὲν χρονικὴ πρότ. κατὰ παρατ. διὰ τῇν τῶν χρόνων ἀκολουθίαν, ἡ δὲ ἀναφορικὴ καθ' ὕπερσυντέλικον, ὅπως δηλωθῆ τὸ προσκύβαν ἀποτέλεσμα τῆς πρὸς τοὺς πρόσθεν νομομαθεῖς ἀμίλλης τοῦ Σουλπίκιου. Ἐν ἀνεξαρτήτῳ λόγῳ ἢ φράσει θὰ ἦτο hoc tempore is est, qui vicit (ἢ vicerit).—facile] «ὀρισιτικῶς» «ἀναμφισβητήτως». Τὸ facile ἐπὶ τιοαύτης σημασίας διορίζει οὐ μόνον ὑπερθετικὰ (facile primus, p. R. Amer. 15), ἀλλὰ καὶ ρήματα περιέχοντα τῇν ὑπερθετικὴν ἔννοιαν, ὡς τὸ vincere (πρβλ.

Somnium Scipionis § 8) και superare (Καισ. d. b. Gall. III 14, 8).

§ 66. Huic arti] τ. ἔ. scientiae iuris civilis.—gratior] § 60.—ornatior] ἐνεργητικῶς «περιποιητικὴ μείζονος τιμῆς.»—huic] δηλ. τῇ ρητορείᾳ.—in toga=in pace (πρὸλ. 1,77 cedant arma togae)· ὥστε ἡ ὅλη φράσις in toga dignitatis principatus=prima dignitas in pacis artibus «εἰς ταύτην ἐκ τῶν ἐν εἰρήνῃ ἀσκουμένων τεχνῶν ἐδόθη τὸ πρῶτον ἀξίωμα».—facile] τὸ αὐτὸ σχεδὸν πρὸς τὸ κατωτέρω non gravate=(libenter), «προθύμως ὑποβαλλομένους εἰς κόπους» τ. ἔ. ὑπηρετικοῦ, διακονικοῦ.—graduato]=δωρεάν, sine ullo palmario. Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους οὐδεὶς patronus ἐδέχετο ἀμοιβὴν παρὰ τῶν ἑαυτοῦ πελατῶν. Τοῦ δ' ἐθίμου τούτου ἐκλιπόντος οὖν τῷ χρόνῳ, ἡ Cincia lex (τῷ 204 π.Χ.) ἐκέλευσε: ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat, (πρὸλ. Δ. Κάσιον 54, 18 **καὶ τοὺς ρήτορας ἀμισθὶ συναγορεύειν ἢ τετραπλάσιον, ὅτου ἂν λάβωσι, ἐκτίνειν ἐκέλευσεν**). Ἄλλ' ἐπὶ Κικέρωνος δὲν ἦτο ἄηθες τὸ δεχέσθαι palmarium ἢ honorarium.

§ 67-68. Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν δύο τεχνῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τρόποι παροχῆς προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἄλλ' ὀφείλομεν γὰρ προσέχωμεν, ὅπως μὴ ὀφελούντες τινάς, βλάπτωμεν ἄλλους.

§ 67. Admonebat... ut... deplorarem κτλ.] βραχυλογικῶς ἀντὶ τοῦ admonebat ut deplorarem idque facerem («καὶ θὰ ἐποίουν τοῦτο» τ. ἔ. θὰ ἐθρήνον), ni vererer, ἢ ἀντὶ τοῦ deplorarem ut res admonet, ni vererer. Ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐξηγήσει δυνάμεθα τὸν μὲν παρατατ. admonebat νὰ μεταβάλωμεν εἰς ἐνεστώτα, τὸ δὲ ni vererer νὰ ἐρμηνεύσωμεν «ἀλλὰ φοβοῦμαι».—hoc quoque loco] διότι καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Κικ. διαλαμβάνει περὶ τούτου, οἷον ἐν Βρούτῳ § 21. 157. 331.—ne dicam interitum] ὁ Κικ. εὐλαβοῦμενος νὰ εἶπῃ τὴν βαρβαρίαν ταύτην λέξιν περὶ τῆς τότε ρητορικῆς τέχνης μεταχειρίζεται τὴν ἡπιωτέραν λ. intermissionem «πρόσκαιρον διάλειψιν».—de ipso] θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῇ, ὅτι ὁ Κικ. ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὡς μόνος τότε εὐδοκίμων ἐν τῇ ρητορικῇ.—quibus extinctis... quam in paucis] δύο ἐρωτημ. ἀντωνομῖαι ἢ ἐπιρρή-

ματα συνεκφέρονται ἐν μιᾷ προτάσει, ἐὰν διορίζωνται ἀμοιβαίως (§ 25), ὡς ἐνταῦθα, ἡ extinctio oratorum εἶναι αἰτία τῆς paucitatis τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῶν δυναμένων νὰ παράσχωσιν ἐλπίδα τινὰ κτλ.—audacia] τοὺς τολμῶντας νὰ ἐπιτηδεύωσι τὸν ρήτορα, ἐνῶ ἀμοιροῦσι πάσης πρὸς τοῦτο εὐφροίας καὶ ἐπιμελοῦς προπαρασκευῆς, ἀποκαλεῖ ὁ Κικ. impudentes procos eloquentiae (Brut. 336).—beneficia] ἦτοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα, ὧν τὰ μὲν παρείχοντο ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ τῶν ἀρχαιρεσιῶν (beneficia p. Romani), τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, ὡς ἡ στρατιωτικὴ χιλιαρχία, καὶ ἡ ἐπαρχία (praefectura).—qui consuluntur aut defendunt] «τοὺς νομομαθεῖς ἢ τοὺς συνηγόρους».—latissime eorum manat industria]—ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἐκτείνεται ἐπ' εὐρύτατον». latissime manat=latis-sime partet.

§ 68. Iam illud non sunt admonendi] τὸ νέον εἰσάγεται διὰ τοῦ σχήματος τῆς παραλείψεως (praeteritio) ἢ παρασιωπήσεως. Συνήθως ὁ Κικ. μεταχειρίζεται τὰς φράσεις nihil dico, mitto, omitto, praetermitto, non dicam. Τὸ δὲ illud εἶναι αἰτιατ. ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ admonendi κτλ.=supervacuum est illud admonere, ut κτλ.—ne offendant[=μὴ προσκρούωσι, μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν τινῶν. Τὸ offendere εἶναι ἐπακολούθημα τοῦ laedere (βλάπτειν).—imprudentes... scientes] «ἀνεπιγνώστως... ἐν γνώσει».—utendum etiam] σὺνάπτε τὸ etiam μετὰ τοῦ excusatione.—quare... necesse fuerit] δηλ. facere, πλαγ. ἐρώτησις ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ excusatione.—officiis] «δι' εὐμενῶν ὑπηρεσιῶν».—id quod violatum videbitur] ἡ ἀντωνομία quod, ἐνεργητικῆς οὔσης τῆς συντάξεως, θὰ ἦτο οὐχὶ ἀντικείμενον ἀλλ' αἰτιατικὴ τοῦ περιεχομένου (hoc violo)=βιάζομαι τοῦτο, βλάπτω ταύτην τὴν βλάβην· πρόκειται τ. ἔ. νὰ δηλωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὀφείλει νὰ ἐπανορθοῦται (compensandum) οὐχὶ τὸ βλαβέν, ἀλλ' ἡ προσγενομένη βλάβη. ὥστε id quod violatum videbitur καταντᾷ=id quod cum alterius violatione factum esse videbitur ἢ in quo violati esse sibi videbuntur.

Κεφ. 20.

§ 69-70. Μέλλον νὰ εὐεργετήσῃς τινὰ, σκόπει τοῦτον τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν οὐχὶ τὴν τύχην καὶ τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν. Οἱ ἄνθρωποι συνήθως προθυμοῦνται νὰ βοηθῶσι τὸν πλούσιον καὶ δυνατόν ἢ τὸν ἐνδεᾶ καὶ χρησιόν. Λόγοι, δι' οὓς τοῦναντίον ὀφείλομεν νὰ ποιῶμεν.

§ 69. Mores] «ὁ χαρακτήρ».—fortuna] «αἰ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις», ἤτοι ἡ ἐξωτερικὴ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν σχέσει πρὸς τὴν περιουσίαν, τὴν τῶν ἄλλων ὑπόληψιν περὶ αὐτοῦ κτλ.—dic-tu proclive]=facile dictu.—itaque]=et ita.—beneficiis collocandis] ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τῆς τῶν χρημάτων διαθέσεως καὶ καταθέσεως, «ἐν τῷ κατατίθεσθαι τὰς εὐεργεσίας» (§ 45. 87).—sequi] «ὅτι ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν».—honesta oratio est] «καλὸς ὁ λόγος οὗτος»· παρατήρει τὴν ἐνταῦθα σημασίαν τῆς λ. oratio (=verba).—inopis] «τοῦ ἐνδεοῦς καὶ ἀδύνατου (ἀντίθ. potentis), καὶ ἐὰν εἶναι ἄριστος» (et optimi=eiusdemque optimi).—in opera danda] τ. ἔ. in adiuvando.—fore] «γενήσεσθαι», ἀναπληροῖ δηλ. τὸν μέλλοντα τοῦ ἀπεραμφ. τοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης παραγομένου ρ. fieri, ἐξ οὗ καὶ ὁ διορισμὸς a quo. fere] «ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον» «συνήθως».—inops ille] «ὁ γνωστός ἡμῖν ἀδύνατος, περὶ οὗ δηλ. ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (inopis et optimi).—referre gratiam] «ἀποδιδόναι χάριν» τ. ἔ. δι' ἔργων, ἐνῶ g. habere=χάριν ἔχειν, τ. ἔ. συναίσθανεσθαι εὐγνωμοσύνην, g. agere=ὁμολογεῖν χάριτας, τ. ἔ. ἐκφράζειν διὰ λόγου τὴν εὐγνωμοσύνην.—commode] δηλ. dixit, «εὐστόχος εἶπεν, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ εἰπών».—pecuniam qui habeat, non reddidisse κτλ.] τὸ ὅλον λογοπαίγνιον στηρίζεται ἐπὶ τῆς διαφόρου ἐννοίας τῶν φράσεων pecuniam habere—reddere καὶ gratiam habere.—referre, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ pecuniam habere καὶ gratiam habere. Παύει τις νὰ κατέχη χρήματα (habere p.), εὐθὺς-ὡς ἀπέδωκεν αὐτὰ (reddidit), ἐνῶ διατηρεῖ ἔτι τὸ συναίσθημα τῆς χάριτος (habere g.) ἀφ' οὗ ἀπέδωκεν αὐτὴν (rettulit), καὶ πὼς ἀπέδωκε ταύτην, ἐὰν διασώζη ἐν ἑαυτῷ εὐγνώμονα αὐτῆς ἀνάμνησιν (πρβλ. παραρτ.). Δυνάμεθα δὲ νὰ ποδώσωμεν πιστῶς τὸ λογοπαίγνιον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσει μεταχειριζόμενοι τὰς ἀρχαίας φράσεις ἀποδιδόναι χάριν - ἔχειν χάριν, καὶ μάλιστα τὸ λογοπαίγνιον καθίσταται εὐστοχώτερον, διότι τὸ αὐτὸ ρῆμα μεταχειριζόμεθα καὶ περὶ τῶν χρημάτων (ἀποδιδόναι), ἐνῶ ἐν τῇ λατινικῇ ἐπὶ μὲν τῶν χρημάτων λέγεται reddere, ἐπὶ δὲ χάριτος referre. Τὸ κέντρον τῆς ἐννοίας τοῦ λογοπαίγνιου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ ἐνδεὴς εὐεργέτηθεὶς διασφίξει ἐν ἑαυτῷ τὴν εὐγνωμοσύνην, ἐν ᾧ

δὲν διασώζει ταύτην ὁ πλούσιος εὐεργετηθεῖς.—*beatos*] «ὀλβίους», ἔχοντας δηλ. τὰ πάντα ἐν ἀφθονίᾳ, πρὸς οὓς ἀντιτίθεται ὁ *inops ille* καὶ κατωτέρω ὁ *tenuis ille*.—*quamvis magnum*] =*vel maximum*.—*aliquid*] δηλ. *beneficium*.—*a se postulari aut expectari*] «ὅτι ἀπαιτεῖται τι (δηλ. ἀπαιτοῦσιν οἱ ἄλλοι οἱ εὐεργετήσαντες) παρ' αὐτῶν ἢ προσδοκᾶται», τ. ἔ. οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἐν τιμῇ ὄντες ὑποπτέουσιν, ὅτι ἐν τῇ γενομένῃ πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσίᾳ ὑπόκειται τις τῶν εὐεργετησάντων ἀπαιτήσις παρ' αὐτῶν ἢ προσδοκία.—*patrociniō se usos*] δηλ. *esse*, κατὰ ζευγμα ἐκ τοῦ *apellari*, ἀνθ' οὗ νοητέον συνώνυμόν τι ρῆμα, οἷον τὸ *dici*: «τὸ νὰ λέγωνται δὲ ὅτι μεταχειρίζονται προστασίαν ἢ τὸ νὰ καλῶνται πελάται».—*mortis instar*] «ὅμοιον θανάτῳ». Τὸ *instar* εἶναι ἄκλιτος τύπος, καὶ δὴ ὁ αὐτὸς πρὸς τὸ ἀπαρεμφ. *instare*, ἐσήμεναι δὲ κυρίως τὴν ἐν τῷ ζυγῷ ἐπίστασιν τῆς γλωττίδος (πρβλ. τὰ ἑλλ. *στατήρ*, *ιστάναί*, λατ. *stare*=τιμάσθαι (λ. χ. δραχμῆς), εἶτα δὲ καθ' ὅλου τὴν ἰσορροπία, ἰσότητα, ὁμοιότητα.

§ 70. *At vero ille tenuis, cum... putet*] «ἀλλ' ὁ ἄπορος ἐκεῖνος (περὶ οὗ ἄνωτέρω εἶπον, πρβλ. § 67 *inops ille*) ἐπειδὴ νομίζει ὅτι, πᾶν ὅ,τι ἐγένετο, ἐγένετο αὐτοῦ λαμβανομένου ὀπ' ὄψιν, οὐχὶ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων».—*se spectatum, non fortunam*] τὸ *se* ἀντίκειται πρὸς τὸ *fortunam*, πρβλ. § 69 *aut mores spectari aut fortuna*.—*illi, qui est meritus*] δηλ. *bene de eo* «τῷ εὐεργετήσαντι αὐτόν».—*gratum se videri studet*=*gratus videri studet*.—*neque vero auget*] τ. ἔ. ἐὰν ὁ ἐνδεὴς παράσχη τινὰ ὑπηρεσίαν, δὲν μεγαλύνει αὐτὴν διὰ λόγων, ἀλλὰ τοῦναντίον (*sed etiam*) κτλ.—*videndumque illud est, quod*] «ἐκεῖνο προσέτι πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι κτλ.» ἢ διὰ τοῦ *quod* πρότασις διασαφεῖ τὸ *illud*.—*in uno illo κτλ.*] ἢ εὐνοία περιορίζεται ἐν ἐκείνῳ μόνῳ ἢ τὸ πολὺ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἐὰν τύχη νὰ ἔχη».—*si forte*] «τυχόν», ἑλλειπτικὴ πρότασις, ὅπως καὶ αἱ *si unquam, si quando* κτλ. (πρβλ. τὰ ἑλλ. *εἴς τι*, [*εἴ που, εἴ ποθεν* κτλ.—*omnes non improbi humiles*] τ. ἔ. *omnes humiles, qui quidem non improbi sint*, «πάντες οἱ ταπεινοὶ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ πονηροί».—*quae... multitudo*]=*quorum... multitudo*.

§ 71. Ἐὰν ἐκ δύο ἢ πλειόνων τάξεων ἀνθρώπων πρόκειται νὰ ἐκλέξωμεν τίνος τάξεως τοὺς ἀνθρώπους ὀφείλομεν νὰ εὐεργετήσωμεν, τὴν συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους ὡς ἀκολουθῶμεν. Τέλος δὲ ἐν πάσῃ δι' ἔργων εὐεργεσία κανὼν ἔστω μηδὲν παρὰ τὸ δίκαιον νὰ πράττωμεν.

Melius... collocari] «νομίζω ὅτι εἶναι κρεῖττον νὰ κατατίθεται ἢ εὐεργεσία». Περὶ τῆς μεταφορᾶς πρβλ. § 49. Ἡ εὐεργεσία κατατίθεται παρὰ τοῖς ἀγαθοῖς οἰονεὶ ὡς τοκοφόρον κεφάλαιον. —omnino] «καθόλου». —omni generi] δηλ. hominum «πᾶσαν τάξιν ἀνθρώπων». —si res in contentionem veniet]—ἐὰν συμβῇ σύγκρουσις τάξεως ἀνθρώπων πρὸς ἑτέραν τάξιν, τ. ἔ. ἐὰν μὲλ-
λωμεν νὰ ἐκλέξωμεν ὀποτέρας τάξεως ἀνθρώπους ὀφείλομεν νὰ εὐεργετήσωμεν. Τὴν λ. contentio συνάπτει ἀλλαγῆς ὁ Κικ. (1, 152) πρὸς τὴν συνώνυμον comparatio, περὶ ἧς ὅρα κατωτέρω § 88.—nimium] «πάντως» (§ 63).—Themistocles est auctor κτλ.] «τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ παράδειγμα ὀφείλομεν νὰ μιμηθῶμεν». —consuleretur] δηλ. a quodam.—utrum... collocaret] ἐὰν ληφθῇ ὡς ὑποκείμενον τὸ ἀόριστον ὑποκείμενον τὸ ἐν τῷ consuleretur ὑπονοούμενον (=συνεβουλεύετό τις τῷ Θεμ.), τότε τὸ collocaret εἶναι ὑποτακτικὴ δηλωτικὴ ἀπορίας (ἐν εὐθείᾳ λόγῳ: utrum... collocem?). Ἄλλ' ὀρθότερον νὰ λάβωμεν ὡς ὑποκείμενον τοῦ collocaret τὸ Themistocles, ὅτε ἡ ὑποτακτικὴ αὕτη εἶναι ἀπόδοσις (θα ἐνόμφευσεν) ὑπονοουμένης ὑποθέσεως (ἐὰν δηλ. ἀπεφάσιζε νὰ νομφεύσῃ αὐτήν). —bono viro pauperi] «μετ' ἀγαθοῦ μὲν ἀνδρός, ἀλλὰ πένητος», ὁμοίως καὶ κατωτέρω diviti] «ἀλλὰ πλουσίου» (πρβλ. § 70). —corrupti depravati] οὐχὶ ἐπίθετα, ἀλλὰ μετοχαί.—quid... pertinere] «τί διαφέρει πρὸς ἕκαστον ἡμῶν ἔχει;» ὥστε δηλ. ὁ μέγας πλοῦτος τίνος νὰ ἀναγκάσῃ ἡμᾶς νὰ ἐκτιμήσωμεν αὐτὸν περισσότερο. —adiuvat] δηλ. magnitudo divitiarum.—ne id quidem] δηλ. facit, τ. ἔ. adiuvat.—fac iuvare] δηλ. eum magnas divitias, «ἀλλ' ἔστω ὅτι βοηθεῖ αὐτὸν ὁ μέγας πλοῦτος». Περὶ τοῦ fac μετ' ἀπαρεμφ. πρβλ. Βεργ. Αἰν. IV 540 qui me autem, fac velle, sinet.—utentior sane sit] «δύναται νὰ εἶναι βεβαίως χρηστικώτερος» τ. ἔ. δαπανηρότερος. Ἡ τοῦ uti κείναι ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δαπανᾶν, εἰς ἣν εὐχερῶς μεταπίπτει, πρβλ. § 89.
Γρατσιαίου, Κικέρωνος de officiis. Ἐκδ. ἔκτη. 8

de utenda pecunia. Το δὲ συγκριτ. τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεστ. utentior μόνον ἐνταῦθα παρὰ Κικέρωνι, παρ' ᾧ εὔρηται καὶ τὸ parentior (pareo) de off. I. 76.—ne impediānt divitiae] «ἀς μὴ ἐμποδίξῃ ὁ πλοῦτος» «δὲν ὀφείλει ὁ πλοῦτος νὰ εἶναι εἰς ἡμᾶς ἐμπόδιον».—iuvetur] δηλ. a nobis.—modo ne adiuvent] δηλ. ut iuvetur «ἄρκεῖ μόνον νὰ μὴ εἶναι ὁ πλοῦτος τὸ κύριον ἐλατῆριον τῆς παρεχομένης βοήθειας».—sitque omne iudicium] τὸ que μετὰ προηγουμένην ἀρνητικὴν πρότασιν (§ 54, 64), «ἀλλ' ἐν τῇ κρίσει ἡμῶν ὀφείλομεν ἀπλῶς νὰ ἐνθυμώμεθα τοῦτο, οὐχὶ πόσον πλούσιος κτλ.», οὐχὶ δηλ. τὸ μέγεθος τοῦ πλούτου, ἀλλὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου.—extremum praecceptum] «τελευταῖος κανὼν», τ. ἔ. περαινόντες τὸ περὶ εὐεργεσίας κεφάλαιον δίδομεν τὸν ἐξῆς κανόνα.—in beneficiis operaque danda]=in beneficiis quae opera dantur «ἐν ταῖς δι' ἔργων εὐεργεσίαις».—ne quid... contendas]=ne quid consequi studeas.—pro iniuria] «ὕπερ τοῦ ἀδίκου».

Κεφ. 21.

§ 72-75. 'Η δι' ἔργων ἀσκουμένη εὐεργεσία (πρβλ. § 65) παρέχεται Β') πρὸς τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας ἐν γένει. Οὐδὲν ὀφείλομεν χάριν τῶν πολιτῶν νὰ πράττωμεν δυνάμενον νὰ βλάψῃ τὴν πόλιν. Καθήκοντα τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως εἶναι 1) νὰ προσιατεύῃ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν πολιτῶν· 2) ἐν ἐσχάτῃ μόνον ἀνάγκῃ νὰ ἐπιτάσῃ φόρους, ὅταν ἀπαιτῇ τοῦτο ἡ κοινὴ σωτηρία· 3) νὰ φροντίξῃ, ὅπως ὑπάρχωσιν εἰς τοὺς πολίτας ἐν ἀφθονίᾳ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα (72-74).

§ 72. De eo genere beneficiorum... quae κτλ.] ἀντὶ τοῦ quae ὄφειλε νὰ κεῖται quod, ἀλλ' ἡ χρῆσις ἐνταῦθα τοῦ quae εἶναι ἐπακολούθημα συμφορμῶν τῶν δύο κανονικῶν ἐκφορῶν: de eo genere beneficiorum, quod καὶ de genere eorum beneficiorum, quae.—ad universos] εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἐπόμενον ad rem publicam, ἐτέθη δὲ χάριν ἀντιθέσεως πρὸς τὸ προηγούμενον ad singulos.—eorum ipsorum] δηλ. quae ad r. p. pertinent.—partim] «αἱ μὲν τῶν εὐεργεσιῶν... αἱ δέ», τὸ partim δηλ. εἶναι ὑποκείμενον, ὅπως ὡς ὑποκείμενον κεῖται καὶ ἡ αἰτία. maximam partem πρβλ. 1,24 maximam pa-

tem... adgrediuntur).—ut ad universos cives pertineant] «ὥστε νὰ ἀναφέρωνται εἰς σύμπαντας τοὺς πολίτας», ὥστε νὰ **λαμβάνη** ταύτας τὸ κοινὸν τῆς πόλεως», τὸ ρ. δηλαδή pertineant καὶ κατωτέρω τὸ attingant ἔχουσι παθητικὴν σημασίαν, ἐν ᾧ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ τὸ ρ. spectant καὶ pertinent ἔχουσι ἐνεργητικὴν, αἱ ἐδεργείαι δηλ. αἱ εἰς τὰ άτομα καὶ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἀναφερόμεναι (quae ad singulos spectant... quae ad universos... pertinent) εἶναι αἱ ἐδεργείαι, ἃς **παρέχουσι** ταῦτα. Διαλαθὼν ἀνωτέρω ὁ Κικ. περὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἀτόμων παρεχομένων ἐδεργείων, πραγματεύεται νῶν περὶ τῶν ἐδεργείων, ἃς ἡ πόλις διὰ τῶν ἑαυτῆς ἀρχόντων παρέχει πρὸς τε τὸ κοινὸν καὶ πρὸς τὰ άτομα.—omnino] μετὰ παραχωρητικῆς ἐννοίας, ἢ ἀντίθεσις ἐπακολουθεῖ κατωτέρω sed ita ut κτλ.—si possit] δηλ. fieri, «εἰ δυνατὸν».—utrisque δηλ. universis et singulis, νοητέον **ἀπὸ κοινοῦ** τὸ ut consulatur, ἀμφοτέραι δ' αἱ προτάσεις αὐταὶ κρέμονται ἐκ τοῦ danda opera. Τὸ δὲ consulo alicui = ἐπιμελοῦμαι, προνοῶ περὶ τινος.—nec minus] δηλ. danda opera est.—sed ita ut] «ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω νά», «ἀρκεῖ νά» (=dum modo). Ἐν τῇ περὶ τοῦ τῆς πόλεως συμφέροντος μερίμνῃ ὀφείλει ὁ ἄρχων κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κικέρωνος νὰ μὴ ὀλιγορῆ τοῦ συμφέροντος τῶν ἀτόμων ἢ καὶ ὅλης κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλὰ νὰ προνοῆ ὡς μάλιστα περὶ αὐτοῦ, ἀρκεῖ νὰ μὴ παραβλάπτηται τὸ κοινὸν συμφέρον· τοῦτο παράδειγμα, λέγει, κάλλιστον εἶναι ἢ ἐνέργεια τοῦ Ὀκταβίου. Πολλῆς μὲν προσοχῆς ἄξιός ἐστίν ὁ τρόπος, δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ λύσῃ τὸ **κοινωνικὸν ζήτημα**, πολλοῦ δὲ λόγου ἄξια ἡ γνώμη αὐτοῦ, καθ' ἣν **δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν πολιτείαν νάφαιρῇ** τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν, ὅπως προαγάγη τὸ κοινὸν συμφέρον· ut suum quisque teneat neque de bonis privatorum publice deminutio fiat, § 73. Τὸ δὲ δυσχερὲς πρόβλημα, οὗ τὴν λύσιν ἐπιδιώκουσιν οἱ κοινωνιολόγοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἶναι ὀρθὴ καὶ δικαία διευθέτησις τῶν συμφερόντων καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ μάλιστα τῶν δύο μεγάλων τάξεων, τῶν ἐργατικῶν καὶ τῶν πλουσίων.—C. Gracchi] ἡ lex frumentaria τοῦ Γ. Γράγχου κυρωθεῖσα τῷ 123 π. X. ἐκέλευεν, ὅπως πᾶς

Ρωμαῖος πολίτης διατρίβων ἐν Ρώμῃ λαμβάνη κατὰ μῆνα ὀριζόμενον ποσὸν ἐκ τοῦ ἐν ταῖς δημοσίαις ἀποθήκαις οἴτου ἀντὶ (C 1)2 ἄσσαρίων κατὰ μῶδιον, τ. ἔ. ἀντὶ τοῦ ἡμίσεος σχεδὸν τῆς κρατούσης τιμῆς. Τὸν νόμον τοῦτον ἐποίησεν ἄκυρον ὁ δήμαρχος Ὀκτάβιος.—*magna largitio*] δηλ. *erat*.—*exhauribat*] «ἐξήττει νὰ ἐξαντλήσῃ».

§ 73. *In primis*] «ἐν πρώτοις», «μάλιστα μὲν», πρὸς τοῦτο ἀντιστοιχοῦσι τὰ ἐν τῇ § 74: *danda etiam opera καὶ atque etiam omnes qui κτλ.*—*qui r. p. administrabit*] «ὁ διοικήσων» ἢ «ὁ διοικῶν τὰ τῆς πόλεως» «ὁ πολιτικός».—*publice*] «ὑπὸ τοῦ δημοσίου» «ὑπὸ τῆς πόλεως».—*perniciose*] συμπληρ. *egit*.—*Philippus*] πρβλ. § 59.—*cum ferret*] δηλ. *ad populum* «εἰσφέρων νόμον» ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου.—*quam . . . et in eo*] ἐν τῇ δευτέρᾳ προτάσει ὁ ἀναφορικός λόγος γίνεται ἀνεξάρτητος συνεχιζόμενος διὰ δεικτικῆς ἀντωνυμίας, ἣτις οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν προηγουμένην ἀναφορικὴν ἀντωνυμίαν (πρβλ. § 37), ἀναφέρεται δ' ὅμως πρὸς ὅλην τὴν ἀναφορ. πρότασιν (*in eo*, τ. ἔ. *quod facile passus est antiquari κτλ.*—*antiquari*] «νᾶκυρωθῆ»). Εἰσνεχθέντος νόμου τινὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου πᾶς ἐκκλησιαζῶν πολίτης ἐλάμβανε δελεῖον, ἐνῶ ἦσαν ἐγγεγραμμένα τὰ γράμματα *V. R.* (= *uti rogas*) ἢ *A.* (*antiquo*). Διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἐψηφίζετο ὁ πολίτης ὑπὲρ τοῦ νόμου (*uti rogas*=ἔστω ὅπως ἐρωτᾷς, ἦτοι ὅπως προτείνεις), διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐδήλου ὅτι δὲν ἀποδέχεται αὐτὸν (*antiquo*=*antiqua probo*).—*in agendo*] «ἀγορεύων ἐν τῷ δήμῳ» πρβλ. § 3.—*multa populariter . . . male*] δηλ. *dixit*, τὸ δὲ *populariter*=χαριζόμενος τῷ δήμῳ.—*qui rem haberent οἱ κτηματικοί.*—*non esse in civitate duo milia κτλ.*] λέγων ταῦτα ὁ Φίλιππος συνῆγε πλαγίως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὄφειλε νὰ καταλυθῆ ἡ ἰδιοκτησία. Καὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ **κοινωνιολογικὸν δόγμα** ἀποδεχόμενοι διατείνονται, ὅτι χάριν ὀλιγίστων πλουσίων ἐργάζεται καὶ κακοπαθεῖ τὸ πλείστον τοῦ λαοῦ. Τοὺς αὐτοὺς δὲ περίπου ὑπολογισμοὺς πρὸς τὸν Ρωμαῖον δήμαρχον ἐποιεῖτο πρὸ ἐξ περίπου δεκαετηρίδων ὁ περίφημος Γερμανὸς κοινωνιολόγος Φερδινάνδος Lassale: «44000 πρόσωπα ἐν τῷ κράτει ἔχουσι εἰσόδημα ὑπὲρ τὰ 1000 τάληρα.

Ἡ ἐλαχίστη αὐτῆ δρᾶξ τῶν ἀνθρώπων φαντάζεται ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁ κόσμος». —capitalis] «ἄξιος κεφαλικῆς ποινῆς», «ἄξιος αὐστηρᾶς τιμωρίας». —ad aequationem bonorum pertinens] «ἄγων» τεινων πρὸς τὸν ἐξισασμὸν τῆς ἰδιοκτησίας», πρὸς «τὴν ἰσοκληρίαν» ἦτοι πρὸς τὸν σήμερον λεγόμενον **κοινωνισμόν**. —res publicae civitatesque] «κράτη καὶ πόλεις». Ὁ νοῦς : «σκοπὸς τῆς ἰδρύσεως τῶν πόλεων εἶναι ἡ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας». Τὰ αὐτὰ περίπου ἐρρήθησαν καὶ ἀνωτέρω ἐν § 15. 41—42. —spe custodiae] «ὄψ' ἐλπίδος τοῦ φυλάξαι».

§ 74. Tributum] «πολεμικὴ εἰσφορά» κατὰ λόγον τῆς περιουσίας ἐκάστου πολίτου. Τακτικοὶ ἄμμοι φόροι δὲν εἰσπραττόντο ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔμμοι, ἦτοι αἱ ἀπὸ τῆς δημοσίας γῆς διηνεκτεῖς πρόσδοι (vectigalia). Αἱ δὲ εἰσφοραὶ, ἐκτάκτως καὶ διὰ πολεμικὰς ἀνάγκας εἰς τοὺς πολίτας ἐπιβαλλόμεναι, ἀπεδίδοντο εἰς αὐτούς, ὡσάντις τοῦτο ἦτο δυνατόν, ὑπὸ τῆς πόλεως ἐκ τῆς τοῦ πολέμου λείας. Ἀλλὰ καὶ ταύτας ἡ πόλις ἔπαυσε νάπαιτῆ ἀπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου (168 π. X. —πρβλ. § 76) μέχρι τοῦ 42 π. X., ὅτε οἱ τρεῖς ἄνδρες, Ὁκταθιανός, Ἀντώνιος καὶ Λέπιδος, ἐπανήγαγον αὐτάς. —muneris] τὸ tributum ἦτο munus, ἦτοι **λειτουργία** (πρβλ. τὰς παρ' Ἀθηναίοις **εἰσφορὰς**), ἐπιταττόμενη τοῖς πολίταις χάριν τοῦ κοινῆ συμφέροντος. —malo... ominari] ἀνάλυε οὕτως : malo «alicui» quam «nostrae» dicere, ne nostrae id videar ominari, τ. ἔ. «προτιμῶ νὰ λέγω «τινὶ πόλει» καὶ οὐχί «τῇ ἡμετέρᾳ», ὅπως μὴ φανῶ ὅτι λέγω περὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως τὸ δυσσιώνιστον τοῦτο». Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι τοῦ Κικέρωνος τὸ προσυναίσθημα ἐπηλήθευσε μετ' ὀλίγον χρόνον, διότι μετὰ τὸν τοῦ Καίσαρος φόνον οἱ τῆς πόλεως δυναστεύοντες τρεῖς ἄνδρες ἠναγκάσθησαν πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ νὰ ἐπιτάξωσι παντοίους φόρους (πρβλ. ἀνωτέρω τὰ περὶ τοῦ tributum εἰρημένα). —de omni r. p.] «οἱ περὶ πάσης ἐν γένει πόλεως». —etiam] σὺναπτε μετὰ τοῦ consulere, —tantum locus κτλ.] «ἀκροβιγῶς μόνον ἔπρεπε νὰ ἐξετάσω τὸ κεφάλαιον τοῦτο», τ. ἔ. ἤθελον μόνον ἀκροβιγῶς κτλ.».

§ 75—76. Τέταρτον καθῆκον τοῦ κυβερνωῦτος εἶναι νὰ ὑπάρχη ἀπηλλαγμένος πάσης ὑποψίας φιλαργυρίας. Λόγος τοῦ Σαμνίτου

I. Ποντίου. Ὁ τοῦ Α. Πείσωνος νόμος καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν κυρωθέντες ἀστηρότεροι νόμοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρακωλύσωσι τὴν φιλοχρηματίαν καὶ πλεονεξίαν τῶν ἀρχόντων. Ἱστορικὰ παραδείγματα ἀφιλοκερδείας καὶ αὐταπαρρησίας.

§ 75. Caputi] «τὸ κεφαλαϊῶδες» ἢ «τὸ κυριώτατον» ἢ «ὁ κυριώτατος ὄρος».—in omni procuratione negoti] ἠδύνατο νὰ εἴπη καὶ in omnis negoti procuratione.—Pontius] πρβλ. πιν. ὄν. Ἡ εἰς τὸ στόμα τοῦ Ποντίου ἐμβαλλομένη εὐχὴ (utinam κτλ.) ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάντως οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ προφητεύσῃ τὴν μέλλουσαν τῶν Ῥωμαίων φιλοχρηματίαν, δεχόμεθα ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ Κικ. παρέλαβε τὴν εὐχὴν ταύτην ἐξ ὕστερου τινὸς ποιητοῦ ἢ ἱστορικοῦ θέλοντος νὰ φέξῃ τὴν διαφθορὰν τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων.—ne] μῦριον βεβαιωτικὸν (ἐλλήν. νῆ, ναι) «ὄντως», κείμενον πάντοτε ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου καὶ ἀκολουθούμενον ὑπὸ τινος ἀντωνυμίας.—illi] τ. ἔ. τῷ Ποντίῳ : «ὥφειλε νὰ περιμένῃ πολλὰς γενεάς (saecula). Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ποντίου (292 π. Χ.) μέχρι τῆς κυρώσεως τοῦ Καλπουρνίου νόμου περὶ κακώσεως ἐπαρχιῶν ἢ περὶ παρανόμου ἀργυρολογίας (de repetundis 149 π. Χ.) διέρρευσαν 143 ἔτη. Λέγων δ' ὁ Κικέρων modo (πρὸ ὀλίγου χρόνου) ἀναφέρεται εἰς χρονικὸν διάστημα πλέον τῶν 100 ἐτῶν, ὅπερ διέρρευσε ἀπὸ τῆς κυρώσεως τοῦ προμνημονευθέντος νόμου μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν αὐτὸς γράφει (44 π. Χ.). Ἄλλὰ τὸ μῆκος καὶ ἡ βραχύτης εἶναι ὡς τὰ πολλὰ σχετικαὶ ἐννοιαί.—facile ratiōr] «ἄσμενος δέχομαι» «χαίρω, ὅτι τότε κτλ.» si quidem] τ. ἔ. ἐὰν ὄντως ἦτο τηλικούτος ἦρωρ, ὥστε ζῶν νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπειλήν. —cum]—ex quo tempore.—antea]—ἕως τότε, ὅπως postea—ἔκτοτε.—tot leges] μετὰ τὴν κύρωσιν τοῦ Καλπουρνίου νόμου, δι' οὗ κατεστάθη καὶ τὸ πρῶτον διαρκὲς δικαστήριον περὶ παρανόμου ἀργυρολογίας τῶν τὰς ρωμ. ἐπαρχίας διοικούντων ἀρχόντων (quaestio perpetua de repetundis), ἐκυρώθησαν κατόπιν καὶ ἕτεροι νόμοι ἀστηρότεροι. Ὁ μὲν Καλπ. νόμος ἔταττεν ὡς ποινήν ἀπλῶς τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος προσγενομένης ζημίας, οἱ δ' ὕστερον ἀλλεπάλληλοι κυρωθέντες νόμοι ἐπὶβύξῃσαν τὴν ποινήν εἰς τὸ διπλάσιον καὶ τέλος εἰς τὸ τριπλάσιον τῆς ζημίας, συνεπιταττομένης ἐνίοτε

καὶ τῆς ἐξορίας ἢ τῆς ἀτιμίας. Ἐκ δὲ τούτων εὐχερῶς νοεῖται ἢ φράσις proxumae quaeque duriores, ἔνθα ἀντὶ τοῦ durissimae εἶπεν ὁ συγγραφεὺς duriores, ἵνα ἐξάρη τὴν συνεχῶς ἐπιτεινομένην αὐστηρότητα τῶν νόμων. Proximus quisque «ὁ αἰεὶ ἐγγύτατος», τ. ἔ. ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον, ἕκαστος κατὰ σειράν». Τὸ δὲ proxumae quaeque duriores εἶναι ἐπακολούθημα συμφορμῶν δύο συντάξεων: quo propiores—eo duriores + proxumae quaeque durissimae. Διότι ἄλλως οὔτε συντάσσεται ἢ ἀντων. quisque μετὰ συγκριτικοῦ βαθμοῦ οὔτε ἀπαντᾷ ὁ πληθυντ. ἀριθ. τοῦ θηλυκοῦ αὐτῆς γένους (πλὴν ἅπαξ καὶ ταῦτα ἐπ' ὀνόματος ἔχοντος ἐν τῷ πληθυντικῷ ἀριθ. σημασίαν ἐνικοῦ: ad famil. VII. 35 2 litteras longissimae quasque) οὐδὲ τοῦ ἀρσενικοῦ παρὰ Κικέρωνι, ἀλλὰ μόνον τοῦ οὐδετέρου.—rei, damnati] δηλ. repetundarum.—Italicum bellum], ὁ καλούμενος καὶ Μαρσικὸς ἢ συμμαχικὸς πόλεμος (90—88 π. X.). Τοῦ πολέμου τούτου ἡ ἀληθινή αἰτία ἦτο, ὅτι οἱ Ἴταλοι σύμμαχοι ἠξίωσαν νὰ λάβωσι τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν (Rom. civitas), περὶ ἧς εἰσήνεγκε νόμον ὁ Λίβιος Δροῦσος τῷ 91 π. X. Ἄλλ' ἐναντιουμένων τῶν ἀριστοκρατικῶν ὁ Δροῦσος ἐφρονεῖθη καὶ ὁ νόμος ἠκυρώθη. Ὁ δὲ Κικ. τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου ἀποδίδει ἀλλαχοῦ, ἦτοι εἰς τὸν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καταλαβόντα φόβον ἕνεκα ἄλλου τινὸς νόμου τοῦ Δροῦσου, καθ' ὃν ὄφειλον νὰ ὑπέχωσιν εὐθύνας οἱ δικασταί, οἵτινες ἐφωρῶντο δωροδοκοῦντες. Ὁ δεῦτερος οὗτος λόγος πιθανῶς κατέστησε τραχυτέραν τὴν πρὸς τὸν Δροῦσον ἀντιπολιτείαν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ ἡ πραγματικὴ αἰτία τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου.—sublatis legibus et iudiciis] ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ Καίσαρος.—expilatio direptioque sociorum] χρῆσις δύο συνωνύμων, «σύλησις καὶ διαρπαγὴ τῶν συμμάχων», δηλ. ὑπὸ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Πρὸς τὴν ὅλην κατασκευὴν τῆς περιόδου παρατήρει τὸ ἀσύνδετον τῶν προτάσεων, ἐχούσης ἐκάστης ἐν ἀρχῇ τὸ ἀντωνομ. ἐπίθετον tot ἢ tantum, καὶ τὴν παράλειψιν τῶν ρημάτων διὰ τοιοῦτων τεχνασμάτων πειρᾶται ὁ Κικ. νὰ προσποιήσῃ δύναμιν εἰς τὸν λόγον· πικρὸν δὲ καὶ χολῆς μεστὸν εἶναι τὸ ἐπιφερόμενον συμπέρασμα: «ἡ ἀδυναμία τῶν ἄλλων, οὐχὶ ἡ ἡμετέρα αὐτῶν ἀρετὴ ποιεῖ ἡμᾶς δυνατούς».

Κεφ. 22.

§ 76. Africanum] πρὸλ. Εἰσαγωγῆν σελ. 44.—quidni laudet ?] «τί οὐκ ἂν ἐπαινοῖη» ! διατι νὰ μὴ ἐπαινῆ» ; τ. ἔ. πάντως ὀφείλει νὰ ἐπαινῆ. Τὸ ἔρωτ. quidni ἐκ τοῦ quid+ἄρν. ni (ἄρχ. λατ. nei, πρὸλ. § 64 nimium), συντάσσεται κανονικῶς πρὸς ὑποτακτικὴν.—abstinentiae] «τῆς ἀφιλοχρηματίας», τὸ ἐναντίον τῆς avaritiae.—Paullus] πρὸλ. πίν. ὄνομ.—tantum pecuniae] κατὰ τὸν Οὐελήμιον Πάτερκλον ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐκόμισεν εἰς Ρώμην 210 ἑκατομ. σηστερτίων, ἧτοι περὶ τὰ 46 ἑκατ. δραχμῶν.—finem attulerit] ἐπήνεγκε τέρμα εἰς τὰς πολεμικὰς εἰσφοράς καθ' ἅπαντα τὸν ἐφεξῆς χρόνον μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν γράφει ὁ Κικ. (§ 74).—patrem] τ. ἔ. τὸν φυσικὸν αὐτοῦ πατέρα τὸν Αἰμίλιον Παῦλον, οὗ υἱὸς ἦτο Σικιπίων Ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος, υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σικιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου (de off. I, 121).—locupletior] δηλ. factus est.—quid] «τί δέ ;», μετ' ἐμφάσεως εἰσάγει νέον παράδειγμα.—in censura] τῷ 142 π. X.—num quid copiosior ?] «μὴ τι πλουσιώτερος ἐγένετο ;»—urbem] τὴν Κόρινθον τῷ 146 π. X.—ornare] διὰ παμπόλλων καλλιτεχνημάτων ἐκ Κορίνθου μετενεχθέντων.

§ 77-80. Διὰ τῆς ἀφιλοχρηματίας καὶ ἐγκρατείας δύναται πᾶς ἄρχων νὰ ἐφελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους. Αἱ δὲ βίαιαι πράξεις, οἷον ἢ ἐκ τῶν ἑαυτῶν κτήσεων ἐκβολὴ τῶν πλουσίων καὶ αἱ χρῆδων ἀποκοπαί, δι' ὧν τινες ἐπιδιώκουσι νὰ καταστῶσι δημοφιλεῖς, εἶναι ὀλέθριαι, ἄδικοι καὶ παράλογοι. Παραδείγματα τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης πολιτείας.

§ 77. Nullum igitur vitium... quam avaritia] ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς § 75.—unde egressa est] «ὁπόθεν ὁ λόγος παρεξέβη».—prasertim in principibus κτλ.] «προκειμένου μάλιστα περὶ ἀρχόντων καὶ τὰ τῆς πόλεως κυβερνώντων».—habere quaestui r. p.] «τὸ ποιεῖν τὴν πόλιν πηγὴν χρηματισμοῦ». Τὸ quaestui] δοτικὴ τοῦ σκοποῦ.—oraculum] «ἡ φιλοχρηματία Σπάρταν, ὄλει, ἄλλο δ' οὐδὲν» εἶναι ὁ χρησμός ὁ δοθεὶς εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἀλκαμένη καὶ Θεόπομπον.

—abstinentia et continentia] continens εἶναι ὁ ἔχων ἐξουσίαν νὰ ποιῆται χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων, ἀλλὰ σώφρονα καὶ μετρίαν τούτων ποιούμενος χρῆσιν, abstinens εἶναι ὁ μὴ ἀπτόμενος τῶν ἄλλοτρίων, καίπερ δυνάμενος νὰ πράττῃ τοῦτο ἀτιμωρητί, ὥστε abstinentia εἶναι τὸ εὐλαβεῖσθαι τὰ τῶν ἄλλων (ἀφιλοκέρδεια), continentia τὸ εὐλαβεῖσθαι τὰ ἑαυτοῦ (ἐγκράτεια).

§ 78. Se populares volunt] ἄνευ τοῦ esse, «προσποιοῦνται δημοτικοὶ εἶναι» τ. ἔ. ἐπαγγέλονται τοὺς δημοτικούς, ἀξιούσι νὰ ἐμφανίζωνται ὡς δημοτικοί.—agrariam rem temptant] «ἀνακινούσι τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα», εἰσφέροντες δῆλον ὅτι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νόμους περὶ διανομῆς τῆς δημοσίας γῆς (ager publicus). — possessores] οὕτως ἐκαλοῦντο οὐχὶ οἱ ἰδιοκτῆται, ἀλλ' οἱ διακάτοχοι τῆς δημοσίας γῆς. Ἐκ τῆς κατακτηθείσης δῆλον ὅτι χώρας ἐν μὲν τρίτον ἐλάμβανον συνήθως ὡς ἀτελῆ ἰδιοκτησίαν οἱ ἄποικοι, οἵτινες ὄφειλον νὰ στρατεύωνται, ἐν δὲ τρίτον μετεβάλλετο εἰς δημοσίαν γῆν καὶ παρεδίδοτο εἰς τοὺς καλλιεργητὰς πρὸς κάρππωσιν ἐπὶ τακτῷ τέλει. Τὸ δικαίωμα τῆς δημεύσεως τῶν ὑπὲρ δικατοχὴν τούτων ἀγρῶν (agri occupatorii) διετήρει πάντοτε ἡ πόλις· διότι κατὰ τὸν ρωμ. νόμον ἡ μακροχρόνιος διακατοχὴ δημ. γῆς (vetustas possessionis) οὐδὲν δικαίωμα ἰδιοκτησίας παρεῖχεν εἰς τὸν διακάτοχον. Τοῦ δικαιώματος ἀκριβῶς ἐκείνου τῆς πόλεως χρῆσιν ποιούμενοι οἱ Γράγχοι ἠθέλησαν νὰ περιόρισωσι τὰς διακατοχὰς καὶ διὰ συνεχοῦς διανομῆς τῶν ἀγρῶν νὰ ἐπικουρῶσι καὶ ἀνακουφίζωσι τὴν ἐν Ἰταλίᾳ γεωργικὴν τάξιν. — Pecunias condonandas] «ὅτι πρέπει νὰ φεθῶσι τοῖς ὀφειλέταις τὰ χρέη», ὅτι πρέπει νὰ γίνωσι **χρεῶν ἀποκοφαί**. Ἐνεκα μάλιστα τῆς σπουδαρχίας, τῆς πολυτελοῦς παρασκευῆς ἀγώνων καὶ θεαμάτων καὶ τῆς κατασκευῆς μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, ἅπερ πάντα ἀπῆτουν μεγάλα ἀναλώματα, τοῖς πλείστοις τῶν Ρωμαίων ἡ περιουσία ἦτο κατάχρεως. Ἐκ δὲ τῆς σχέσεως ἐξαρτήσεως τῶν ὀφειλετῶν πρὸς τοὺς δανειστάς αὐτῶν προέκυψαν αἰ τοῦ Κίνα καὶ Κατιλίνου ἀπόπειραι πρὸς κατάλυσιν τῆς καθεστῶσης πολιτείας (§ 84). Ὁ Καίσαρ ὕστερον διηυθέτησε τὸ ἀκανθῶδες τοῦτο ζήτημα οὐχὶ τελείαν κηρύξας χρεῶν ἀποκοπὴν,

ἀλλὰ μέσην τινὰ βαδίσας ὁδόν, ἥτις ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν Σολῶνειον **σεισάχθειαν**· πρῶτον μὲν δηλ. ἀπεκόπησαν οἱ ὑπόλοιποι τόκοι καὶ οἱ καταβεβλημένοι ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, ἔπειτα δὲ ὁ δανειστής ὤφειλε νὰποδεχθῆ τὴν περιουσίαν τοῦ ὀφειλέτου ἀντὶ μετρητῶν χρημάτων ἐν τῇ ἀξίᾳ, ἣν εἶχεν αὐτῇ πρὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.—cum aliis adiun-
tur, aliis condonantur] ἢ δευτέρα πρότασις κατ' ἐννοίαν δηλοῖ τὸν σκοπὸν τῆς πρώτης : «ὅταν παρ' ἄλλων ἀφαιρῶνται, ἵνα εἰς ἄλλους δωρηθῶσιν».—aequitatem] ἢ λέξις αὐτῇ ἔχει μᾶλλον συγκεκριμένην σημασίαν ἐνταῦθα, δηλοῦσα τὰς διατάξεις τὰς στηριζομένας ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῶν νόμων ἰσότητος, ἥτοι τὸ δίκαιον. ut supra dixi] ἐν § 73.—civitatis atque urbis] «κράτους καὶ πόλεως».—suae rei cuiusque] ἢ κανονικῇ τῶν λέξεων θέσις εἶναι suae cuiusque rei, τὸ δὲ cuiusque δὲν εἶναι θηλυκοῦ γένους ὡς ὁ διορισμὸς τοῦ rei, ἀλλ' ἀρσενικοῦ, ὑπονοουμένης τῆς γενικῆς hominis ἢ civis. Ἡ ὅλη φράσις νοεῖται κάλλιστα συμπυκνωμένου τοῦ sit custodia εἰς ἓν ῥῆμα, ὅτε ὁ λόγος ἔχει ὧδε : ut libere et non sollicitè suiisque res custodiatur.

§ 79. Atque]—πρὸς τούτοις (praeterea, insuper).—in hac pernicioe r. p.] μετὰ παραχωρητικῆς ἐννοίας, «ἐν τῷ ὀλέθρῳ τούτῳ τῆς πόλεως». τ. ἔ. εἰ καὶ ἡ πόλις οὕτως ἀπόλλυται.—quam putant] δηλ. se consecuturos esse.—dissimulat] «ἀποκρύπτει», συνώνυμον πρὸς τὸ κατωτέρω occultat καὶ ἀντίθετον πρὸς τὸ prae se fert (=ἐπιδεικνύει).—in pecuniis creditis] «προκειμένου περὶ δεδανεισμένων κεφαλαίων», τ. ἔ. προκειμένου περὶ ἀφέσεως χρεῶν.—non fuisse solvendo] «ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἱκανὸς νὰποτίσῃ τὸ ἑαυτοῦ χρέος», τὸ solvendo δοτικῇ τοῦ σκοποῦ.—qui accepit iniuriam] «ὁ ἀδικηθεὶς», τ. ἔ. ὁ ἐκβληθεὶς ἐκ τοῦ ἀγροῦ, ὃν κατεῖχεν, ἢ ὁ δανειστής ὁ ἀπολέσας τὰ ἑαυτοῦ χρήματα.—meminit] δηλ. iniuriae.—non numero haec iudicantur, sed pondere]—ταῦτα κρίνομεν οὐχὶ κατὰ **ποσόν**, ἀλλὰ κατὰ **ποιόν**, κυρίως pondere=κατὰ τὸ βάρος, τ. ἔ. κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν. Ὁ νοῦς : δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν ἀπλῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐεργετηθέντων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἀδικηθέντων, ἀλλὰ τὴν κατὰ ποιόν καὶ δύναμιν

ὑπεροχὴν τῶν ἀδικηθέντων καὶ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν ἔχθραν, πρὸς ἣν παραβαλλομένη ἢ τῶν εὐεργετηθέντων εὐγνωμοσύνη ἀποδείκνυται ἀσθενεστάτη.—*quam habet aequitatem*] ὑποκείμενον τῆς προτάσεως εἶναι ἢ ἐπομένῃ *ut... habeat. emittat*: «ποία τις δικαιοσύνη εἶναι τὸ νὰ ἔχη κτλ.». Παρατήρησι ὅτι λέγει *quam aequitatem*, οὐχὶ *quam iustitiam*. Ὁ Κικέρων ὡς ἀριστοκρατικὸς κρίνει οὐχὶ ἄνευ προκαταλήψεως. Διότι κατὰ τὸ αὐστηρὸν δίκαιον ἢ δημοσίᾳ γῆ, ὡς προεορήθη, δὲν ἦτο διαρκὴς καὶ ἀναφαίρετος κτήσις τῶν ἐφ' ὅσονδήποτε χρόνον διακατεχόντων αὐτήν, σύμμετρος δὲ τις καὶ προσήκουσα μίσθωσις αὐτῆς πρὸς πλείονας πένητας πολίτας, ὅταν δὴ ἐπεχείρησαν οἱ Γράγχοι, ἦτο ἐκ πολιτικῆς ἀπόψεως παντάπασι δεδικαιολογημένη.—*possessum*]—εἰλημμένον εἰς διακατοχὴν, τοῦ *ρ. possido* «λαμβάνω εἰς διακατοχὴν», οὐχὶ τοῦ *possideo* «ἔχω ἐν διακατοχῇ», ὁμοίως καὶ κατωτέρω § 84 *possederant*.

§ 80. *Ac*] εἰσάγονται παραδείγματα ἐπικυροῦντα τὴν προδιωπρωθεῖσαν γενικὴν κρίσιν, ὅτι ἢ τῆς ἰδιοκτησίας προστασία εἶναι ἢ κρητις εὐδαίμονος πολιτικοῦ βίου.—*propter hoc iniuriae genus*] ἡδύνατο νὰ εἶπη καὶ *propter iniuriam huius generis*, «διὰ τὴν τοιαύτην ἀδικίαν», τ. εἰ. διὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν κατόχων ἐκ τῆς δημοσίας γῆς καὶ τὴν ἀποκοπὴν τῶν χρεῶν.—*Lysandrum*] οὐχὶ τὸν γνωστὸν στρατηγόν, ἀλλ' ἕτερον, ἦτοι τὸν υἱὸν τοῦ Λίβυρος, οὗ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος ἐν β. Ἀγιδος (κεφ. VI), πρὸ βλ. πίν. ὄν.—*antea*] «ἔως τότε».—*ex eo tempore*] «ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου».—*secutae sunt*] «ἐπεγένοντο», «ἐπηκολοῦθησαν».—*ut et tyranni exsisterent*] «ὥστε καὶ τύραννοι ἀναφανώσι». Μετὰ τὸν Κλεομένην III (Πλούταρχ. ἐν β. Κλεομ. κεφ. III), ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν ἀπόπειραν τοῦ πατρός, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὸ πάλαι Σπαρτιατικὸν καθεστῶς, ἐδασίλευσε τῆς Σπάρτης ὁ Λυκοῦργος, εἶτα ὁ τύραννος Μαχανίδας· τοῦτον διεδέχθη ὁ Νάβις, οὗ φονευθέντος (192 π. X.) ἡ Σπάρτη ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ προσελήφθη εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν.—*optimates exterminarentur*] Ὁ Κλεομένης κατεδίκασεν εἰς ἐξορίαν ὀγδοήκοντα τῶν πολιτῶν (πρὸ βλ. Πλούτ. ἐν β. ἀν. κεφ. X).—*praeclarissime constituta r. p.*] «τὸ κάλλιστον πολιτικὸν καθεστῶς». Λέγων ταῦτα ἐννοεῖ βεβαίως ὁ Κικέρ. τὴν Λυκοῦργειον πολι-

τείαν· ἀλλ' αὐτὴν ἀκριβῶς ἐπειράθησαν νάποκαταστήσωσιν ὁ Ἅγιος καὶ Κλεομένης. Ἐκ τῆς προκατειλημμένης καὶ δυσμενοῦς ταύτης τοῦ Κικ. κρίσεως περὶ τε τῆς καινοτομίας τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ περὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπακολουθημάτων γίνεται φανερόν, ὅποσον στενῶς ἀντελαμβάνοντο τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος οἱ ἐν Ρώμῃ ἀριστοκρατικοί.—contagionibus malorum] «διὰ τῆς μολυσματικῆς μεταδόσεως τῶν κακῶν».—manarunt latius] «ἐπεξετάθησαν εὐρύτερον».—Africani] Σικιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, ὃς ἦ θυγάτηρ Κορνηλία ἦτο μήτηρ τῶν Γράγγων.—agrariae contentiones] «οἱ ὑπὲρ τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος ἀγῶνες».

§ 81—83. Ἄλλ' ἡ συνετὴ πολιτεία τοῦ Ἀράτου ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας πρόκειται ἐξαιρετικὸν παράδειγμα πρὸς πάντα μέλλοντα πολιτικὸν ἄνδρα.

§ 81. Aratus] πρβλ. πίν. ὄν.—adventu suo] = cum advenisset «ἀφικόμενος».—in bonis et possessionibus] «ὡς πρὸς τὰ κτήματα καὶ τὰς διακατοχὰς αὐτῶν».—possederant] § 79.—quingquaginta annorum] τῶν ἐξορίστων τινὲς ἔφυγον πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Κλεινίου (284 π. X.) πρβλ. Πλούτ. (ἐν β. Ἀράτου κεφ. IX) «Ἀθαντίδας ὁ Πασέου τυραννίδα πράττων ἑαυτῷ, τὸν Κλεινίαν ἀπέκτεινε καὶ τῶν φίλων καὶ οἰκείων τοὺς μὲν ἐξέβαλε, τοὺς δὲ ἀνείλεν».—moveri = transferri ad pristinos domos.—illis] τ. ἔ. παρὰ τῶν κατεχόντων τὰ κτήματα τῶν φυγάδων.—iis] τ. ἔ. τοὺς σὺν τῷ Ἀράτῳ κατελθόντας.—quorum illa fuerant] ὀριστικὴ ἐν πλαγ. λόγῳ, πρβλ. § 56.

82. Ad eam rem constituendam] «πρὸς διευθέτησιν τοῦ πράγματος τούτου», «πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου».—rem integram] «τὸ πρᾶγμα ἄκριτον», τ. ἔ. ἐκέλευσε νά μείνωσι τὰ πράγματα ὡς ἔχουσιν.—ad reditum] = usque ad reditum «μέχρι τῆς ἐπανόδου».—isque] «καὶ δὴ οὗτος», διὰ τῆς πλεοναστικῆς χρήσεως τῆς ἀνωνομίας is μετὰ τοῦ συνδέσμου que παρίσταται ἐντονώτερον ἢ περαιτέρω ἐνέργεια τοῦ Ἀράτου. Ptolemaeum] δηλ. τὸν Φιλᾶδελφον.—alter] «ὡς δεύτερος βασιλεύς».—post... conditam] «ἀπὸ κτίσεως».—liberare «ἐπ' εὐρυτέρως ἐννοίας, «νάποκαταστήσῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν» (liberatem et concordiam civium

restituere).—causam docuisset] «παρέστησε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων».—grandi pecunia] 150 τάλαντα.—causas cognovit] «ἐξήγησε τοὺς λόγους», «ἀνέκρινε τὰ δίκαια».—aestumandis possessionibus] «ἐκτιμῶν τὰς διακατοχάς». Σπανία παρὰ Κικέρωνι ἢ χρήσις τοῦ γερουνδιακοῦ ἐν ἀφαιρ. ἀπολότῳ, συνηθεστέρα δὲ παρὰ τοῖς ὕστερον συγγραφεῦσιν.—aliis ut... cederent] δηλ. τοὺς παρόντας κατόχους.—aliis numerari... recuperare] δηλ. τοὺς ἐκβληθέντας ἐκ τῶν κτημάτων.—quod tanti esset] ὑποκείμενον τοῦ numerari, «νὰ δοθῇ αὐτοῖς τὸ ἀντίτιμον εἰς μετρητά».

83. Dignum qui... natus esset] «ἄξιον νὰ ἐγεννᾶτο».—par est] «προσῆκόν ἐστι», συνωνυμ. aequum est, convenit, oportet.—agere cum civibus] «χρησθαι τοῖς πολίταις», «νὰ προσφέρεται τις πρὸς τοὺς πολίτας».—bis] ἐπὶ τῆς δικτατωρίας τοῦ Σύλλα καὶ τῆς τοῦ Καίσαρος (§ 59).—ratio] «σύνεσις».—commoda... non divellere] «νὰ μὴ διασπᾶ νὰ μὴ διαχωρίσῃ τὰ συμφέροντα τ. ἔ. νὰ μὴ ποιῆται μεροληπτικὰς διακρίσεις τῶν συμφερόντων τῶν πολιτῶν.—atque] μετὰ προηγουμένην ἄρνησιν ἀντὶ τοῦ sed (§ 54). Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σὺφρονα πολιτείαν τοῦ Ἀράτου ἐπιφέρεται μετὰ κακεντρεχυῶς σαρκασμοῦ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὁ ἐπόμενος ἐριστικὸς διάλογος πρὸς ζωηροτέραν πράστασιν τῶν δημαγωγικῶν τοῦ Καίσαρος τάσεων.—habitent] παρατίθεται ὡς ἀπόσπασμα ἐκ νόμου τοῦ Καίσαρος, ὃν ἐπικαλεῖται ὁ ἄπορος μισθωτῆς οἰκίας ἢ ὁ συνήγορος αὐτοῦ : «ἄς κατοικῶσι δωρεάν ἐν ἀλλοτρίᾳ οἰκίᾳ». Ὁ τοῦ Καίσαρος νόμος δῆλον ὅτι ἐκέλευεν, ὅπως ἐπὶ ἐν ἔτος ἀφεθῆ τὸ ἐνοίκιον τοῖς ἀπόροις ἐνοικιασταῖς, ὅπερ μὴ ὑπερέβαινε τὰς 500 δραχμὰς, ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ τῶν οἰκοδεσποτῶν. Μάτην δ' ἐπειράθησαν νὰ ἐναντιωθῶσι πρὸς τὸν νόμον τοῦτον ὁ πραιτωρ Μ. Καίλιος Ροῦφος (48 π. Χ.) καὶ ὁ δήμαρχος Π. Δολαβέλλας (47 π. Χ.) πρὸς Δ. Κάσιον 42, 51 *τοῖς τε γὰρ πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸν τε τόκον τὸν ἐποφειλόμενόν σφισιν, ἐξ οὗ πρὸς τὸν Πομπηῖον ἐξεπολεμήθη, πάντα τε καὶ τὸ ἐνοίκιον, ὅσον εἰς πεντακοσίας δραχμὰς ἦν, ἐνιαυτοῦ ἐνδὸς ἄφεις*».—quid ita] εἰσάγεται ἐνστάσις. Πρὸς τὴν ἐπίκλησιν ἐκείνην τοῦ πένητος μισθωτοῦ ἐνίσταται ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ὁ συνήγορος αὐτοῦ ὡς πολέμιος τοῦ νόμου

ἐκείνου, πειρώμενος νὰ καταδείξῃ τὸ πλημμελὲς αὐτοῦ καὶ τὴν δολίαν τοῦ νομοθέτου προαίρεσιν.—cum emerim aedificariam κτλ.] ἐναντιωμ. προτάσεις ἐκφερόμεναι ἀσυνδέτως κατὰ ζεύγη —tuear impendam] «ἐν ᾧ συντηρῶ δαπανῶ». — tu fruar?] «σὸ νὰ καρποῦσαι;» Διὰ τῆς ἐρωτηματ. προτάσεως καθ' ὑποτακτικὴν ἐκφερομένης ὑποσημαίνεται ἡ τοῦ οἰκοδοσίου ἀγανάκτησις, ἣτις παρίσταται ἐπαυξανομένη διὰ τῆς ἐπομένης ἐρωτήσεως.—quid est aliud? συμπληρ. si hoc non est «τί ἄλλο εἶναι, ἐὰν μὴ εἶναι τοῦτο; τ. ἔ. τί ἄλλο εἶναι τοῦτο ἢ ἀφαιρεῖν κτλ.»—aliis...] «ἀφαιρεῖν ἄλλον τὰ ἑαυτοῦ, ἔνα δώσης αὐτὰ εἰς ἄλλον» (§ 78).

§ 84. Ἐὰν αἱ ἀφέσεις τῶν χρεῶν εἶναι τόσον ὀλέθριαι, καθήκον τοῦ ἀγαθοῦ ἄρχοντος εἶναι νὰ προνοῇ, ὅπως μὴ συνάπτονται τοιαῦτα χρεῖα δυνάμενα νὰ καταστήσωσι τὴν πόλιν εἰς κίνδυνον. Ἡ πρὸς τοὺς ὀφειλέτας συμπεριφορὰ τοῦ Κικέρωνος κατὰ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνου.

Tabulae vero novae] ἡ τοῦ νοήματος ἀκολουθία: Ἐὰν ὁ νόμος οὗτος τοῦ Καίσαρος εἶναι ἄδικος καὶ ἀνόητος, πολλῶ μᾶλλον (vero) ἄδικος καὶ ἀνόητος ἐλέγχεται ἡ ἑτέρα τοῦ Καίσαρος διάταξις περὶ τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν. Τὰ λογιστικὰ βιβλία τῆς δόσεως καὶ λήψεως ἐκαλοῦντο tabulae (accepti et expensi). Tabulae novae ἐκαλοῦντο τὰ νέα βιβλία, ὧν ἐγένετο χρῆσις μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τῶν παλαιῶν χρεῶν (ἢ, ὡς λέγομεν σήμερον, μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν), ἐξ οὗ ἡ φράσις αὕτη κατήντησε νὰ σημαίνῃ τὴν ἀφῆσιν τῶν χρεῶν (**χρεῶν ἀποκοπαί, σεισάχθεια**). —quid argumenti] argumentum σημαίνει κυρίως τὴν ὕλην, ἥτοι τὸ ὑποκείμενον πράγματός τινος· οὕτως argumentum orationis, epistulae εἶναι τὸ περὶ οὗ τις λέγει, ἐπιστολὴ τιςπραγματεύεται· argumentum picturae εἶναι τὸ διὰ τῆς γραφῆς παριστανόμενον, καὶ argumentum tabularum εἶναι κυρίως τὸ ὑποκείμενον. εἰς ὃ αὐταὶ ἀναφέρονται. ὥστε quid argumenti habent—τί εἶναι τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν, τίς ἡ σημασία αὐτῶν, εἰς τί ἄλλο ἀποβλέπουσιν —ut emas... habeas... non habeam] παρατήρει τὸ ἀσύνδετον τῶν προτάσεων, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι καὶ ἀντίκεινται πρὸς ἀλλήλας «ἔνα σὸ μὲν ἔχης... ἐγὼ δὲ μὴ ἔχω».

Κεφ. 24.

Non, si fuerit, ut κτλ.] συμπληρ. non, si fuerit aes alienum, ita faciendum est ut κτλ. Τὸ γενικὸν ρ. faciendum est εὐκόλως ὑπονοεῖται ἐκ τοῦ προηγουμένου εἰδικοῦ ρ. providendum est. «Ἐὰν δὲ ὑπάρξῃ χρέος τι τοιοῦτον, δὲν πρέπει νὰ ποιῶμεν ὥστε οἱ μὲν πλούσιοι νὰποβάλλωσι τὰ ἑαυτῶν, οἱ δὲ ὀφειλέται νὰ κερδαίνωσι τὰ τῶν ἄλλων».—vehementius «ἰσχυρότερον» (§ 73). continet] «συνέχει, στηρίζει», fides r. p. continet=fide res publica continetur: «ἐπὶ τῆς πίστεως στηρίζεται ἡ πόλις»,—necessaria] «ἀναγκαστική», τ. ἔ. ἐὰν μὴ νόμῳ ἀναγκασθῶσιν οἱ ὀφειλέται νὰποτίνωσι τὸ ἑαυτῶν χρέος.—actum est] «ἐγένοντο πολιτικαὶ ἐνέργειαι».—me consule] τῷ 63, ὅτε ἐξερράγη ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνου.—ne solveretur] δηλ. aes alienum «ὅπως μὴ γίνῃ ἀπότισις τῶν χρεῶν», ὅπως γίνωσι χρεῶν ἀποκοπαὶ (§ 78)—armis et castris] παροιμιώδης φράσις «πάσῃ τέχνῃ καὶ μηχανῇ», «μὲ ὄλα τὰ μέσα». Παραπλήσια φράσεις εἶναι viris equisque (de off. III 116), velis remisque (Tuscul. III, 25), ventis remis.—ab omni genere] οἱ περὶ τὸν Κατιλίαν ἦσαν οἱ πλείστοι εὐγενῶν οἰκογενειῶν νέοι, ὧν ἡ περιουσία ἦτο κατὰχρεως.—restiti] ὁ Κικέρων ἠπέιλησεν ὅτι θὰ δημεύσῃ τὰ κτήματα τῶν ὀφειλετῶν, ἐὰν ἤρνοῦντο νὰ ἐκτίσωσι τὰ ἑαυτῶν χρέη, πρὸλ. Catil. II, 18 meo beneficio tabulae novae proferentur, verum *auctionariae*.—numquam nec] ἐμφαντικὴ συσώρευσις ἀρνήσεων ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ.—nec facilius]=facilusve. Πρὸς τὸ προηγούμενον nec maius aes alienum ἀντιτίθεται τὸ ἐπόμενον nec melius dissolutum, «ἐν ᾧ οὐδέποτε τὰ χρέη ὑπῆρξαν βαρύτερα, ὅμως ἀπέτισαν ταῦτα οἱ ὀφειλέται κάλλιστα καὶ εὐχερέστατα».—solvendi necessitas consecuta est] «ἐπῆλθεν ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα ἡ ἀπότισις τῶν χρεῶν».—fraudandi spe] ὑπαινεγμὸς εἰς τὴν μεταωθεῖσαν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνου.—hic nunc victor, tum quidem victus] δηλ. ὁ Καῖσαρ. Διὰ τοῦ nunc δηλοῖ ὁ Κικ. οὐχὶ τὸν παρόντα χρόνον, καθ' ὃν γράφει, ὅτε δὲν ἔζη πλέον ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ τὸν χρόνον, τὸν μεταγενέστερον τοῦ διὰ τοῦ tum ἐριζομένου καὶ ἐγγύτερον αὐτοῦ ὄντα, ὥστε μᾶλλον ζωηροτέρως

ἔνεκα ἀντιθέσεως πρὸς τὸ tum ἐγένετο χρῆσις τοῦ nunc. Ἡμεῖς θυνάμεθα ἀκολουθοῦντες τὴν φυσικὴν χρονικὴν σειρὰν νὰ μεταφράσωμεν οὕτω : «τότε μὲν (κατὰ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνου) ἠττημένος, ὕστερον δὲ νικητής». Ὑπαινίσσεται δὲ ὁ Κικ., ὡς εἴπομεν, ἐνταῦθα εἰς τὸν Καίσαρα, ὅστις κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην ἐγένετο κοινῶν τῆς στάσεως τοῦ Κατιλίνου, ὅπως ἀπαλλαγῆ τῶν ὑπερόγκων αὐτοῦ χρεῶν. Ἀλλὰ τότε, λέγει ὁ Κικ., ἀποκαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας, ἠττήθη καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ (quae cogitarat), ὅτε μάλιστα εἶχε συμφέρον, ἅτε κατὰ χρεῶς ὢν, ἀλλ' ἐπετέλεσεν αὐτὸ ὕστερον, γενόμενος ἀπόλυτος κύριος τῶν πραγμάτων, ὅποτε οὐδὲν εἶχε συμφέρον, καθὼς ἀπηλλαγμένος ἤδη τῶν χρεῶν. Ἀλλὰ διὰ τί ἄρα γε ἐπετέλεσε τοῦτο, καίπερ οὐδενὸς ὄντος αὐτῷ συμφέροντος ; Ἡ πρὸς τὸ κικόν ἔμφυτος ὀρμὴ (peccandi libido), λέγει ὁ Κικέρων, παρώτρυνεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο. Ἄδικος ἡ κρίσις τοῦ Κικέρωνος ! Ὁ Καίσαρ διὰ τῶν ἐαυτοῦ διατάξεων προενόησε βεβαίως, ὅπως ἀνακουφίσῃ τοὺς ὀφειλέτας εἰσάγων τὴν περιστολὴν τῶν χρεῶν, ἀλλ' αἱ διατάξεις αὗται ἦσαν ἀναγκαιόταται ἅμα καὶ ἐπιεικέσταται, διότι μετὰ τὸν πόλεμον αἱ τιμαὶ τῶν διαφόρων πραγμάτων εἶχον πέσει κατὰ πολὺ, ὥστε ἐν Ρώμῃ ἐπῆλθεν, ὡς λέγομεν σήμερον, οἰκονομικὴ κρίσις. Ἀδυνατῶν δ' ὁ Κικέρων νὰ κατανοήσῃ τὴν οἰκονομολογικὴν ἀνάγκην, ὑφ' ἧς προήγετο ὁ Καίσαρ ἐπὶ τὰς ἐαυτοῦ μεταρρυθμίσεις, ἀνευρίσκει περιέργως ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τοῦ μεγαλεπήβολου ἐκείνου ἀνδρὸς μόνον λόγον τὴν χαίρεκαλίαν.

§ 85. Καθῆκον τοῦ ἀγαθοῦ ἄρχοντος εἶναι νὰποφεύγῃ τὴν τοιαύτην εὐεργεσίαν καὶ ἐξασφαλίσῃ τὰ δίκαια παντὸς πολίτου.

Ut.. detur] διὰ τῆς συμπερασμ. προτάσεως ἀναπτύσσεται τὸ προηγούμενον ab hoc genere largitionis κτλ.—aliis..aliis § 78.—aberunt]=abhorrebunt «θἀπέχωνται», ὀφείλουσι νὰπέχωνται.—qui r. p. tuebuntur] «οἱ τῆς πόλεως προστατάται», οἱ ἄρχοντες.—iuris et iudiciorum aequitate] «διὰ τῆς ἰσότητος τοῦ τε δικαίου καὶ τῆς ἐν δικαστηρίῳ ἐφαρμογῆς αὐτοῦ».—neque... circumveniantur] «μῆτε.. νὰ φανακίζωνται».—praeterea... augeant] ἡ πρότασις αὕτη ἔπρεπε κυρίως νὰ ἐξενεχθῇ ἀνεξαρτήτως κατὰ μέλλοντα (augebunt), διότι ἐπιφέρεται ὡς

δεύτερον μέρος μετὰ τὸ in primis operam dabunt, ἀλλ' ἐξη-
νέχθη καθ' ὑποτακτικὴν: (ut) augeant ἕνεκα τῶν ἄλλων πα-
ρεμβληθεῖσων ut- προτάσεων. Τὸ δὲ r. p. augeant imperio κτλ.
μετάφραζε ὡσεὶ ὁ λόγος ἦτο: r. publicae, augeant imperium,
agros, vscigtalia.—persequentur] «ἐπιτελοῦσαν».

§ 86—87. Ὁφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς ἡμετέρας
ὑγείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Κανόνες, οὓς πρέπει
νὰ κολουθῶμεν.

§ 86. In his autem utilitatum praeceptis] «ἐν ταύτῃ τῇ
διδασκαλίᾳ περὶ τῶν μέσων τοῦ πορίζεσθαι ὠφελείας» (πρβλ. §
33 benivolentiae praecepta).—duo] οὐσιαστικὸν=duos locos,
«δύο κεφάλαια».—quod essent faciles] «διότι εἶναι αὐτόδηλα».
Ἡ τῆς ὑγείας καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας ἐπιμέλεια ἀνήκεν εἰς
τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα, περὶ ὧν οὐδεὶς ἐγένετο λόγος ἐν τῷ
σοστήματι τοῦ Παναϊτίου, ὅπως δὲν ἐγένετο λόγος οὐδὲ περὶ
τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων (πρβλ. εισαγωγὴν σελ. 43)—sed
valetudo] ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐπ' ὀλίγον διακοπεῖσαν ἀρχὴν τοῦ
λόγου, «ἀλλ' ἂν καὶ ταῦτα εἶναι εὐνόητα, ὅμως θὰ εἶπω περὶ
αὐτῶν ὀλίγα τινά».—sui corporis] ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν τῷ
sustentatur ὑπονοούμενον προσωπικὸν ὑποκειμενον = homo
valetudinem sustentat notitia sui corporis.—quae res...
soleant] πλαγ. ἐρώτ. ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ προηγουμένου οὐσιαστ.
observatione (§ 22 metu ne κτλ.).—victu atque cultu] § 15.
—omni]=καθόλου.—arte eorum, quorum... pertinent] «διὰ
τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης».

87. Res autem familiaris quaeri κτλ.] «τὴν δὲ περιουσίαν
ὀφείλομεν νὰ πορίζωμεθα».—iis rebus] «δι' ἐκείνων τῶν μέ-
σων».—diligentia] «διὰ τῆς οἰκονομίας» (§ 54).—ista aetate]
κατὰ τὸ 21 ἔτος τῆς ἡλικίας.—convertimus] ἐλάχιστα ἀποσπά-
σματα σφίζονται τῆς μεταφράσεως ταύτης.—e Graeco in Lati-
num] ὡς οὐσιαστικά: «ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ λατινικόν».

§ 88-89. Σύγκρουσις πρὸς ἄλληλα τῶν ἀπὸ τοῦ ὀφελίμου
παραζώντων καθηκόντων. Διασάφησις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δύ-
ναται τοιαύτη σύγκρουσις νὰ γίνῃ. Λόγοι Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέ-
ρου περὶ τοῦ πράγματος τούτου.

§ 88. Utilitatum] = rerum utilium. — comparatio] «ἡ σύγκρουσις» καὶ κατωτέρω comparari «συγκρούεσθαι», κυρίως = συνδυάζειν, συζευγνύειν (par ἴσος, οὐδ. = ζεύγος), ἐξ οὗ παραφύεται ἡ ἔννοια τῆς **συγκρίσεως**, καθ' ὅσον ἐκ τῆς συζεύξεως δύο πραγμάτων πρόκειται νὰ εὐρεθῶσιν ὁμοιότητες ἢ διαφοραὶ καθ' ὅσον δὲ ἐκ τῆς συζεύξεως δύο λ. χ. ὠφελίμων πραγμάτων πρόκειται νὰ φανῇ πότερον εἶναι ὑπέρτερον ἢ προτιμότερον, προκύπτει ἡ ἔννοια τῆς **συγκρούσεως**. — erat quartus] = est, ut supra diximus, quartus δηλ. I, 10 post de *comparatione* eorum disserendum). — necessaria] «ἀναπόφευκτος». — corporis commoda] «τὰ σωματικὰ προτερήματα»: ἦτοι ἡ ὑγεία καὶ ἡ εὐρωστία. — cum externis] δηλ. commodis «πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ», δηλαδὴ τὰ τῆς τύχης, ἦτοι πλοῦτον, δόξαν κτλ. — cum corporis] δηλ. commodis. — et ipsa inter se corporis] «καὶ τὰ σωματικὰ πρὸς ἄλληλα». = cum externis corporis] δηλ. commoda «πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ τὰ τοῦ σώματος προτερήματα». — hoc modo comparantur, valere ut malis κτλ.] ἐρμήνευε οὕτω: «σύγκρουσις παραδείγματος χάριν τῶν σωματικῶν προτερημάτων πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ γίνεται, ἐὰν προτιμᾷς νὰ ὑγιαίνης μᾶλλον ἢ νὰ πλουτῆς». — dives esse potius] δηλ. ut velis. — inaxumis viribus] «εὐρωστότατος» ἀφαιρετ. τῆς ἰδιότητος καιμένη ὡς κατηγορούμενον. — ipsa inter se corporis sic ut] «παράδειγμα συγκρούσεως τῶν μὲν σωματικῶν πρὸς ἄλληλα εἶναι τὸ νὰ προτιμᾶται κτλ.». — externarum autem] «τῶν δὲ ἐξωτερικῶν (δηλ. πρὸς ἄλληλα) τὸ νὰ προτιμᾶται ἢ δόξα κτλ.». — vectigalia] ἐνταῦθα σημαίνει προσόδους οὐχὶ τῆς πόλεως, ἀλλὰ ἰδιωτικὰς καὶ δῆ ἢ ἐν τῷ ἄστει (urbana), εἰσπραττομένας ἐξ ἐνοικίων ἢ ἐξ ἐμπορικῶν ἐργασιῶν, ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς (rustica), εἰσπραττομένας ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων.

§ 89. Ex quo genere comparationis] «ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης συγκρούσεως ἀπορρέει τὸ τοῦ Κάτωνος ἀπόφθεγμα». Ὑπῆρχε συλλογὴ τῶν ἀποφθεγμάτων (facete dicta) τοῦ Κάτωνος (πρόλ. I, 104), ἐξ ἧς ἐνίστε ἠρύετο ὁ Κικ. — bene pascere] «ἡ ἐπὶ καλοῖς ὄροις κτηνοτροφία» τ. ἔ. ἡ μεγάλη καὶ ἐπωφελῆς κτηνοτροφία. — satis bene pascere] = mediocriter pascere «ἡ ἐπὶ

μετρίοις ὄροις κτηνοτροφία».—male pascere] «ἢ ἐπὶ κακοῖς ὄροις κτηνοτροφία», τ. ἔ. ἢ μικρὰ καὶ ὀλίγον ἐπιπερδῆς. Peri tῆς σημασίας τῶν ἐπιρρημάτων bene καὶ male πρὸς τὰς φράσεις bene vendere—ἀντὶ πολλοῦ (ἀκριβῶς) πωλεῖν, male vendere—ἀντὶ ὀλίγου (εὐθηνῶς) πωλεῖν. Τὸ δὲ male ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀλίγου εὐχρηστεῖ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῶν Ἀγουστειῶν χρόνων, παρ' οἷς μετ' ἐπιθέτων συνταττόμενον καταντᾷ ἰσοδύναμον πρὸς ἄρνησιν, οἷον male fortis (ἄνανδρος), male sanus (insanus).—agere] «ἢ γεωργία». Ὅπως καὶ ἐκ τοῦ ἀποφθέγματος τοῦτου τοῦ Κάτωνος καταφαίνεται, μερίστην ἐπίδοσιν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἔλαβεν ἡ κτηνοτροφία, ὀλιγωτέραν δὲ ἡ γεωργία καὶ ἰδίᾳ ἢ τοῦ σίτου καλλιέργεια, ἥτις ἦτο οὐχὶ λίαν ἐπιπερδῆς, διότι αὐτῇ ἢ πόλις ἐφρόντιζεν, ὅπως ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα ἐκ Σικελίας ἔρχεται σίτος πολὺς.—quid occidere hominem?] εἰς τὴν ἐρώτησιν quid faenerari? ἀπαντῶν ὁ Κάτων καὶ αὐτὸς δι' ἐρωτήσεως ἐμφαντικώτερον καθιστώσης τὸν λόγον, ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ τοκογλυφία, καὶ ἐὰν εἶναι ἐπιπερδῆς, ἐξ ἠθικῆς ἀπόψεως οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἐγκλήματος τοῦ φόνου.—utilitatum comparationes] «συγκρούσεις τῶν ὠφελίμων πραγμάτων».

Toto hoc de genere] «περὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου καθόλου». —collocanda] § 42. 69.—vellem etiam de utenda «θὰ ἤθελον καὶ περὶ τῆς ἀναλώσεως χρημάτων». Peri tῆς σημασίας τοῦ uti πρὸς § 71. Ἡ πρότασις σημαίνει ἐπιθυμίαν μὴ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰ πράγματα, διότι οἱ κατωτέρω μνημονευόμενοι τραπέζονται εἶναι ἥμισα ἐπιτήδειοι νὰ πραγματευθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου.—commodius] «εὐστοχώτερον».—optimis viris] εἰρωνικῶς (§ 2) =hominibus a litteris doctrinaque alienis.—ad Ianum medium] «ἐν μέσῳ τῷ Ἴανῳ». Οὕτως ἐκαλεῖτο χῶρος παρὰ τὴν ἀγορὰν, ἔνθα ἐπὶ τινος διόδου καμαρωτῆς διέτριβον οἱ τραπέζονται (argentarii), οἵτινες ἐκαλοῦντο καὶ οἱ a medio Iano. Ὡστε medius Ianus ἐκαλεῖτο, οὕτως εἰπὴν τὸ χρηματιστήριον τῶν Ῥωμαίων. Παρ' Ὀρατίῳ ὁ χρεοκοπήσας Δαμάσιππος (Sat. II, 3, 18) ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐν μέσῳ τῷ Ἴανῳ καταστραφείσης περιουσίας αὐτοῦ: postquam omnis res mea Ianum ad medium fractast, aliena negotia curo. Ἄλλαχθ' ὁ ποιητῆς μνημονεῖ τῆς περὶ τῆς ἀξίας τῶν χρημάτων διδασκαλίας ἣν πρὸς τοὺς πολίτας ἐξαγγέλλει ὁ Ἴανός: o cives. cives, quaerenda pecunia primumst, virtus post nummōs! (Ἐπιστ. I, 1, 52).—in schola]=in ludo «ἐν σχολῇ τινι», διαφέρει δὲ τοῦ ludus, καθ' ὅσον ἡ schola σημαίνει καὶ τὴν ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν σχολήν, πρὸς Κικέρωνος 95 e philosophorum scholis tales evadunt.—cognoscenda] «πρέπει νὰ ἔχωμεν γνῶσιν».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

§ 26. Περί τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης πρβλ. Ἴσοκράτην περὶ εἰρήνης § 100 : «οὐδὲν ἐπαύσαντο τοὺς μὲν ἄλλους κακῶς ποι-
οῦντες, αὐτοῖς δὲ τὴν ἦτταν τὴν ἐν Λεύκτροις παρασκευάζοντες,
ἣν φασὶ τινες αἰτίαν γεγενῆσθαι τῇ Σπάρτῃ τῶν κακῶν, οὐκ ἀληθῆ
λέγοντες. Οὐ γὰρ διὰ ταύτην ὑπὸ τῶν συμμάχων ἐμισήθησαν,
ἀλλὰ διὰ τὰς ὕβρεις τὰς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις καὶ ταύτην
ἠττήθησαν καὶ περὶ τῆς ἑαυτῶν ἐκινδύνευσαν». Πρβλ. καὶ Δημ-
Φιλ. 3, 24.

§ 35. Περί τῆς κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς προσαλλήλου σχέσεως τῶν
ἀρετῶν πρβλ. Στοβαῖον ἐν ἡθ. ἐκλ. II, σελ. 110 : «πάσας δὲ τὰς
ἀρετάς, ὅσαι ἐπιστήμαί εἰσι καὶ τέχναι, κοινὰ τὰ θεωρήματα
ἔχειν καὶ τέλος τὸ αὐτό· διὸ καὶ ἀχωρίστους εἶναι· τὸν γὰρ μίαν
ἔχοντα πάσας ἔχειν».

§ 40. Περί τῆς ἀνάγκης τῆς δικαιοσύνης πρβλ. Πλατ. Πολιτ.
I, 351 c : «δοκεῖς ἂν ἢ πόλιν ἢ στρατόπεδον ἢ ληστὰς ἢ κλέ-
πτας ἢ ἄλλο τι ἔθνος, ὅσα κοινῇ ἐπὶ τι ἔρχεται ἀδίκως, πρᾶ-
ξαι ἂν τι δύνασθαι, εἰ ἀδικοῖεν ἀλλήλους ; οὐ δῆτα». Αὐτ. 352 c :
«ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἐνῆν τις αὐτοῖς δικαιοσύνη, ἣ αὐτοὺς ἐποίη-
σεν καὶ ἀλλήλους γε καὶ ἐφ' οὓς ἤεσαν ἅμα ἀδικεῖν, δι' ἣν
ἐπράξαν ἂ ἐπράξαν».

§ 41. Πρβλ. Ἡρόδοτον, I, 96 : Ἐόντων δ' αὐτονόμων πάν-
των ἀνά τὴν ἡπειρον ὧδε αὐτὶς εἰς τυραννίδα περιήλθον. Ἀνὴρ
ἐν τοῖσι Μήδοισι ἐγένετο σοφός, τῷ οὐνομα ἦν Δηϊόκης, παῖς
δὲ ἦν Φραόρτεω. Οὗτος ὁ Δηϊόκης ἐρασθεὶς τυραννίδος ἐποίησε
τοιαύδε· κατοικημένων τῶν Μήδων κατὰ κώμας, ἐν τῇ ἑαυτοῦ
ἐὼν καὶ πρότερον δόκιμος καὶ μᾶλλον τι καὶ προθυμότερον
δικαιοσύνην ἐπιθέμενος ἤσκει· καὶ ταῦτα μέντοι ἐούσης ἀνο-

μίης πολλῆς ἀνά πᾶσαν τὴν Μηδικὴν ἐποίησε ἐπιστάμενος ὅτι τῷ δικαίῳ τὸ ἄδικον πολέμιόν ἐστι κτλ».

§ 41. Ἐν τῇ περὶ τοῦ ἀρχεγόνου θεσμοῦ τῆς βασιλείας δια-
τουρουμένη γνώμη ὁ Κικέρων ἠκολούθησε τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ
Ποσειδώνιον, οὗ χωρίον ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐπιγραφομένου
Προτρεπτικά διέσωσεν ὁ Σενέκας ἐν Ἐπιστολ. XIV 2, 20 :
illo ergo saeculo, quod aureum perhibent, penes sapientes
fuisse regnum Posidonius iudicat. hi continebant manus
et infirmiozem a validioribus tuebantur... sed postquam
subrepentibus vitis in tyrannidem regna conversa sunt,
opus esse coepit legibus, quas et ipsas inter initia tulere
sapientes.

§ 48. Αἱ μνημονεύμεναι ἐπιστολαὶ ἦσαν πεπλασμέναι καὶ
συνετίθεντο κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους πρὸς ρητορικὴν
ἄσκησιν· ἀλλ' ἐν τῇ χειρογράφῳ παραδόσει ὕστερον μετεδιδάσθη-
σαν ὡς ἀθηνταικαὶ καὶ γνήσαι ἕνεκα πλημμελοῦς γραφῆς τοῦ
τίτλου. Οὕτω λ. χ. Τίτιός τις συνέταξε συλλογὴν ἐπιστολῶν τοῦ
Δημοσθένους ἐπιγράψας: *Δημοσθένους ἐπιστολαὶ Τίτιου*· ἐπιτη-
θεῖς δὲ κατὰ μικρὸν ὁ τίτλος ἐγένετο: *Δημοσθένους ἐπιστο-
λαί*. Ὁ Κικέρων φαίνεται ὅτι δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τῆς γνησιό-
τητος τῶν τοιούτων ἐπιστολῶν.

§ 54. idoneis hominibus κτλ. Περὶ τῆς ὅλης ἐννοίας πρὸς
Ἄριστοτ. Ἡθ. Νικομ. 1120 α, 24 κέ. : «καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν
δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς : οἷς γὰρ δεῖ καὶ ὅσα καὶ ὅτε
καὶ τἄλλα ὅσα ἔπεται τῇ ὀρθῇ δόσει», καὶ 1120 β, 23 : «ἐλευ-
θέριός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν καὶ εἰς ἃ δεῖ».

§ 54. alienis bonis manus affere coguntur. Πρὸς Ἄρι-
στοτέλους Ἡθ. Νικ. 1121 α, 30 : «ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων.
καθάπερ εἴρηται, καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καὶ εἰσιν κατὰ
τοῦτο ἀνελεύθεροι· ληπτικοὶ δὲ γίνονται διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν
ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο ποιεῖν μὴ δύνασθαι· ταχὺ γὰρ ἐπι-
λείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα· ἀναγκάζονται οὖν ἐτέρωθεν πορίζειν·
ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηδὲν τοῦ καλοῦ φροντίζειν ὀλιγώρως καὶ
πάντοθεν λαμβάνουσι· διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ πῶς ἢ πό-
θεν οὐδὲν αὐτοῖς διαφέρει».

§ 55 (κεφ. 16) : duo genera largorum. Ὁ Ἄριστοτέλης

ποιείται λόγον περὶ ἀσώτου ἢ ἀνελευθέρου καὶ ἐλευθερίου ἐν Ἡθ. Νικ. 1107 β 8 κέ. «περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λήψιν μεσότης μὲν ἐλευθεριότης, ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία· ἐναντίως δὲ ἐν αὐταῖς ὑπερβάλλουσιν καὶ ἔλλείπουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἀσώτος ἐν μὲν τῇ προέσει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ τῇ λήψει ἔλλείπει, ὁ δὲ ἀνελεύθερος ἐν μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ τῇ προέσει ἔλλείπει».

§ 58. Avaritia=ἀνελευθερία Πρβλ. Ἡθ. Νικομ. 1119 β, 27 κέ. : «ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαὶ καὶ ἔλλειψεις· καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπομεν αἰ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι»· καὶ κατωτέρω (1121 α, 10 κέ) : «εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἔλλειψεις εἰσὶν ἡ ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δόσιν, ἐν δόσει καὶ λήψει· καὶ τὴν δαπάνην εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν· ἡ μὲν οὖν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἔλλείπει, ἡ δὲ ἀνελευθερία τῷ διδόναι μὲν ἔλλείπει, τῷ λαμβάνειν δὲ ὑπερβάλλει πλὴν ἐπὶ μικροῖς».

§ 69. Τὸ περὶ ἀποδόσεως χρημάτων καὶ χάριτος λογοπαίγνιον μεταχειρίζεται ὁ Κικέρων καὶ ἐν τῷ p. Plancio λόγῳ § 63: *dissimillis est pecuniae debitio et gratiae; nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, is retinet alienum; gratiam autem et qui refert, habet et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert.* Ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ διασφύζοντος ἐν ἑαυτῷ εὐγνώμονα αὐτῆς ἀνάμνησιν πρβλ. Σενέκαν de benef. II, κεφ. 24 : *nec referre potest gratiam nisi qui meminuit, et qui meminuit, iam refert.*

§ 89. Περὶ τοῦ ἀποφθέγματος τοῦ Κάτωνος πρβλ. Κολουμέλλαν (βιβλ. VI, praef.) : *ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti, quam partem rei rusticae exercendo locupletari posset, respondit, si bene pasceret; rursusque interroganti, quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret.* Ceterum de tam sapiente viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant, eidem quaerenti quidnam tertium in agricolatione quaestuosum esset, asseverasse, si quis *vel male pasceret.* Πρβλ.

καὶ Πλίνιον *hist. nat.* XVIII, 5: Cato interrogatus quis esset certissimus quaestus, respondit, si bene pascas; quis proximus? si sat bene.

§ 89. Sed toto hoc de genere... disputatum est. Τὸ ὅλον χωρίον εἶναι γνήσιον ἐκ τῶν ὑστέρων παρέμβλημα τοῦ Κικέρωνος (πρβλ. Εἰσαγωγὴν σελ. 47). Οἱ ἐκδότης τὰ ττουσιν αὐτὸ συνήθως εἰς τὸ τέλος τῆς § 87.

ΤΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἄγις § 80. Ὅρα ἐν ἴ. Λύσανδρος.

Μάνιος Ἀκυλίιος § 50, συνόπατος (τῷ 101 π. Χ.) τοῦ Μαρίου· ἀνθύπατος ὢν τῷ 100 π. Χ. κατέστειλε τὴν στάσιν τῶν ἐν Σικελίᾳ δούλων· τῷ 98 π. Χ. κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Λ. Φουφίου ἐπὶ παρανόμῳ ἀργυρολογίᾳ ἠθωώθη συνηγορήσαντος τοῦ Μ. Ἀντωνίου.

Τίτος Ἀλβούκιος § 50, διατελέσας ἀντιστράτηγος ἐν Σαρδηνίᾳ τῷ 105 π. Χ. κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ ἀργυρολογίᾳ ὑπὸ τοῦ Γ. Ἰουλίου Καίσαρος Στράβωνος καὶ καταδικασθεὶς, animo aequissimo Athenis exsul philosophabatur (Tuscul. V. 108).

Ἀλέξανδρος § 25, τύραννος τῶν Φερῶν. Γενόμενος μισητὸς διὰ τὴν σκληρότητα αὐτοῦ ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ συζύγου Θήβης, θυγατρὸς τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰάσονος, ὃν εἶχε διαδεχθῆ ἐν τῇ βασιλείᾳ. «Ἀποθνήσκει αὐτοχειρίᾳ μὲν ὑπὸ τῶν τῆς γυναικὸς ἀδελφῶν, βουλῇ δὲ ὑπ' αὐτῆς ἐκείνης» (Ξενοφ. Ἑλλην. VI, 4, 35).

Ἀντίγονος § 40, στρατηγὸς ὢν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τούτου βασιλεὺς τῆς Ἀσίας. Εἶχε δύο υἱούς, Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν καὶ τὸν Φίλιππον, ὅστις ἤδη τῷ 306 π. Χ. ἀπέθανεν.

Ἀντίπατρος § 48, κατελείφθη διοικητὴς τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τῷ 334, ὅτε οὗτος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν.

Ἀντίπατρος § 86, Στωικὸς φιλόσοφος ἐκ Τύρου, φίλος Κάτωνος τοῦ νεωτέρου, παρ' ᾧ καὶ ἐφιλοξενήθη ἐν Ρώμῃ.

Μ. Ἀντώνιος § 49, πατήρ τοῦ συνόπατου τοῦ Κικέρωνος καὶ πάππος τοῦ τριάνδρου. Σοχνάνις ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος μνημονεύεται μετὰ τοῦ Κράσσου ὡς εἰς τῶν μεγίστων Ρωμαίων ρητόρων. Ἰπάτευσεν τῷ 99 π. Χ. καὶ ἐτιμήτευσεν τῷ 97. Ἀνήκων εἰς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ Μαρίου τῷ 87 π. Χ. Περὶ τίνος κατηγορίας πρόκειται ἐνταῦθα ἄγνωστον. Ἀ-

πίθανος εἶναι ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὁ Κικέρων ἐννοεῖ τὴν κατηγορίαν, ἣν οὗτος ἐποιήσατο κατὰ τοῦ Γν. Παπιρίου Κάρβωνος διὰ τὴν παρὰ τὴν Νωρηίαν ἦταν αὐτοῦ (113 π. Χ.). Τοῦτου κατήγορος προσῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ἄγων τὸ 32 ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχε διατελέσει ταμίας.

Ἄρατος § 81, υἱὸς τοῦ Κλεινίου, ἐγεννήθη ἐν Σικυῶνι τῷ 271 π. Χ. Δολοφονηθέντος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀθαντίδου (274 π. Χ.), παῖς ἔτι ὢν ἐσώθη εἰς τὸ Ἄργος. Εἰκοσαέτης δ' ὢν τὴν ἡλικίαν, κατελθὼν ἀπήλλαξε τὴν Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ τυράννου Νεοκλέους καὶ προσέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἧς ἐγένετο στρατηγὸς τῷ 245 π. Χ. Ἀπέθανε δὲ τῷ 213 δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Βάξδυλις § 40, κατ' ἀρχὰς ἀνθρακεύς, εἶτα στρατηγὸς τῶν Ἰλλυριῶν. Ὀνομάζεται δ' ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (16, 4) βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιφοβωτάτων πολεμιῶν τῶν Μακεδόνων, οὓς καὶ ἐνίκησεν ἐν αἰμάτηρᾳ μάχῃ (359 π. Χ.) ἐπὶ τῆς βασιλείας Περδίκκου τοῦ III, ἀλλὰ τῷ ἐπιόντι ἔτει ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀδελφοῦ τοῦ Περδίκκου.

Τι. Σεμπρ. Γράγγχος § 43. 80, ἀδελφὸς τοῦ πρεσβυτέρου Ἀφρικανοῦ καὶ πενθερὸς τοῦ νεωτέρου. Ἦτο ἐκ τῶν ἄκρων ἀριστοκρατικῶν. Δίς ὑπάτευσσε (τῷ 177 καὶ τῷ 163), ἅπαξ ἐτιμήτευσσε καὶ δίς ἐθριαμβεύσεν. Ἀσμενίζει δ' ὁ Κικ. νὰ μνημονεύῃ αὐτοῦ ὡς γνησίου τύπου ἀνδρὸς χρηστοῦ καὶ εὖ φρονούντος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς νεωτερίζοντας καὶ τοῖς ἀριστοκρατικοῖς ἀπεχθεῖς υἱοὺς αὐτοῦ Τιβέριον καὶ Γάϊον (§ 72).

Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς § 26, υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου. Ἐδασίλευσε τῆς Μακεδονίας τῷ 294 π. Χ. Ἐν ᾧ δὲ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ εἰς τὸ ἑαυτοῦ βασίλειον ἐπιδραμόντος Λυσιμάχου (287 π. Χ.), ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου, πρὸς ὃν καὶ ἠτόμολῆσαν οἱ στρατιῶται τοῦ Δημητρίου, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ.

Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς § 60, ὁ περίφημος πολιτικός, ὅστις ἐπιτραπεῖς παρὰ τοῦ Κασσάνδρου (317 π. Χ.) τὴν διαίκνησιν τῶν Ἀθηναίων διεξήγαγε ταύτην κάλλιστα ἐπὶ δεκαετίαν, ἕως οὗ ἠναγκάσθη ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ νὰ φύγῃ. Καταφυγὼν δὲ εἰς Αἴγυπτον ἐγένετο εὐμενέστατα δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτο-

λεμαίου τοῦ Λάγου, παρ' ᾧ καὶ διέτριψε παρέχων τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ ἐν παντὶ κρίσιμῳ καιρῷ. Διογένης ὁ Λαέρτιος (V, 80 κεφ.) καταλέγει 45 ἱστορικά, πολιτικά, ρητορικά καὶ γραμματικά συγγράμματα, ἐξ ὧν οὐδὲν περιεσώθη.

Δικαιάρχος § 16, ἐκ Μεσσήνης τῆς Σικελίας, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ φίλος τοῦ Θεοφράστου, συνέγραψε πάμπολλα ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ γεωγραφικά βιβλία, καὶ ἀνέπτυξε καὶ διεσάφησε τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Ὡν ἐκ τῶν προσφιλεστάτων τῷ Κικέρωνι συγγραφέων ὀνομάζεται ὑπ' αὐτοῦ *deliciae meae* (Tusc. 1, 77).

Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος § 25, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (409—357 π. X.). Τὸ περὶ αὐτοῦ διήγημα εὑρηται καὶ ἐν Tusc. V, 58.

Κ. Ἔννιος § 23. 62, πῆριφημος Ρωμαῖος ποιητής, ἐκ Ρωδικῶν τῆς Καλαβρίας. Ἦλθεν εἰς Ρώμην κατὰ τὸν 2ον Καρχηδονικὸν πόλεμον, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 169. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι ἐπεξεργασίαι ἑλληνικῶν δραμάτων διὰ τὴν ρωμαϊκὴν σκηνήν, τὸ κάλλιστον εἶναι τὸ ἔπος τὸ ἐπιγραφόμενον *Annales*, ποιητικῆ παράστασις τῆς ρωμ. ἱστορίας ἀπὸ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀφίξεως τοῦ Αἰνείου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ, καὶ δὴ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ ἑλλ. ἐξαμέτρου, ὃν ὁ Ἔννιος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν λογοτεχνίαν.

Θεόπομπος § 41, Χίος, μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, ἔγραψεν ἑλληνικὴν ἱστορίαν (*Σύνταξιν Ἑλληνικῶν*) ἐκ 12 βιβλίων, ὡς συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου, ἀπὸ τοῦ 411 π. X. μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ μάχης (394 π. X.) Ἐγραψε προσέτι καὶ *Φιλιππικά*, ἤγουν ἱστορίαν τοῦ Φιλίππου, πατρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐκ 58 βιβλίων.

Κάσσανδρος § 48, πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου. Ὅρα ἐν λ. Ἀντίπατρος.

Κάτων, τὸ πλήρες ὄνομα M. Porcius Cato Censorius, § 89, ὕπατος τῷ 195, τιμητὴς τῷ 184 ἐπιδείξας ἄκραν ἀσθηρότητα: δεξιὸς πολιτικός, στρατηγὸς καὶ ρήτωρ διαπρέπων ἐπὶ πρακτικῇ συνέσει, πολυμερεῖ γνώσει καὶ δραστηριότητι χαρακτῆρος. Καὶ ὡς συγγραφεὺς διέπρεψε. Συνέταξεν ἔργον γεωπονικὸν

(de agricultura), περιωθὲν κατὰ τὸ πλεῖστον μέχρις ἡμῶν, ἑπτὰ βιβλία Origines ἐπιγραφόμενα, τὸ ἀρχαιότατον ἔργον ρωμαϊκῆς ἱστορίας ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, καὶ συλλογὴν ἀποφθεγμάτων».

Γ. Κλαύδιος Ποδλχρος § 57, ἀγορανομήσας τῷ 99 π. Χ. πρῶτος ἐκόσμησε διὰ γραφῶν τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου καὶ εἰσήγαγε τοὺς ἐλέφαντας κατὰ τὰς ἐν κίρκῃ θηριομαχίας.

Γ. Αὐρ. Κότιας § 59, ὕπατος τῷ 75, τιμητῆς καθ' ὃ ἔτος ὁ Κικ. μετεπορεύετο τὴν ὕπατειαν. Εἶναι ἐκ τῶν διαλεγομένων προσώπων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κικ. «de matura deorum».

Γ. Σκριβώνιος Κουρίων § 59, πατὴρ τοῦ Κουρίωνος ἐκείνου, ὅστις μετέσχεν ἐνεργῶς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ πρὸς ὃν ὁ Κικ. πέμπει διαφόρους ἐπιστολάς. Ὑπῆρξεν ἐπιφανῆς ρήτωρ, δῆμαρχος τῷ 90, ὕπατος τῷ 76, εἶτα δ' ἐπὶ τρία ἔτη διοικητῆς τῆς Μακεδονίας.

Δ. Δικίνιος Κράσσος § 47. 49. 57. 63. περιώνυμος ρήτωρ. Ἄγων τὸ 21 ἔτος τῆς ἡλικίας προσήλθε (119 π. Χ.) ἐν δίκῃ (de maiestate) κατήγορος τοῦ κατὰ τὸ πρότερον ἔτος ὕπατεῦσαντος Γ. Παπιρίου Κάρβωνος ὡς μετασχόντος μάλιστα κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δημαρχίαν (τῷ 131 π. Χ.) τῶν νεωτερισμῶν τῶν Γράγγων, ὁ δὲ Κάρβων, ὅπως μὴ ἐπίδη τὴν ἑαυτοῦ καταδίκην, ἠτόκτόνησε πίων δηλητήριον. Διτέλεσεν ἀγορανόμος τῷ 103, ὕπατος τῷ 95 ἔχων ὡς συνάρχοντα τὸν Κ. Μούκιον Σκατόλαν.

Π. Λικίν. Κράσσος Dives Lusitanicus § 57, ἀγορανόμος τῷ 105, ὕπατος τῷ 97, τιμητῆς τῷ 89.

Γ. Λαίλιος § 40, φίλτατος Σικιπώνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου καὶ σύμβουλος αὐτοῦ. Διὰ τὸν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν μετὰ τῶν Στωικῶν Διογένους καὶ Παναίτιου οἰκισιότητην ἀναστροφὴν ποσοτηγορεύετο Sapiens. Ἀπὸ τοῦ Λαίλιου δὲ τούτου ὁ Κικ. ἐπώνμασε καὶ τὸ περὶ φιλίας σύγγραμμα αὐτοῦ. Διτέλεσε πραιτωρ τῷ 145, ὕπατος τῷ 140. Ὅρα ἐν λ. Οὐβρίαθος.

Π. Κορν. Δέντιλος Σπινθῆρ § 57, ἀγορανόμος τῷ 63 π. Χ. Ὑπατεῦων τῷ 57 ἀνέκάλεσε τὸν Κικ. ἐκ τῆς ἐξορίας. Ἀγορανομῶν καὶ εἰς τὴν ἄλλην διακόσμησιν τοῦ θεάτρου συνετέλεσε καί, ὡς λέγει ὁ Οὐαλέριος Μάξιμος (11, 4, eius instinctu Q. Catulus

Campanam imitatus luxuriam primus spectantium consensu velorum umbraculis texit.

Δούκουλλοι (ἢ Λεύκολλοι) § 57, ὁ Λεύκιος καὶ ὁ Μάρκος (§ 50), ἀμφότεροι ἀγορανόμοι τῷ 79 π. Χ.

Λύσανδρος § 80. Οὗτος ἔφορος ὢν τῆς Σπάρτης, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἅγις (244—240 π.Χ.) ἐπειράθησαν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν ἀποκαθιστῶντες τοὺς ἀρχαίους τοῦ Λυκούργου νόμους καὶ τὴν κατ' ἴσους κλήρους διανομὴν τῆς δημοσίας γῆς. Ἀλλὰ πρὸς τὴν καινοτομίαν ταύτην ἀντεπεξῆλθεν ἰσχυρῶς Λεωνίδας ὁ Π καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὀλιγαρχικοί, οὗ ἕνεκα ὁ μὲν Λύσανδρος ἐξωρίσθη, ὁ δὲ Ἅγις ἐθανατώθη.

Τ. Ἄνιος Μίλων § 58, δήμαρχος ὢν τῷ 56 ἀντεπεξῆλθε πρὸς τὰ ἔνοπλα σίφη τοῦ δημαγωγοῦ Κλωδίου ἔχων περὶ ἑαυτὸν σίφη μονομάχων καὶ κατώρθωσεν ὥστε νὰ κυρωθῆ ἕν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ ἢ πρότασις αὐτοῦ περὶ ἀνακλήσεως τοῦ Κικέρωνος ἐκ τῆς ἐξορίας. Καὶ κατόπιν δ' ὁ Μίλων ἐπροστάτευσεν τὸν Κικέρωνα κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τοῦ Κλωδίου, ὃν τέλος ἀποκτείνας τῷ 52 ἐζημιώθη φυγῇ, καίπερ συνηγορήσαντος αὐτῷ τοῦ Κικέρωνος.

Α. Μόμμιο § 76, ὕπατος ὢν τῷ 146 ἐκυρίευσεν καὶ κατέστρεψε τὴν πλουσίαν Κόρινθον.

Μαμέριος Αἰμίλ. Λέπιδος Λιουϊανὸς § 58, δὲν ἠθέλησε νὰ παραγγείλῃ τὴν ἀγορανομίαν, ὅπερ ἔγινε αὐτῷ πρόσκομμα πρὸς τὴν ὑπατείαν, διότι παρέσχε τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἐπίτηδες ἔπραξε τοῦτο, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς ἐκ τῆς παρασκευῆς καὶ ἐπιμελείας τῶν ἀγῶνων δαπάνας. Κατεστάθη δ' ὅμως ὕπατος ὕστερον κατὰ τὸ 77.

Γν. Αὐφίδιος Ὁρέστις, ὕπατος τῷ 71. Οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ ἐν § 58 μνημονευόμενος.

Κ. Ὁρτήσιος § 57, ὕπατος τῷ 69. Ἀγορανόμος ὢν τῷ 75 ἐτέλεσε μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ ἐδωρήσατο εἰς τὸν δῆμον ἀφθονον ποσότητα σίτου. Μετὰ τὸν Κικέρωνα ὁ διασημότερος Ρωμαῖος ρήτωρ.

Οὐβριανὸς § 40, ἐκ ταπεινοῦ καταγόμενος γένους, κατώρθωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας νὰ γίνῃ ἡγεμῶν τῶν Λουσιτανῶν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἀγῶνι καὶ πολλάκις νὰ κατανικήσῃ τὰς στρατιάς αὐτῶν (150—140 π.Χ.). Αἱ δὲ κατ' αὐτοῦ

νίκαι τοῦ στρατηγοῦ Λαιλίου (145 π. X.), ἃς ἐγκωμιάζει ὁ Κικ., δὲν ἀπέβησαν τελεσφόροι διότι τῷ 141 ὁ ὕπατος Κ. Μάξιμος Σερουίλιανὸς ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ μετ' αὐτοῦ εἰρήνην. Ὁ τούτου διάδοχος Κ. Σερούτος Καιπίων κατώρθωσε νὰ ποικτεῖν αὐτὸν διὰ προδοσίας.

Α. Αἰμ. Παῦλος § 76, πατήρ Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, ὕπατος τῷ 182 καὶ 168. Κατὰ τὴν δευτέραν ὑπατείαν αὐτοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Πύδναν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περσέα.

Α. Καλπούρνιος Πεῖσων ὁ χρηστός (Frugi) § 75, δήμαρχος ὢν τῷ 146 π. X. ἐκόρωσε τὸν πρῶτον νόμον περὶ παρανόμου ἀργυρολογίας (de pecuniis repetundis).

Γν. Πομπήϊος § 45. 47. 60, ὕπατος τῷ 70 καὶ εἶτα τῷ 55. Διὰ μεγάλων δαπανῶν ἀνῆγειρεν οἰκοδομήματα καὶ ἐτέλεσεν ἀγῶνας. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ὑπατείαν, ὅτε ὠκοδομήθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον διαρκὲς ἐκ λίθου θέατρον, (διότι τὰ πρότερον κατασκευαζόμενα ἦσαν πρόσκαιρα), ἐτελέσθησαν μεθ' ὑπερβαλλούσης λαμπρότητος καὶ περισσῆς ἐκπρεπείας ἀγῶνες, πολλὰς διαρκέσαντες ἡμέρας. «Πομπήϊος δὲ τὸ θέατρον ἀναδείξας, ἀγῶνας ἤγε *γυμναστικούς καὶ μουσικούς* ἐπὶ τῇ καθιερώσει καὶ *θηρῶν ἀμίλλας*, ἐν οἷς πεντακόσιοι λέοντες ἀνῆρέθησαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν ἐλεφαντομαχίαν, ἐκπληκτικώτατον θέαμα, παρέσχεν» (Πλουτ. β. Πομπ. κεφ. 50).

Γ. Πόντιος § 75, ἡγεμὼν τῶν Σαμνιτῶν ὅστις ἐνίκησε τοὺς Ρωμαίους ἐν τοῖς κατὰ Καύδιον στενοῖς (321 π. X.), ἀλλ' ἠχημαλωτίσθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν Ρώμῃ ἐφονεύθη (292 π. X.).

Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος § 82, βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου (283—247), υἱὸς Πτολεμαίου τοῦ Σωτήρος, βασιλεύσάντος τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (323—283 π. X.).

Πύρρος § 26, βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου. Προσκληθεὶς εἰς βοήθειαν παρὰ τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἐνίκησε τούτους παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ὑποστὰς δεινὰς ἀπωλείας (280 π. X.). Ἐλθόντος τοῦ Φαβρικίου μετ' ἄλλων πρέσβειων πρὸς αὐτόν, ἵνα διαπραγματευθῇ περὶ ἀποδόσεως τῶν αἰχμαλώτων, ἀπέλυσεν αὐτοὺς ἄνευ λύτρων. Ἐτι δ' ἄπαξ ἐνίκησε τοὺς Ρωμαίους τῷ ἐπιόντι εἶτι παρὰ τὸ Ἄσκλον τῆς Ἀπουλίας, ἀλλ' ἠττηθεὶς ὀλοσχερῶς.

ἀρχῇ (de ambitu) ἀπεδείχθησαν ἔνοχοι. Βραδύτερον δὲ κατηγορήθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς μετασχὼν τῆς τοῦ Κατιλίνου συνωμοσίας· σφίζεται δ' ὁ λόγος, ὃν ὑπὲρ αὐτοῦ εἶπεν ὁ Κικέρων.

Φάλαρις § 26.

Α. Μάρκιος Φίλιππος, § 59, 73, εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ρητόρων τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων. Δήμαρχος τῷ 104 π. Χ., ὕπατος τῷ 91 καὶ τιμητὴς τῷ 88.

Κείμενον	3—49
Ἑρμηνευτικὸν Ἰπόμνημα	50—131
Παράρτημα	132—135
Πίναξ κυρίων ὀνομάτων	136—144

ΔΗΜΟΣΙΑΣ

...οιότατον

...δι' ἡμετέρας πράξεως τῆ 9 η
...θείτης καὶ τῆ 18 τοῦ αὐτοῦ δη-
...Ὑπ' ἀριθ. 38 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος
...νήσεως, ἐνεκρίθη τὸ βιβλίον ὑμῶν *M. Tulli*
de officiis διὰ τὴν Δ' τάξιν τοῦ γυμνασίου,
διὰ μίαν δεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1927—1928
ὕπὸ τὸν ὅρον ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἐν ταῖς σχε-
τικαῖς ἐκθέσεσιν ὑποδείξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας.

Εντολῆ τοῦ Ὑπουργοῦ

Ὁ Διευθυντῆς

Ε. ΚΑΚΟΥΡΟΣ

Κ. ΚΑΜΠΕΡΗΣ

Συνεπείᾳ τῆς ὑπ' ἀριθ. 51739 τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1926
πράξεως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θεσηκευμάτων
αὐξάνεται ἡ τελικὴ τιμὴ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῶν σχολείων
τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ 20% ἑφ' ἑσὸς
ταῦτα μεταφέρονται ἐκ τῆς πόλεως ἐν ἣ ἐξεδόθησαν εἰς ἄλλας
πόλεις.